

‘Van de grens komen zeer verontrustende berichten binnen. Weest dus zeer op uw hoede.’

Een analyse van het functioneren van de Nederlandse militaire inlichtingendienst aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog.

Michiel van Schooten
Masterthesis Universiteit Utrecht
‘Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief’
Defensie Inlichtingen en Veiligheids Instituut 2010

Inhoudsopgave

1 Inleiding	3
1.1 Onderwerpkeuze en relevantie	4
1.2 Eerder publicaties over het functioneren van de GS IIIA aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog	4
1.3 Vraagstelling en opbouw	8
2 Methodologie en definiëring	11
2.1 Algemene begrippen	11
2.2 De inlichtingencyclus	14
2.2.1 Waarderingstechnieken	15
2.2.2 <i>Analyses of competing hypotheses</i>	17
2.2.3 Scenario's	21
2.3 <i>Intelligence failures</i>	21
2.4 Conclusies	22
3 Toenemende Duitse dreiging en de Nederlandse neutraliteitsreflex	24
3.1 De toenemende Duitse dreiging	24
3.2 De Nederlandse reactie op de toegenomen dreiging	25
3.3 Het Nederlandse neutraliteitsbeleid	28
3.4 Conclusies	29
4 De organisatie van de GS IIIA	31
4.1 De organisatie van de GS III	31
4.2 Bronnen van de GS IIIA	32
4.3 Het werkproces binnen de GS IIIA	35
4.4 Werkzaamheden van de GS IIIA aan de hand van de inlichtingencyclus	37
4.5 Conclusies over het functioneren en organisatie van de GS IIIA	39
5 Verantwoording	40
5.1 Keuze van analysemomenten	40
5.2 Conclusie	43
6 De perceptie van de Duitse dreiging door de GS IIIA en het Nederlandse beleid ten opzichte van die dreiging	44
6.1 Augustus en september 1939, de eerste waarschuwingen	44
6.2 Toenemende Duitse dreiging, de aanloop naar het Novemberalarm	47
6.3 Het Novemberalarm	52
6.4 Het functioneren van de GS IIIA tijdens het Novemberalarm	55
6.5 De nasleep van het Novemberalarm	56
6.6 De invloed van interne conflicten op het functioneren van de GS IIIA in november en december 1939	57
6.7 'Grote waakzaamheid blijft geboden', de perceptie van de Duitse dreiging in november en december 1939	60
6.8 Het Januarialarm, toenemende spanning	63
6.9 Het Maasmechelenincident, deceptie of een Duitse blunder?	67
6.10 De wisseling van opperbevelhebber	72
6.11 Februari 1940 een periode van relatieve rust	73
6.12 Maart 1940	76

6.13 Het alarm van april 1940	79
6.14 Het laatste alarm in mei 1940	82
6.15 April en mei de balans	87
6.16 Het functioneren van de GS IIIA en de Nederlandse beleidsmakers gedurende de mobilisatieperiode	88
6.17 Conclusie	92
7 ACH analyses	94
7.1 Het gebruik van ACH analyses	94
7.2 Toekomstscenario's in september 1939	95
7.3 ACH analyse 20 september 1939	96
7.4 ACH analyse 3 november 1939	98
7.5 ACH analyse 8 november 1939	101
7.6 ACH analyse 15 december 1939	103
7.7 ACH analyse 12 januari 1940	105
7.8 ACH analyse 24 februari 1940	107
7.9 ACH analyse 12 april 1940	109
7.10 ACH analyse 26 april 1940	111
7.11 Conclusies	113
8 Conclusies	115
8.1 Deelconclusies	115
8.2 Eindconclusie	116
8.3 Positie ten opzichte van eerdere publicaties	122
8.4 Mogelijkheden voor toekomstig onderzoek	123
9 Literatuurlijst	125
Lijst met afkortingen	128

1 Inleiding

Eind augustus 1939 liep de militaire en politieke spanning, tussen Duitsland enerzijds en Polen, Frankrijk en Groot-Brittannië anderzijds op. Om de Nederlandse neutraliteit, desnoods met geweld, te verdedigen ging de Nederlandse regering op 28 augustus over tot mobilisatie. In ongeveer een week arriveerden meer dan 300.000 man op hun bestemming. Dat de mobilisatie noodzakelijk was bleek, toen Duitsland op 1 september Polen aanviel. Frankrijk en Groot-Brittannië verklaarden twee dagen later de oorlog aan Duitsland, de Tweede Wereldoorlog was een feit. Een moeilijke periode brak aan Nederland was neutraal maar moest tegelijkertijd op zijn hoede zijn voor een buitenlandse aanval. De afdeling buitenland van de Nederlandse militaire inlichtingendienst (GS IIIA)¹ was verantwoordelijk voor het tijdig aanleveren van relevante en juiste inlichtingen over mogelijke buitenlandse dreigingen aan de politieke en militaire beleidsbepalers.

Na de oorlog werd deze beleidsbepalers naïviteit en gebrek aan realiteitszin ten aanzien van de Duitse dreiging verweten. Exemplarisch hiervoor waren de herhaalde waarschuwingen van de Nederlandse militair attaché te Berlijn, majoor Sas, over de ophanden zijnde inval. Ondanks de ondubbelzinnige berichten uit de Duitse hoofdstad, was de Nederlandse legerleiding en politieke top niet voldoende overtuigd van het dreigende gevaar. Voor velen is de radiotoespraak op 13 november 1939 van minister-president De Geer het bewijs van de Nederlandse vooroorlogse struisvogelpolitiek. Na een periode van oplopende spanning sprak hij de volgende woorden:

'Het is aan de regering gebleken, dat de laatste dagen geruchten geloopt hebben over een acuut dreigend gevaar voor ons land... ..En nu wil ik U even komen vertellen, dat daarvoor geen enkele grond bestaat...'.²

Minister-president De Geer en andere Nederlandse beleidsbepalers waren de afnemers van de inlichtingenrapportages van de GS IIIA. In dit licht is het interessant om het functioneren van deze dienst te analyseren. Hoewel er veel is geschreven over het Nederlandse politieke en militaire beleid tijdens de mobilisatieperiode, is er veel minder gepubliceerd over het

---

¹ GS III staat voor de derde afdeling van de Generale Staf. De GS III was opgedeeld in de afdeling buitenland GS IIIA, afdeling binnenland GS IIIB, afdeling censuur GS IIIC en de afdeling pers GS IIID. Voor de organisatie van de GS III zie hoofdstuk 4.

² Radiorede De Geer, *Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945 neutraliteitspolitiek/vertrek van de regering/de eerste maanden in Londen* deel 2 B (Den Haag 1949) 50.

functioneren van de GS IIIA. Veel aandacht gaat uit naar het verhaal van majoor Sas, de andere aspecten van de inlichtingendienst blijven onderbelicht.

1.1 Onderwerpkeuze en relevantie

Deze scriptie is geschreven als onderdeel van mijn stage bij het Defensie Inlichtingen en Veiligheids Instituut (DIVI). Doel van deze stage was het schrijven van een scriptie over een onderwerp dat valt binnen het veld van de inlichtingenanalyse. Omdat mijn persoonlijke interesse uitgaat naar de recente Nederlandse geschiedenis viel de keuze, in overleg met mijn stagebegeleiders, op de rol van de GS IIIA aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. Deze periode bevat een aantal aspecten dat tegenwoordig nog steeds actueel is voor het functioneren van hedendaagse inlichtingendiensten, zoals persoonlijke conflicten, problemen met het waarderen van menselijke bronnen, herhaalde waarschuwingen en mogelijke deceptie van de vijand.

Lessen uit het verleden zijn niet altijd direct bruikbaar voor het heden en de toekomst. Elke situatie en tijd zijn uniek en de gebeurtenissen hangen vaak samen met unieke factoren die niet meer zijn te reproduceren. Aan de andere kant is het verleden de enige leerschool die we hebben. Lessen uit dit verleden zijn niet één op één toepasbaar voor het heden en de toekomst, maar het is wel mogelijk om uit gemaakte fouten algemene factoren te herkennen die invloed hebben op het functioneren van inlichtingendiensten. Aan de hand van deze factoren is het wel degelijk mogelijk om gebeurtenissen uit het verleden te gebruiken om lessen voor het heden en de toekomst te leren. De relevantie van deze scriptie ligt vooral in het aanduiden van factoren die het functioneren van de GS IIIA toen beïnvloedden.

Omdat deze scriptie is geschreven als onderdeel van een stage is getracht om de scriptie voor zowel historici als mensen die vanuit inlichtingen perspectief geïnteresseerd zijn toegankelijk te houden.

1.2 Eerdere publicaties over het functioneren van de GS IIIA aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog

Veel archiefmateriaal, dat een beeld kan schetsen van het functioneren van de GS IIIA, is verloren gegaan. De inlichtingenrapportages van de GS IIIA werden na 14 dagen verbrand. De archieven van het Gezantschap in Berlijn, het archief van de GS IIIA en ander gevoelig

materiaal zijn direct na de Duitse inval vernietigd. De rapportages van de militaire attachés waren eenzelfde lot beschoren nadat deze verwerkt waren. Ondanks de vernietiging van archiefmateriaal, is een beperkt aantal interessante bronnen bewaard gebleven. Veel van dit materiaal is pas vele jaren na de oorlog bekend en toegankelijk geworden.

De *Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945* die in de periode 1947-1956 werd gehouden, ter controle van het regeringsbeleid voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog, besteedde veel aandacht aan het functioneren van de GS IIIA. Diverse oud-medewerkers werden onder ede gehoord door de Enquêtecommissie. Het verslag van deze Parlementaire Enquête is dan ook het natuurlijke beginpunt van de geschiedschrijving over dit onderwerp. De verslagen van de verhoren bieden een schat aan informatie over de gebeurtenissen aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. Hierbij moet de kritische historicus bedenken dat de verklaringen zeven jaar na dato zijn opgetekend. Daarnaast hadden enkele getuigen de neiging om de waarheid op een voor hen zo gunstig mogelijke wijze te presenteren. Aan de hand van de verhoren vormde de Enquêtecommissie een oordeel over het handelen van de verantwoordelijke personen. Vanuit dit oogpunt had de commissie meer oog voor de zaken die fout gingen, dan voor de zaken die goed gingen. In het uiteindelijke verslag van de Enquêtecommissie komen twee aspecten van de GS IIIA aan bod. De interpretatie van de waarschuwingen van majoor Sas door de beide opperbevelhebbers en de belemmering van de verspreiding van inlichtingenrapporten door generaal Reijnders.

Jean Vanwelkhuizen, een Belgisch historicus, schreef een aantal artikelen over de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. In het artikel 'Die Niederlande und der "Alarm" im Januar 1940' in het *Vierteljahrshfte für Zeitgeschichte* van 1960, behandelt hij de Nederlandse en Belgische reactie op het neerstorten van een Duits vliegtuig in Maasmechelen. Een van de twee inzittenden van het vliegtuig had de Duitse aanvalsplannen voor het Westfront bij zich. Omdat het vliegtuig uit de richting raakte was het gedwongen een noodlanding te maken in België. Ondanks pogingen van de inzittenden om de plannen te verbranden, vielen deze in handen van de Belgische autoriteiten. Na bestudering van de buitgemaakte documenten, werd via de Belgische militair attaché te Den Haag generaal Reijnders op de hoogte gesteld van de Duitse plannen. Vanwelkenhuyzen maakt een vergelijking tussen de Nederlandse en Belgische reactie op de verontrustende berichten in januari 1940. Hij baseert zich hierbij op de getuigenverhoren van de Nederlandse Enquêtecommissie en Belgische diplomatiek archiefmateriaal. Vanwelkenhuyzen heeft vooral

oog voor het falen van de Nederlandse beleidsmakers en komt dan ook tot de conclusie dat de Nederlandse beleidsmakers niet adequaat reageerden op de Duitse dreiging.³

In 1963 schreef Henry L. Mason over de Duitse plannen voor een aanval op het westen en de Nederlandse omgang met de Duitse dreiging in ‘War comes to the Netherlands’ in *Political Science Quarterly*. In het artikel benoemt hij zowel de Nederlandse als Duitse zijde van het verhaal. De waarschuwingen van majoor Sas komen uitgebreid aan bod. Mason wijt de snelle Nederlandse nederlaag aan communicatieproblemen op het Algemeen Hoofdkwartier en het negeren van de waarschuwingen van Sas.⁴ Hij baseert zich op de verslagen van de Enquêtecommissie en het boek van H.A. Jacobsen, *Fall Gelb-der Kampf um den deutschen Operationsplan zur westoffensive 1940*, een uitgebreid verslag van de voorbereidingen voor de Duitse inval.

Het tweede deel, *Neutraal*, van de reeks *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* van L. de Jong behandelt de mobilisatieperiode uitvoerig. De reeks waarvan het eerste deel in 1969 verscheen, is het standaardwerk over Nederland in de Tweede Wereldoorlog. De Jong staat uitgebreid stil bij de waarschuwingen van majoor Sas en de wijze waarop deze door de beleidsmakers werden geïnterpreteerd. Hij zet Sas letterlijk neer als een ‘Cassandra’⁵, die net als de dochter van Priamus ook niet werd geloofd.⁶ De Nederlandse beleidsmakers waren niet in staat om te bevatten dat Duitsland zou aanvallen. Daarnaast hadden zij een gebrek aan inzicht in de aard van het Derde Rijk, de interne tegenstellingen werden niet herkend en het kwaadaardige karakter niet onderkend. In de ogen van De Jong waren de verantwoordelijken naïef geweest.⁷

Van de hoofdrolspelers komt alleen de Nederlandse oud-diplomaat in Berlijn dr. G.J. de Beus met een verhaal uit eerste hand. In *De geheime informant Berlijn 1939 - 10 mei 1940* beschrijft De Beus de gebeurtenissen zoals ervaren door de medewerkers van het Nederlandse Gezantschap in Berlijn. Zijn relaas uit 1977 schetst een beeld van een wanhopige majoor Sas die geen gehoor kreeg voor zijn boodschappen in Den Haag.⁸ Ondanks de grote gevaren die Sas en zijn informant liepen, wilden de beleidsmakers in Nederland de onheilsberichten maar

---

³ Jean Vanwelkenhuyzen, ‘Die Niederlande und der “Alarm“ im januar 1940’, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 1 (1960) 35-36.

⁴ Henry L. Mason, ‘War comes to the Netherlands : September 1939-May 1940’, *Political Science Quarterly* 78 (1963) 562.

⁵ Dochter van Priamus, de koning van Troje, zij verkreeg de gave van Apollo om de toekomst te kunnen voorspellen. Niemand geloofde haar echter. Zij voorspelde de ondergang van Troje en waarschuwde tevergeefs tegen het binnenhalen van het Paard van Troje.

⁶ L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog II, Neutraal* (Den Haag 1969) 142.

⁷ Ibidem.

⁸ J.G. de Beus, *De geheime informant Berlijn, 1939-10 mei 1940* (Rotterdam 1984) 60.

niet geloven.⁹ Het boek van De Beus is interessant omdat hij de gebeurtenissen van dichtbij heeft meegemaakt. Doordat hij zo nauw betrokken was bij de gebeurtenissen is hij daarentegen minder objectief en mist zijn boek distantie van de materie.

In 1986 publiceerde Andre Ausems, 'The Netherlands intelligence summaries 1939-1940 and the defeat in the Blitzkrieg of May 1940', een artikel over de rapporten van, majoor Colbern, de Amerikaanse militaire attaché te Den Haag. Colbern rapporteerde aan de *Intelligence Section* van de Amerikaanse Generale Staf. De Amerikaanse militaire attaché had inzage in de rapporten van de GS IIIA en vermeldde de verkregen kennis weer in zijn attachérapporten. Aan de hand van dit nieuwe archiefmateriaal maakt Ausems een analyse van de Nederlandse perceptie van de Duitse dreiging. Omdat de Amerikanen in 1939 en 1940 nog niet deelnamen aan de oorlog was Colbern een redelijk objectieve observant. Uit de rapporten blijkt dat de GS IIIA goed op de hoogte was van de posities van Duitse troepen. Door uitstekend veldwerk wist de GS IIIA welke divisies op welke positie aan de Nederlandse grens lagen.¹⁰ Toch beschouwt Ausems het Nederlandse militaire beleid als een mislukking omdat de Nederlandse militaire beleidsbepalers onvoldoende maatregelen namen tegen een Duitse aanval. De oorzaken van het falen, zoekt hij in communicatieproblemen en *mindset*-problemen bij de chef van de GS III.¹¹ Ausems beperkt zich tot de militaire component van het Nederlandse beleid en besteedt weinig aandacht aan de politieke beleidsbepalers.

De publicaties van Tobias van Gent zetten het traditionele beeld van falende Nederlandse beleidsmakers op zijn kop. In zijn belangrijkste publicatie, het proefschrift *Het falen van de Nederlandse gewapende neutraliteit, september 1939-mei 1940*, behandelt hij het Nederlandse militaire en buitenlandse beleid aan de vooravond van de Duitse inval. Hij heeft hiervoor in een periode van vijf jaar uitgebreid archiefonderzoek gedaan. Van Gent heeft de hand weten te leggen op verloren gewaande inlichtingenrapporten van de GS IIIA. Het Ministerie van Koloniën maakte een uitsnede van de GS IIIA rapporten voor de gouverneurs van de Nederlandse koloniën. De uitsneden van de gouverneur van Suriname zijn niet vernietigd bij het binnenvallen van de Duitse troepen in Nederland en deze zijn jaren later terug naar Nederland verscheept. Van Gent is de eerste die deze bron gebruikte. Binnen het veelomvattende thema van het Nederlandse politieke en militaire beleid besteedt Van Gent ook aandacht aan de rol van de GS IIIA en de mate waarin de Nederlandse beleidsmakers

---

⁹ De Beus, *Informant*, 7.

¹⁰ Andre Ausems, 'The Netherlands military intelligence summaries 1939-1940 and the defeat in the Blitzkrieg of May 1940', *Military Affairs* 50.4 (oktober 1986) 190-199, aldaar 197.

¹¹ Ausems, 'Summaries', 198.

geïnformeerd waren over de Duitse dreiging. Hij plaatst de waarschuwingen van Sas daarmee in een bredere context. Zo worden de berichten van de Nederlandse militaire attaché in Parijs, luitenant-kolonel Van Voorst Evekink, en andere diplomatieke berichten in de analyse betrokken. Van Gent komt mede hierdoor tot de conclusie dat Nederland uitstekend was geïnformeerd over de Duitse dreiging en dat aan de berichten van Sas grote waarde werd gehecht.¹² De GS IIIA ontving uit diverse kanalen informatie over de Duitse dreiging. Aan de hand van deze berichten nam de politieke en militaire top tal van maatregelen. Van Gent rekent in zijn proefschrift af met de opvatting dat de Nederlandse beleidsmakers naïef waren en een gebrek aan realiteitszin hadden. Zij anticipeerden wel degelijk op de Duitse dreiging, hun maatregelen waren echter niet tegen de dreiging opgewassen.

1.3 Vraagstelling en opbouw

De interpretatie van het Nederlandse militair en buitenlands beleid aan de vooravond van de Duitse inval, heeft met de publicaties van Van Gent een duidelijke kentering doorgemaakt. Deze nieuwe interpretatie in combinatie met het toegankelijk worden van verloren gewaand archiefmateriaal van de GS IIIA, biedt de mogelijkheid nieuwe vragen te stellen over de gebeurtenissen tijdens de mobilisatieperiode. Naar mijn mening is de rol van de GS IIIA in de vooroorlogse periode ondanks het werk van Van Gent onderbelicht gebleven. In het werk van Van Gent is het functioneren van de GS IIIA een onderdeel van het grotere Nederlandse buitenlandse en militair beleid. Het daadwerkelijke functioneren van de GS IIIA, de analyses van de GS IIIA, de perceptie van de Duitse dreiging en de werkprocessen van de GS IIIA komen hierdoor niet volledig aan de orde. Vandaar mijn onderzoeksvraag:

Was de GS IIIA, aan de hand van haar perceptie van de Duitse dreiging, in staat om de Nederlandse beleidsbepalers tijdens de mobilisatieperiode (september 1939-mei 1940) tijdig te voorzien van relevante en accurate inlichtingen omtrent deze dreiging?

De hoofdvraag kan op drie niveaus beantwoord worden. Ontving de GS IIIA de juiste informatie over de Duitse dreiging? Maakte de GS IIIA de juiste analyses aan de hand van de aanwezige informatie? En kwamen de analyses van de GS IIIA overeen met de daadwerkelijke Duitse dreiging? Om de daadwerkelijke Duitse intenties te achterhalen wordt

---

¹² Tobias van Gent, *Het falen van de gewapende neutraliteit, september 1939-mei 1940* (Amsterdam 2009) 404.

gebruik gemaakt van het onderzoek van H.A. Jacobsen naar de Duitse voorbereidingen voor operatie *Fall Gelb*.¹³ Deze drie niveaus komen terug in de eindconclusie.

De centrale vraagstelling valt onder te verdelen in een aantal deelvragen.

Welke moderne methodes en begrippen worden binnen deze scriptie gebruikt en welke methodes gebruikte de GS IIIA bij het beoordelen van de Duitse dreiging? Bij het beantwoorden van de hoofdonderzoeksvraag zal naast het traditionele historisch brononderzoek, gebruik gemaakt worden van methodes, technieken en begrippen uit het huidige vakgebied van de inlichtingenanalyse. Doel van het gebruik van deze technieken is beter inzicht te krijgen in de analyses die toentertijd zijn gemaakt en de keuzes die bij deze analyses bewust of onbewust zijn gemaakt. Het is niet de bedoeling om beslissingen van toen langs de meetlat van hedendaagse technieken te leggen, maar wel om meer inzicht te krijgen in het analyseproces van toen, door een vergelijking te maken met hedendaagse methodes. De eerste deelvraag komt aan bod in hoofdstuk 2.

Wat was de historische context van de analyses van de GS IIIA? In de tweede deelvraag komt aan de orde welke gebeurtenissen vooraf gingen aan de Nederlandse mobilisatie en welke personen en organisaties daarbij een rol speelden. Daarnaast komen de uitgangspunten van het Nederlandse beleid tijdens de mobilisatieperiode aan bod. De beantwoording van de tweede deelvraag is terug te vinden in hoofdstuk 3.

Hoe functioneerde de organisatie van de GS IIIA? Hierin komt het functioneren en de organisatie van de GS IIIA aan de orde. Het functioneren van een inlichtingendienst kan getoetst worden aan de inlichtingencyclus. Deze inlichtingencyclus onderscheidt vier werkprocessen binnen een inlichtingendienst. Het functioneren van deze deelprocessen binnen de GS IIIA komt in deze vraag aan de orde. Het is hierbij niet de bedoeling om het functioneren van de GS IIIA binnen de historische context te beschrijven, maar de opbouw van de organisatie en de werkprocessen staan centraal. De derde deelvraag komt aan bod in hoofdstuk 4 en geeft een procesmatige beschrijving van het functioneren van de GS IIIA.

---

¹³ Operatie *Fall Gelb* is de Duitse aanval op West-Europa.

Hoofdstuk 5 geeft een overzicht van de bewaard gebleven GS IIIA analyses. Een aantal van deze analyses wordt in hoofdstuk 7 vergeleken met ACH analyses. In dit hoofdstuk worden de gemaakte keuzes verantwoord. Deze keuzes zijn van belang voor de opbouw van hoofdstuk 6 en 7.

Hoe was de perceptie van de GS IIIA van de Duitse dreiging tijdens de mobilisatieperiode en welke maatregelen namen beleidsmakers aan de hand van GS IIIA rapportages? Waar de derde deelvraag een procesmatige beschrijving geeft van het functioneren van de GS IIIA, daar komt binnen de vierde deelvraag het inhoudelijk functioneren van de GS IIIA binnen de historische context aan de orde. Hierbij is de mobilisatieperiode opgedeeld in perioden van oplopende spanning. Binnen deze perioden is aandacht voor de informatie die binnenkwam bij de GS IIIA. De conclusies van de GS IIIA komen aan de orde en de beslissingen die werden genomen aan de hand van deze conclusies. Daarnaast komen menselijke en organisatorische factoren aan bod die het functioneren van de GS IIIA beïnvloedden. Ook mogelijke *mindset*-problemen¹⁴ worden behandeld. Hoofdstuk 6 behandelt de vierde deelvraag.

Hoe verhouden de analyses van de GS IIIA zich tot analyses van dezelfde berichten met moderne analysetechnieken? De analyses van de GS IIIA worden binnen deze deelvraag herhaald met moderne analysetechnieken. De uitkomsten van de hedendaagse analyses worden vervolgens vergeleken met de vooroorlogse analyses van de GS IIIA. Uit deze vergelijking worden conclusies getrokken over het inhoudelijk functioneren van de GS IIIA. Het antwoord op de vijfde deelvraag komt in hoofdstuk 7 aan de orde.

In het volgende hoofdstuk (2) worden de gebruikte methodes, technieken en begrippen nader toegelicht.

---

¹⁴ *Mindset*-problemen komen aan de orde in hoofdstuk 2.

2 Methodologie en definiëring

Binnen deze scriptie komen begrippen en methodes aan bod die afkomstig zijn uit het vakgebied van de inlichtingenanalyse. In dit hoofdstuk, dat het antwoord is op de eerste deelvraag, worden deze begrippen en methodes gedefinieerd. Uit de verschillende bestaande definities wordt een gefundeerde keuze gemaakt. Het hoofdstuk begint met het definiëren van de algemene begrippen analyse, informatie en inlichtingen. Hierna komt het werkproces binnen een inlichtingendienst aan de orde aan de hand van de inlichtingencyclus. Vervolgens worden de moderne technieken, uit het vakgebied van de inlichtingenanalyse, vergeleken met de vooroorlogse analysetechnieken zoals gebruikt door de GS IIIA. Het definiëren van begrippen en methodes is van belang omdat er geen eenduidigheid is over de betekenis van begrippen en de gebruikte methodes. Door de begrippen en methodes duidelijk te definiëren is in de volgende hoofdstukken duidelijk wat er bedoeld wordt met een begrip of methode.

2.1 Algemene begrippen

De begrippen informatie, inlichtingen en analyse worden veel gebruikt in verschillende contexten. Niet iedereen verstaat hetzelfde onder deze begrippen. Verwarring ligt dus op de loer. In deze paragraaf komen verschillende definities van deze begrippen aan de orde. Aan de hand van deze verschillende definities wordt gekozen voor de meest geschikte definitie binnen de context van deze scriptie.

Wat wordt er verstaan onder inlichtingen? Sommige Nederlandse auteurs kiezen ervoor om het Nederlandse woord inlichtingen links te laten liggen en kiezen voor de Engelse term *intelligence*. Volgens Wiebes is er geen Nederlands equivalent voor *intelligence*, daarom kiest hij liever voor de Engelse term.¹⁵ Naar mijn mening is binnen de context van deze scriptie het Nederlandse begrip ‘inlichtingen’ wel goed bruikbaar. De scriptie behandelt een onderwerp uit de Nederlandse geschiedenis, het heeft dan ook de voorkeur om waar mogelijk gebruik te maken van Nederlandse begrippen. De medewerkers van de GS IIIA noemden hun eindproducten ook inlichtingen. Het zou dan ook anachronistisch zijn om de veelomvattende term *intelligence* te gebruiken voor de werkzaamheden en producten van de GS IIIA. Nu een

---

¹⁵ C. Wiebes, ‘Hookers and sportscars? De theorie van het intelligencewerk’, in: P. Koedijk, J. Linssen en D. Engelen (red.), *Verspieters voor het vaderland. Nederlandse spionage voor tijdens en na de Koude Oorlog* (Den Haag 1996) 12-13.

keus is gemaakt voor de Nederlandse term inlichtingen is het verhelderend om te kijken wat verschillende auteurs onder inlichtingen (intelligence) verstaan. Mark Phytian en Peter Gill hanteren de volgende definitie in het boek *Intelligence in an insecure world*:

‘Intelligence is the umbrella term referring to the range of activities – from planning and information collection to analysis and dissemination – conducted in secret, and aimed at maintaining or enhancing relative security by providing forewarning of threats or potential threats in a manner that allows for the timely implementation of a preventive policy of strategy, including...’¹⁶

Phytian en Gill beschrijven *intelligence* als een overkoepelend begrip waar diverse activiteiten onder vallen. Het doel van deze activiteiten is het behouden of verhogen van veiligheid, door (potentiële) dreigingen tijdig te onderkennen zodat hierop het beleid of de strategie kan worden aangepast. Het laatste deel van de definitie is een belangrijk onderdeel van inlichtingen. Doordat Phytian en Gill kiezen voor een overkoepelend begrip is er geen onderscheid tussen het proces en het eindproduct. Beiden worden *intelligence* genoemd. De *Joint intelligence doctrine* van de Canadese strijdkrachten hanteert een beperktere definitie van *intelligence*.

‘Intelligence differs from information in that, being the result of a process of subjective *judgement*. It is not unequivocal and is open to challenge. The relating of one set of information to another or the judgement of information against a data base of knowledge already held and the drawing of conclusions by analyst, is the analytical “process” which is at the root of the production of intelligence from information.’¹⁷

De definitie uit de *Joint intelligence doctrine* kiest duidelijk voor *intelligence* als product dat ontstaat uit het analyseproces. Door deze keuze ontstaat een duidelijk onderscheid tussen informatie en inlichtingen. In deze definitie komt het doel van de inlichtingenproductie echter niet aan de orde. Binnen deze scriptie is gekozen voor inlichtingen als tot een inlichtingenproduct verwerkte informatie, bijvoorbeeld rapporten en briefings. Kenmerkend

---

¹⁶ Peter Gill en Mark Phytian, *Intelligence in an insecure world* (Cambridge 2006) 7.

¹⁷ Canadian National Defence, *Joint intelligence doctrine*, 10 gevonden op (8 februari 2010)

<http://www.cfd->

[cdf.forces.gc.ca/websites/Resources/dgfd/Pubs/CF%20Joint%20Doctrine%20Publications/CF%20Joint%20Doc](http://www.cfd-forces.gc.ca/websites/Resources/dgfd/Pubs/CF%20Joint%20Doctrine%20Publications/CF%20Joint%20Doctrine%20-%20B-GJ-005-200%20FP-000%20-%20Joint%20Int%20-%20EN%20(21%20May%202003).pdf)
[trine%20-%20B-GJ-005-200%20FP-000%20-%20Joint%20Int%20-%20EN%20\(21%20May%202003\).pdf](http://www.cfd-forces.gc.ca/websites/Resources/dgfd/Pubs/CF%20Joint%20Doctrine%20Publications/CF%20Joint%20Doc).

voor deze inlichtingen is dat er een inschatting wordt gemaakt van de waarschijnlijkheid van bepaalde gebeurtenissen in de toekomst. In het geval van deze scriptie een inschatting van de toekomstige Duitse dreiging zodat de Nederlandse beleidsmakers konden anticiperen op de dreiging. Met deze definitie is er een duidelijk onderscheid tussen informatie; de ruwe data die in verschillende vormen bij een inlichtingendienst binnen komen, en het eindproduct de inlichtingen.

Door het analyseproces kan van informatie een inlichtingenproduct worden gemaakt. Wat is nu exact analyse? Ook van dit begrip zijn meerdere definities bekend. De eerder genoemde *Joint intelligence doctrine* zegt het volgende over analyse:

‘The relating of one set of information to another or the judgement of information against a data base of knowledge already held and the drawing of conclusions by analyst, is the analytical “process” which is at the root of the production of intelligence from information.’¹⁸

In deze definitie ligt de nadruk op het trekken van conclusies door verbanden te leggen en informatie te vergelijken met al aanwezige kennis. Giliam de Valk gebruikt in *Dutch intelligence – towards a qualitative framework for analysis* de volgende definitie:

‘This is the conversion of basic information into an intelligence analysis. It includes the integration, evaluation, and the analysis of the data available. In this phase analysts integrate and evaluate the often fragmentary and contradictory raw material. They draw the conclusions concerning the central questions.’¹⁹

De Valk benoemd in zijn definitie de integratie en evaluatie van vaak fragmentarische en tegenstrijdige informatie. Het doel van deze analyse is het beantwoorden van een eerder gestelde centrale vraag.

Binnen de context van de vooroorlogse GS IIIA moet een definitie van analyse de volgende zaken benoemen, de medewerkers van de GS IIIA verkregen uit verschillende kanalen informatie. Deze informatie was vaak fragmentarisch en tegenstrijdig. De informatie moest geëvalueerd worden en daarna vergeleken en ingepast worden in de al aanwezige

---

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Guillaume Gustav de Valk, *Dutch intelligence – towards a qualitative framework for analysis* (proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen, 2005) 13.

informatie. Het doel van dit proces was het maken van een inschatting van de dreiging die de belligerenten vormden voor Nederland.

2.2 De inlichtingencyclus

De inlichtingencyclus is een model waarmee de werkprocessen van een inlichtingendienst ideaaltypisch worden beschreven. Er worden verschillende modellen van de inlichtingencyclus gebruikt variërend van 4 tot 6 stappen. De modellen met meer dan 4 stappen leggen extra nadruk op een bepaalde stap in de cyclus zoals analyse of de terugkoppeling na gebruik van de inlichtingen. In mijn ogen voldoet het model met vier stappen. Alle activiteiten van een inlichtingendienst worden in dit model benoemd. Het toevoegen van extra stappen maakt het model minder overzichtelijk en onnodig gecompliceerd, vandaar de keuze voor het model met 4 stappen. Daarnaast sluit het 4 stappen model aan op het gebruik binnen Defensie.

Binnen deze inlichtingencyclus kunnen de begrippen informatie, analyse en inlichtingen geplaatst worden om duidelijk te maken wat de positie van deze begrippen is binnen het werkproces van een inlichtingendienst. De inlichtingencyclus is een omschrijving van hoe een inlichtingendienst idealiter zou kunnen functioneren. De praktijk is vaak complexer dan het theoretische model en kan dus afwijken.

1. De initiatiefase, in deze fase wordt de inlichtingenbehoefte vastgesteld, om vervolgens hieruit doelstellingen te definiëren voor de verzamelfase.
2. De verzamelfase, in deze fase wordt op verschillende manieren en met diverse middelen informatie verzameld. Deze informatie wordt vervolgens in een bruikbare vorm gegoten voor in de verwerkingsfase.
3. De verwerkingfase, in deze fase wordt de verzamelde informatie geregistreerd, geëvalueerd en geanalyseerd, om vervolgens met de reeds aanwezige kennis vertaald te worden tot een bruikbaar product voor de afnemer van de inlichtingen.
4. De verspreidings- en gebruiksfase, in de laatste fase worden de inlichtingen verspreid aan de personen die deze gebruiken voor besluitvorming en operationele uitvoering.²⁰

---

²⁰ Canadian National Defence, *Joint intelligence doctrine*, 20.

Het verzamelen van informatie (stap 2 van de cyclus) kan op verschillende manieren plaatsvinden. In de periode voor de Tweede Wereldoorlog had de GS IIIA de beschikking over de volgende vormen van informatie²¹:

- OSINT (Open Source INTelligence) : informatie uit open bronnen zoals kranten, tijdschriften, boeken en radio.
- HUMINT (HUMAN INTelligence) : informatie uit menselijk bron zoals informanten, diplomaten of onderschepte brieven.
- SIGINT (SIGnals INTelligence) : informatie uit het onderscheppen van telecommunicatie, bijvoorbeeld radioverkeer, telefoon en telegraaf.

2.2.1 Waarderingstechnieken

In deze scriptie worden de analyses van de GS IIIA van voor de Tweede Wereldoorlog vergeleken met analyses gemaakt met moderne technieken. Een van deze technieken is de *Source and information reliability index*. Om de betrouwbaarheid van berichten te waarderen wordt door de NAVO gebruik gemaakt van de *Source and information reliability index*.²² Deze index waardeert de betrouwbaarheid van de bron met een letter (A t/m F) en de informatiewaarde van een bericht met een getal (1 t/m 6). De volgende tabel geeft een verklaring voor de verschillende letters en cijfers.

---

²¹ Hoewel voor de Tweede Wereldoorlog bepaalde vormen van IMINT bekend waren, had de GS IIIA in deze periode waarschijnlijk niet de beschikking over deze vorm van informatie. In de onderzochte bronnen zijn geen verwijzingen naar IMINT te vinden, ook andere auteurs besteden geen aandacht aan deze vorm van informatie.

²² United States Army Headquarters, *FM 2.22-3 human intelligence collector operations* (Washington 2006) 286.

Letter	Bronwaardering	Uitleg
A	Reliable	No doubt of authenticity, trustworthiness, or competency; has a history of complete reliability
B	Usually Reliable	Minor doubt about authenticity, trustworthiness, or competency; has a history of valid information most of the time
C	Fairly Reliable	Doubt of authenticity, trustworthiness, or competency but has provided valid information in the past
D	Not Usually Reliable	Significant doubt about authenticity, trustworthiness, or competency but has provided valid information in the past
E	Unreliable	Lacking in authenticity, trustworthiness, and competency; history of invalid information
F	Cannot Be Judged	No basis exists

Cijfer	Waardering	Uitleg
1	Confirmed	Confirmed by other independent sources; logical in itself; consistent with other information on the subject
2	Probably True	Not confirmed; logical in itself; consistent with other information on the subject
3	Possibly True	Not confirmed; reasonably logical in itself; agrees with some other information on the subject
4	Doubtfully True	Not confirmed; possible but not logical; no other information on the subject
5	Improbable	Not confirmed; not logical in itself; contradicted by other information on the subject
6	Cannot Be Judged	No basis exists

Berichten die binnen komen worden gewaardeerd aan de hand van bovenstaande systematiek. Vervolgens wordt de informatie, meestal zonder bronvermelding, doorgegeven aan de inlichtingenanalist.

De GS IIIA werkte voor de Tweede Wereldoorlog ook met een systeem om de bron te waarderen. Uit de verhoren van de Enquêtecommissie blijkt dat Van de Plassche, de chef van de GS IIIA, een administratie bijhield over de betrouwbaarheid van de berichtgevers. Hij noemde dit systeem het 'Blauwe Boekje'.²³ Omdat het Blauwe Boekje is vernietigd in de meidagen van 1940 is het niet meer mogelijk om exact te achterhalen hoe Van de Plassche werkte. Wel is bekend dat in het Blauwe Boekje werd bijgehouden hoe betrouwbaar bepaalde bronnen in het verleden waren geweest. De systematiek van het Blauwe Boekje vertoonde overeenkomsten met de *Source and information reliability index*. Beiden beoordelen bronnen op betrouwbaarheid in het verleden. De informatie werd toen in de meeste gevallen zonder

²³ Verhoor Van de Plassche, *Enquête 2 C*, 34.

bronvermelding, maar met een indicatie van de betrouwbaarheid van de bron, doorgegeven aan de inlichtingenanalisten.²⁴ Echter bij de informatie van diplomaten en openbare bronnen werd wel degelijk een bron vermeld. De verwijzingen naar de betrouwbaarheid van de bron zijn nog steeds terug te vinden in de inlichtingenrapportages van de GS IIIA. Een bericht begint dan bijvoorbeeld met ‘van een betrouwbaar berichtgever’, met de *Source and information reliability index* zou deze bron waarschijnlijk een ‘B’ als waardering krijgen.

De kwaliteit van de informatie werd door de GS IIIA hoogstwaarschijnlijk niet gewaardeerd, er zijn in de archieven geen systematische waarderings van de informatiewaarde van berichten terug te vinden. Soms is een opmerking gemaakt bij een bericht waaruit blijkt hoe men over de informatiewaarde van het bericht dacht, van een systematische aanpak was hoogstwaarschijnlijk geen sprake. Hoewel het systeem van Van de Plassche op hetzelfde concept gebaseerd was als de *Source and information reliability index* was het systeem van Van de Plassche minder consequent en minder ver ontwikkeld.

Om een beeld te krijgen van de betrouwbaarheid van de bron en de kwaliteit van informatie, is een waardering volgens de *Source and information reliability index* toegevoegd aan de berichten die in deze scriptie worden gebruikt in een *Analyses of competing hypotheses* matrix.

2.2.2 *Analyses of competing hypothesis*

Richard Heuer jr., een voormalig CIA-medewerker en psycholoog, heeft gedurende de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw een studie gemaakt van methodes om tot betere analyses te komen. Een van zijn voornaamste technieken is *Analysis of competing hypotheses* (afgekort ACH). Door deze techniek wordt de inlichtingenanalist gedwongen om de waarschijnlijkheid van meerdere hypotheses te onderzoeken. Hierdoor krijgen alle hypotheses of mogelijke verklaringen een eerlijke kans om getoetst te worden met de aanwezige bewijslast. De kwaliteit van de analyse verbetert doordat meerdere mogelijkheden worden getoetst. Een tweede factor die de kwaliteit van de analyse verbetert, is het zoeken naar bewijslast die de hypothese ontkracht. Volgens Heuer is de meest waarschijnlijke hypothese meestal de hypothese met de minste ontkrachtende bewijslast in plaats van de hypothese met de meeste ondersteunende bewijslast.²⁵ Het zoeken naar ontkrachtende bewijslast binnen ACH vertoont overeenkomsten met het ‘kritisch rationalisme’ van de invloedrijke

---

²⁴ Verhoor Somer, *Enquête* 1 C, 389.

²⁵ Heuer, *Psychology*, 108.

wetenschapsfilosoof Karl Popper. Volgens Popper zou de wetenschap moeten streven naar het falsificeren van bestaande hypothesen (kennis). Volgens Popper is het kenmerk van wetenschap de mogelijkheid om de kennis te falsificeren. Wanneer falsificatie niet mogelijk is, dan is er volgens Popper geen sprake van wetenschap.

Volgens Heuer hebben mensen van nature de neiging om slechts één meest waarschijnlijke hypothese op te stellen en hier vervolgens ondersteunende bewijslast bij te zoeken, hij noemt deze methode: *satisficing*. Volgens Heuer kan deze methode leiden tot een drietal problemen. De kans is aanwezig dat door het opstellen van slechts één hypothese een tunnelvisie ontstaat. In het verlengde hiervan bestaat de mogelijkheid dat er wel meerdere hypothesen worden opgesteld maar dat de juiste hypothese ontbreekt. Het derde mogelijke probleem is dat de diagnostische waarde van het bewijsmateriaal niet wordt gewaardeerd. Diagnostische waarde van bewijsmateriaal wordt bepaald door de mate waarin bewijslast hypothesen uitsluit. Bewijsmateriaal dat alle hypothese ondersteunt, heeft geen diagnostische waarde. Bewijsmateriaal dat slechts één hypothese ondersteunt, heeft juist een hoge diagnostische waarde. Als er niet gewerkt wordt met een verzameling hypothesen die alle mogelijkheden afdekt kan de diagnostische waarde van bewijslast niet worden gewogen. De mogelijkheid bestaat dan dat het bewijsmateriaal weinig diagnostische waarde heeft en daarom bijna elke hypothese ondersteunt.²⁶ Door gebruik te maken van bewijslast met weinig diagnostische waarde kunnen minder waarschijnlijke hypothesen toch aannemelijk worden gemaakt.

Door gebruik te maken van ACH kunnen bovenstaande problemen worden voorkomen. Door het volgen van de acht stappen van ACH wordt men gedwongen tot een structurele weging van de bewijslast ten opzichte van de mogelijke hypothesen. De acht stappen van ACH zijn:

1. Identificeer de mogelijke hypothesen, maak gebruik van een groep analisten met verschillende perspectieven op de materie.
2. Maak een lijst met bewijsmateriaal en argumenten voor en tegen elke hypothese.
3. Maak een matrix waarin de hypothesen tegen het bewijsmateriaal en de argumenten worden gezet. Gebruik het bewijsmateriaal om de hypothesen te toetsen.

---

²⁶ Ibidem, 44-45.

4. Verfijn de matrix, heroverweeg de hypothesen en verwijder bewijsmateriaal dat geen diagnostische waarde heeft.
5. Trek voorlopige conclusies met betrekking tot de waarschijnlijkheid van elke hypothese. Probeer hierbij hypothesen te verwerpen in plaats van deze te ondersteunen met bewijsmateriaal.
6. Analyseer hoe gevoelig de conclusie is voor een paar kritische bewijsstukken. Beschouw de consequenties als deze bewijsstukken foutief, misleidend of onderwerp zijn van een andere interpretatie.
7. Rapporteer de conclusies, bespreek de waarschijnlijkheid van alle hypothesen, niet alleen de meest waarschijnlijke.
8. Identificeer belangrijke aanwijzingen, die er op kunnen duiden dat zaken toch anders liggen dan eerder verwacht.²⁷

Het gebruiken van de ACH techniek om de vooroorlogse analyses van de GS IIIA te herhalen, kan verhelderend werken. De techniek dwingt de inlichtingenanalist in de eerste stap om alle mogelijkheden te onderkennen en hypothesen op te stellen die alle mogelijkheden dekken. De tweede stap dwingt de inlichtingenanalist om de bewijslast te ordenen. Hij/zij wordt gedwongen om bij elke hypothese na te denken wat mogelijke aanwijzingen kunnen zijn. Ook het ontbreken van bewijslast kan een aanwijzing zijn. Het feit dat de Duitse troepen niet in de hoogste staat van paraatheid werden gebracht kon een belangrijke aanwijzing zijn dat een aanval op korte termijn niet waarschijnlijk was. De derde stap, die verderop uitgebreid wordt omschreven, is het opstellen van een matrix waarin de hypothesen worden afgezet tegen de bewijslast. In de vierde stap wordt bewijslast die geen diagnostische waarde heeft verwijderd. Bewijslast zonder diagnostische waarde is niet in staat om bepaalde hypothesen uit te sluiten en ondersteunt dus alle hypothesen. Bewijslast met een hoge diagnostische waarde sluit bepaalde hypothesen uit en ondersteunt juist andere hypothesen. Het kan verhelderend zijn als blijkt dat bepaalde stukken bewijslast een hoge diagnostische waarde hadden om te kijken hoe de GS IIIA daar destijds mee omging. In de vijfde stap trekt de analist voorlopige conclusies. In deze fase probeert de analist om de hypothesen te verwerpen in plaats van deze te bevestigen, op dezelfde wijze als in het 'kritisch rationalisme' van Popper. Bij de zesde stap wordt de inlichtingenanalist gedwongen om te onderzoeken hoe gevoelig de conclusie is voor één of enkele bewijsstukken. De mogelijkheid bestaat dat een beperkt aantal bewijsstukken

---

²⁷ Ibidem., 97.

een grote invloed heeft op de conclusies, wat als deze bewijsstukken misleidend zijn? Het is goed mogelijk dat de medewerkers van de GS IIIA dezelfde dilemma's ondervonden. Het is mogelijk dat de berichten van majoor Sas toentertijd een doorslaggevende invloed hadden op een conclusie. Wat als de berichten van Sas niet klopten?

Op een aantal cruciale momenten in de periode voorafgaand aan de Duitse inval, zal in deze scriptie gebruik gemaakt worden van ACH om de binnengekomen informatie opnieuw te analyseren. Vervolgens wordt een vergelijking gemaakt tussen de uitkomsten van de vooroorlogse analyses en de moderne ACH analyses. Binnen deze scriptie is gekozen voor de ACH methodiek omdat de analist wordt gedwongen om alle mogelijkheden te toetsen met de beschikbare bewijslast. Door het gebruik van ACH kan onderzocht worden of de conclusies van toen ondersteund werden door de beschikbare bewijslast. Daarnaast kan door het gebruik van de ACH matrix (stap 3) aan anderen inzichtelijk worden gemaakt welke keuzes zijn gemaakt tijdens de analyse. In het geval van een verschil van mening kan de matrix duidelijkheid verschaffen over de bron van de onenigheid.

Doordat de gebeurtenissen die de GS IIIA probeerde te voorspellen op dit moment voor ons bekend zijn, is het onmogelijk om de toestand en de gedachtegang van toen te reconstrueren. Vaak zijn analisten die een post ante hoc onderzoek²⁸ uitvoeren geneigd te concluderen dat de gebeurtenissen die onderwerp waren van analyse, beter te voorspellen waren dan daadwerkelijk gebeurd is.²⁹ Achteraf zien we verbanden, die vooraf veel minder duidelijk waren. Omdat we niet in staat zijn om de tijd terug te draaien, is de enige mogelijkheid die we hebben, ons in te leven in de tijd die we bestuderen. We moeten daarbij proberen de kennis van de afloop zoveel mogelijk uit te schakelen. Daarnaast kan door het inzichtelijk maken van gemaakte keuzes door anderen gecontroleerd worden of de gemaakte analyses kloppen. Door gebruik te maken van ACH matrices is voor anderen inzichtelijk welke keuzes zijn gemaakt binnen deze scriptie.

Over de analysetechnieken van de GS IIIA is weinig bekend. Uit de verhoren voor de Enquêtecommissie is bekend dat de GS IIIA een studiebureau had. Hier werkten twee medewerkers die de binnengekomen berichten bestudeerden en hier conclusies uit trokken.³⁰ Op welke wijze de medewerkers tot conclusies kwamen is niet bekend. Omdat voor de oorlog nog geen systematiek zoals ACH bestond en het werkveld van de inlichtingenanalyse nog

---

²⁸ Ante hoc is een onderzoek naar toekomstige ontwikkelingen, post ante hoc onderzoek is onderzoek naar toekomstige ontwikkelingen van uit het oogpunt van het verleden. De onderzochte toekomstige ontwikkelingen hebben al plaatsgevonden.

²⁹ Heuer, *Psychology*, 161.

³⁰ Verhoor Somer, *Enquête* 1 C, 389.

veel minder ver ontwikkeld was, was de werkwijze van het studie bureau waarschijnlijk het best te vergelijken met *satisficing*.

2.2.3 Scenario's

De eerste stap van ACH is het identificeren van de mogelijke hypotheses. Het is hierbij belangrijk om alle mogelijkheden te benoemen. Zonder goede hypotheses heeft ACH geen toegevoegde waarde. Om goede hypotheses te generen kan gebruik gemaakt worden van scenario's. Deze scenario's schetsen een toekomst, het zijn geen voorspellingen maar hulpmiddelen om de toekomst te verkennen. Er zijn vele manieren om scenario's te maken. Binnen de context van de Duitse dreiging tijdens de mobilisatieperiode is de belangrijkste onzekerheid het Duitse optreden aan het Westfront. Omdat de impact voor Nederland van het Duitse optreden aan het Westfront zeer groot was, is ervoor gekozen om aan de hand hiervan scenario's te ontwikkelen. Deze scenario's benoemen de mogelijke Duitse acties aan het Westfront. De scenario's komen terug in hoofdstuk 7 waar de GS IIIA analyses vergeleken worden met ACH analyses.

2.3 Intelligence failures

Inlichtingendiensten kunnen cruciaal zijn bij het tijdig informeren van beleidsmakers over mogelijke bedreigingen. Er zijn echter ook genoeg gevallen bekend waar dit om uiteenlopende redenen niet lukte. Dit worden ook wel *intelligence failures* genoemd. Binnen deze scriptie vallen ook fouten gemaakt door beleidsmakers in de verspreidings- en gebruiksfase van de inlichtingencyclus binnen de categorie *intelligence failures*.

Veel *intelligence failures* worden veroorzaakt door fouten in de analyse en niet door fouten in het verzamelen van informatie aldus Richard Heuer jr.³¹ Hij heeft zich gespecialiseerd in mentale barrières en valkuilen die tot analysefouten leiden. Hij zegt hier het volgende over:

“Relevant information is discounted, misinterpreted, ignored, rejected, or overlooked because it fails to fit a prevailing mental model or mind-set. The “signals” are lost in the “noise”... ..A mind-set is neither good nor bad. It is unavoidable. It is, in essence,

---

³¹ Heuer, *Psychology*, 65.

a distillation of all that analysts think they know about a subject. It forms a lens through which they perceive the world, and once formed, it resists change.’³²

Mindset-problemen komen niet alleen voor bij analisten, maar kunnen ook bij beleidsmakers voorkomen. Onder *mindset*-problemen worden verstaan: fouten in de analyse van informatie of de beoordeling van inlichtingen die worden veroorzaakt door het geestelijk niet open willen of kunnen staan voor andere mogelijkheden. *Mindset*-problemen zijn relevant voor deze scriptie omdat de Nederlandse beleidsbepalers verweten werd dat zij de overduidelijke aanwijzingen dat Duitsland offensieve bedoelingen had negeerden.

Gill en Phytian onderzoeken in *Intelligence in an insecure world* de oorzaken van *intelligence failures*. Ze komen tot de conclusie dat het grootste deel van de *intelligence failures* wordt veroorzaakt door fouten op beleidsniveau, de vierde stap in de inlichtingencyclus. Dit in tegenstelling tot Heuer die vooral aandacht heeft voor fouten in de analyse van informatie. Een kleiner deel wordt veroorzaakt door fouten in de analyse en een nog kleiner deel wordt veroorzaakt door fouten in het verzamelen van informatie.³³ Gill en Phytian tekenen hierbij aan dat deze verhoudingen in de begindagen van de CIA anders lagen. Door de jaren heen heeft de CIA geleerd van haar fouten en is het aantal fouten in de verzamel- en verwerkingsfase afgenomen. Dit leerproces is echter nog niet doorgedrongen op het beleidsniveau.³⁴ Gill en Phytian baseren hun bevindingen bijna geheel op voorbeelden van Amerikaanse origine.³⁵ Omdat het werkveld van de inlichtingenanalyse in het vooroorlogse Nederland veel minder was ontwikkeld dan tegenwoordig het geval is, gaan de bevindingen van Gill en Phytian niet per definitie op voor de GS IIIA. Mogelijke fouten van de GS IIIA of de verantwoordelijke beleidsmakers kunnen dus optreden in elke stap van de inlichtingencyclus.

2.4 Conclusies

De inlichtingencyclus komt terug in hoofdstuk 4 als theoretisch model om het procesmatige functioneren van de GS IIIA aan te toetsen. De *Source and information reliability index* en de ACH techniek komen terug in hoofdstuk 7. In dit hoofdstuk worden de berichten die

---

³² Ibidem.

³³ Gill en Phytian, *Intelligence*, 105.

³⁴ Ibidem, 124.

³⁵ Ibidem, 103.

binnenkwamen bij de GS IIIA opnieuw geanalyseerd. Binnen deze ACH analyses zullen de berichten worden voorzien van een waardering conform de *Source and information reliability index*. Door gebruik te maken van ACH matrices zijn de moderne analyses van de vooroorlogse berichten inzichtelijk en kan bestudeerd worden of de GS IIIA een goede inschatting maakte van de Duitse dreiging.

De hedendaagse technieken om bronnen te waarderen en analyses te maken zijn verder ontwikkeld dan de technieken die door de GS IIIA gebruikt werden aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. Het systeem om bronnen te waarderen van de GS IIIA was gebaseerd op hetzelfde principe als de moderne *Source and information reliability index*, namelijk betrouwbaarheid in het verleden. Een systematische waardering van de informatiewaarde van een bericht ontbrak hoogstwaarschijnlijk bij de GS IIIA. De analysetechnieken van de GS IIIA zijn waarschijnlijk het best te vergelijken met wat Heuer *satisficing* noemt. Een analysetechniek vergelijkbaar met ACH was in die tijd nog niet bekend. Het is dan ook waarschijnlijk dat de medewerkers van het studie bureau een intuïtieve analysemethode gebruikten.

Om een beeld te krijgen van de historische context waarbinnen de GS IIIA haar analyses maakte, beschrijft het volgende hoofdstuk (3) de gebeurtenissen die vooraf gingen aan de Nederlandse mobilisatie van 1939 en de Nederlandse beleidsuitgangspunten tijdens de mobilisatie. Hierdoor komen de analyses van de GS IIIA in een bredere historische context te staan.

3 Toenemende Duitse dreiging en de Nederlandse neutraliteitsreflex

In dit hoofdstuk komt de historische context van de Nederlandse mobilisatieperiode aan de orde. Dit is het antwoord op de tweede deelvraag. Het hoofdstuk begint met een korte weergave van de gebeurtenissen in Europa die voorafgingen aan de oorlog tussen Polen en Duitsland. Vervolgens komt aan de orde hoe de Nederlandse beleidsmakers omgingen met de toenemende dreiging vanuit Duitsland daarop volgt een korte omschrijving van de Nederlandse neutraliteitspolitiek gedurende de mobilisatieperiode. De gebeurtenissen die vooraf gingen aan de mobilisatie zijn relevant omdat deze gebeurtenissen van invloed waren op de wijze waarop de medewerkers van de GS IIIA en de Nederlandse beleidsmakers de Duitse dreiging percipieerden. De Nederlandse neutraliteitspolitiek was de reactie van de beleidsmakers op de toegenomen Duitse dreiging. Deze politiek was het kader waarbinnen de Nederlandse beleidsmakers opereerden in die tijd en bepaalde mede de mogelijkheden en onmogelijkheden van het Nederlandse beleid.

3.1 De toenemende Duitse dreiging

De Britse en Franse oorlogsverklaring aan Duitsland op 3 september 1939 kwam niet uit de lucht vallen. De politieke en militaire spanning in Europa was langzaam opgelopen sinds Hitler de macht in Duitsland naar zich toe trok in maart 1933. Zijn voornaamste doel in de buitenlandse politiek was het ongedaan maken van de gevolgen van het Verdrag van Versailles.³⁶ In Versailles was bepaald dat Duitsland herstelbetalingen moest doen, aan de overwinnaars van de Eerste Wereldoorlog, en land moest afstaan. Daarnaast kreeg Duitsland militaire beperkingen opgelegd. Hitlers eerste stap in oktober 1933, was het verlaten van de Volkerenbond. In maart 1935 voerde Hitler de algemene dienstplicht weer in. Hij brak hiermee met de bepalingen die Duitsland waren opgelegd door het Verdrag van Versailles. Een jaar later bezette Duitsland het gedemilitariseerde Rijnland, wederom een schending van de bepalingen van Versailles. Een krachtige reactie van Frankrijk en Groot-Brittannië bleef uit. Frankrijk durfde niet op te treden en Groot-Brittannië was van mening dat Duitsland zijn eigen grondgebied mocht binnentrekken. De Britten vonden dat Versailles wel erg onrechtvaardig was geweest voor Duitsland en daarom stonden zij de inname van het Rijnland toe. In maart 1938 lijfde Duitsland Oostenrijk in. De enthousiaste reactie van het grootste deel

---

³⁶ Henry Kissinger, *Diplomacy*, (New York 1994) 291.

van de Oostenrijkse bevolking kon niet verhullen dat Duitsland een steeds agressievere buitenlandse politiek voerde.³⁷

Na de *Anschluss* begon Duitsland met het opvoeren van de druk op Tsjecho-Slowakije om het Sudetenland af te staan. Door interventie van Frankrijk en Groot-Brittannië voelde Duitsland zich gedwongen plaats te nemen aan de onderhandelingstafel. Tijdens de Conferentie van München stonden Frankrijk en Groot-Brittannië Duitsland toe om het Sudetenland te annexeren. Hitler zou afzien van verdere territoriale eisen. Op 1 oktober 1938 annexeerde Duitse troepen het Sudetenland. Ondanks de belofte van Hitler, viel Duitsland in maart 1939 het overgebleven deel van Tsjecho-Slowakije binnen.³⁸

Nog in dezelfde maand begon Duitsland territoriale eisen te stellen aan Polen. Hitler eiste inlijving van Dantzig en een verbinding door Polen met Oost-Pruissen. Frankrijk en Groot-Brittannië stelden zich op achter Polen door een garantieverklaring af te geven. Duitsland reageerde door het niet-aanvalsverdrag met Polen op te zeggen. Op 23 augustus 1939 voerde Hitler de druk op Polen verder op door een niet-aanvalsverdrag met de Sovjetunie te tekenen.³⁹

3.2 De Nederlandse reactie op de toegenomen dreiging

De ontwikkelingen in Duitsland waren ook in Nederland niet onopgemerkt gebleven. Al in februari 1935 kwam generaal-majoor Reijnders, chef van de Generale Staf, met een rapport waarin hij constateerde dat Duitsland aan het herbewapenen was en de bepalingen van Versailles naast zich neerlegde. De kans dat Nederland betrokken zou raken bij een nieuwe Europese oorlog schatte hij, vanwege de recente versterkingen aan de grens van België, Frankrijk en Duitsland, groter dan tijdens de Eerste Wereldoorlog.⁴⁰ In februari 1936 werd een bewapeningsfonds in het leven geroepen waaruit nieuwe wapens voor de landmacht en vloot zouden worden aangeschaft. Een jaar later kwam Reijnders met uitgebreide plannen om nieuwe wapens aan te schaffen, zoals tanks, pantserwagens en luchtafweergeschut. Hoewel er geld was, bleek het in de praktijk, door de toegenomen internationale spanningen, soms moeilijk om aan wapens te komen.⁴¹ Er was meer vraag op de internationale wapenmarkt dan

---

³⁷ Herman Amersfoort en Piet Kamphuis (red.), *Mei 1940 De strijd op Nederlands grondgebied* (Den Haag, 2005) 51-53.

³⁸ *Ibidem*, 55.

³⁹ *Ibidem*, 57.

⁴⁰ Van Gent, *Falen*, 32,33.

⁴¹ *Ibidem*, 37.

aanbod. Bij gebrek aan een grote eigen wapenindustrie, bestelde Nederland wapens in het buitenland. De Nederlandse bestellingen werden wel aangenomen, maar de wapens werden vaak met veel vertraging of helemaal niet geleverd.

Vanaf 1936 werden diverse maatregelen genomen om de menselijke gevechtskracht van het Nederlandse Leger te vergroten, waaronder verlenging van de eerste oefening voor dienstplichtigen en het oproepen van meer dienstplichtigen. Daarnaast kwam geld beschikbaar voor de uitbreiding van het aantal officieren en onderofficieren. In oktober 1937 hield het Nederlandse Leger een grootschalige oefening. In september 1938 en april 1939 werd, vanwege de toegenomen spanning, overgegaan tot een gedeeltelijke mobilisatie. Daarnaast investeerde Nederland in verbetering van de verdedigingslinies en het uitzenden van militaire attachés. Ondanks de investeringen in het Nederlandse Leger geloofde de Amerikaanse attaché in Den Haag in 1939 niet dat Nederland zich langdurig kon verdedigen tegen een Duitse aanval.⁴²

Op 10 augustus 1939 trad het tweede kabinet De Geer aan. Dit kabinet volgde op vier kabinetten onder leiding van Colijn. De minister-president, De Geer, was een man wiens interesse meer uitging naar binnenlands beleid dan naar de buitenlandse politiek. Van militaire zaken had hij naar eigen zeggen geen verstand.⁴³ Luitenant-kolonel Dijkhoorn werd tot minister van Defensie benoemd. Hij had een gedeelte van zijn opleiding genoten aan de *Ecole supérieure de guerre* in Parijs en werd alom gerespecteerd vanwege zijn kennis van tactische zaken. Hij was nog niet eerder minister van Defensie geweest. De nieuwe minister van Buitenlandse zaken, Van Kleffens, werd ook voor het eerst tot minister benoemd. Hij was jurist en was werkzaam geweest als diplomaat.⁴⁴

Het nieuwe kabinet had geen tijd om rustig te wennen. De internationale situatie vereiste direct de volle aandacht. Vanuit verschillende kanalen kwamen berichten binnen over de dreigende situatie tussen Duitsland en Polen. De gezant te Berlijn stuurde op 22 juni 1939 de waarschuwing, dat de situatie omtrent Polen in augustus zou escaleren.⁴⁵ De Nederlandse militaire attaché in Parijs had ook in juni 1939 al aandacht gevraagd voor de verwickelingen tussen Berlijn en Warschau.⁴⁶ Op 5 augustus waarschuwde majoor Sas dat een militair conflict tussen Polen en Duitsland zou uitbreken. Later in die maand op 20 augustus kwam

---

⁴² Ausems, 'Summaries', 191.

⁴³ Verhoor Fabius, *Enquête* 1 C, 252.

⁴⁴ Van Gent, *Falen*, 221.

⁴⁵ De Beus, *Informant*, 14.

⁴⁶ *Attachérapportage van Van Voorst Evekink 30 juni 1939*, Ministerie van Defensie te Londen NA 2.13.71 inventarisnummer 646.

Sas zelfs met de Duitse aanvalsdata: 25 of 26 augustus.⁴⁷ Van de marineattaché in Londen, De Booy, kwam op 10 augustus een bericht binnen dat het *War Office* een Duits offensief verwachtte tegen Polen.⁴⁸ Minister-president De Geer moest zijn vakantie op 22 augustus onderbreken omdat de internationale situatie zijn aanwezigheid vereiste. De volgende dag werd de eerste waarschuwing voor de voormobilisatie verstuurd, het zogeheten telegram A.⁴⁹ Op 23 augustus werd het niet-aanvalsverdrag tussen Duitsland en de Sovjetunie wereldkundig gemaakt. Een dag later verscheen De Geer in Den Haag. Met het kabinet moest hij direct de moeilijke beslissing nemen of voormobilisatie noodzakelijk was. Het kabinet onder leiding van De Geer besloot nog niet over te gaan tot voormobilisatie, de toestand was nog niet ernstig genoeg.⁵⁰

Aan de hand van later die middag ontvangen berichten, besloot de Ministerraad alsnog tot voormobilisatie. De Geer was opmerkelijk genoeg niet aanwezig bij deze belangrijke beslissing. Op 25 augustus moesten 50.000 man zich melden op hun mobilisatiebestemming. Vooral de ministers Dijkhoorn en Van Kleffens hadden zich hard gemaakt voor dit besluit.⁵¹

De Duitse gezant in Nederland, Zech, overhandigde op 26 augustus een verklaring namens zijn regering dat Duitsland de Nederlandse neutraliteit zou respecteren. De volgende dag meldde majoor Sas dat er zestig Duitse divisies aan de Duits-Poolse grens lagen en dat de Poolse mobilisatie in volle gang was.⁵² Een dag later besloot het kabinet over te gaan tot algemene mobilisatie. Meer dan 300.000 mannen werden onder de wapens geroepen. Dezelfde dag nog benoemde het kabinet de chef van de Generale Staf, luitenant-generaal Reijnders, tot opperbevelhebber van Land- en Zeemacht. Ondanks de aanvankelijke twijfel van minister Dijkhoorn, koos ook hij voor de benoeming van Reijnders. Het kabinet had voor het laatst tijdens de Eerste Wereldoorlog een opperbevelhebber benoemd. Het was niet gebruikelijk om in vreedstijd een opperbevelhebber te benoemen. De opperbevelhebber stond rechtstreeks onder de minister van Defensie en was verantwoordelijk voor alle strijdkrachten in Nederland.⁵³

Op 1 september 1939 zette Duitsland het offensief in tegen Polen. De Nederlandse militair attaché in Berlijn had de avond ervoor nog gewaarschuwd dat een Duitse aanval

---

⁴⁷ *Brief van Sas aan Van Hilten, De Klerck en Telders 24-03-1948*, NIMH, coll. Sas 463 inventarisnummer 4.

⁴⁸ *Bericht De Booy aan de minister van Defensie 10-08-1939*, NIMH, coll. De Booy 18 inventarisnummer 13.

⁴⁹ Telegram A was een waarschuwing dat voormobilisatie mogelijk aanstaande is. Voormobilisatie is een mobilisatie van ongeveer 50.000 man om de voorbereidingen te treffen voor de daadwerkelijke mobilisatie.

⁵⁰ Cees Fasseur, *Wilhelmina, krijgshaftig in een vormeloze jas* (Amersfoort 2001) 263.

⁵¹ Fasseur, *Krijgshaftig*, 263.

⁵² *Telefonisch bericht Sas aan GS IIIA 27-08-1939*, NIMH, collectie Sas 463 inventarisnummer 3.

⁵³ Instructie voor de opperbevelhebber van 6 mei 1939, *Enquête 1 B*, 9.

aanstaande was.⁵⁴ Sas was goed op de hoogte van de ontwikkelingen in Duitsland zoals bleek uit zijn berichten. Maar ook de berichten van marineattaché De Booy en de gezant in Berlijn waren achteraf gezien correct. Helaas is het niet meer mogelijk om aan de hand van de GS IIIA rapporten na te gaan welke andere berichten er binnenkwamen. De eerste bewaard gebleven rapportages zijn van 21 augustus 1939 en zijn erg summier. Wel valt op dat de rapportages uit augustus 1939 weinig aandacht hebben voor de oplopende spanningen tussen Polen en Duitsland. Slechts één bericht zonder verdere bronvermelding meldt dat Duitsland niet zal aanvallen, maar zal afwachten wat Polen zal doen.⁵⁵ Na 6 september werden de rapportages van de GS IIIA uitgebreider en meer gericht op de Duitse dreiging. De GS IIIA rapportages vanaf september 1939, het begin van de Nederlandse mobilisatie, worden in hoofdstuk 6 verder behandeld.

3.3 Het Nederlandse neutraliteitsbeleid

Al meer dan een eeuw was Nederland buiten de Europese oorlogen gebleven. Nederland als klein land tussen drie grote landen koos er bewust voor om neutraal te blijven in het strijdgewoel tussen de grootmachten. Als klein land was het onmogelijk om militair te concurreren met de grote buurlanden. Nederland had grote en waardevolle overzeese bezittingen, die een aantrekkelijke oorlogsbuit waren. Daarnaast zou het voeren van een oorlog de handel belemmeren. Nederland kon dus eigenlijk alleen maar verliezen als het in oorlog kwam. Hoewel dit niet in een verdrag was vastgelegd rekenden de Nederlandse beleidsbepalers op Britse steun op het moment dat er een aanval uit Duitse of Franse hoek zou komen. Groot-Brittannië zou het niet accepteren dat een van de concurrerende grootmachten, het strategisch belangrijke Nederland zou innemen.⁵⁶

Voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog was het Nederlandse Leger gemobiliseerd. Een combinatie van een uitgesproken neutraliteitsbeleid en afschrikking door mobilisatie hebben toen bijgedragen aan het buiten de oorlog blijven van Nederland. Nu er weer een grote oorlog voor de deur leek te staan werd wederom gekozen voor de neutraliteitspolitiek. Op 3 september 1939 na de oorlogsverklaringen van Frankrijk en Groot-Brittannië aan Duitsland, verklaarde Nederland neutraal te blijven.⁵⁷

---

⁵⁴ *Telefonisch bericht Sas aan GS IIIA 31-08-1939*, NIMH, collectie Sas 463 inventarisnummer 2.

⁵⁵ *GS III rapportage 2 ongeveer 24-08-1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

⁵⁶ Van Gent, *Falen*, 45.

⁵⁷ *Ibidem*, 223.

Op een aantal punten kwam de Nederlandse neutraliteit al snel onder druk te staan. Zowel van Duitse als van Britse kant kwamen geregeld schendingen van het Nederlandse luchtruim voor. Het luchtafweergeschut en de luchtmacht waren niet bij machte om dit te voorkomen. Bij elke schending tekenden diplomaten bezwaar aan in Londen en Berlijn. Vaak ontkenden beide partijen en wezen naar de andere partij.⁵⁸ Zowel Britse als Duitse inlichtingendiensten maakten gebruik van Nederlands grondgebied om inlichtingen in te winnen. De Britse activiteiten werden oogluikend toegestaan door de GS III, de Duitsers opereerden meer in het geheim.⁵⁹ Op economisch gebied was Nederland vanaf 3 september 1939 de dupe van de Britse handelsblokkade en de zeeoorlog tussen Duitsland en Groot-Brittannië waarbij duikboten en mijnen diverse slachtoffers maakten. Ondanks de schendingen van de neutraliteit door beide belligerenten bleven de Nederlandse beleidsmakers vasthouden aan de neutraliteitspolitiek. Er is na de oorlog veel kritiek geuit op deze politiek. Het ontbrak de beleidsmakers echter aan andere realistische opties, waardoor de neutraliteitspolitiek werd gehandhaafd tot aan de Duitse aanval.⁶⁰

3.4 Conclusies

Vanaf de machtsgreep van Hitler in 1933 werd de Duitse buitenlandse politiek steeds agressiever. In 1935 voerde Hitler de dienstplicht in Duitsland weer in. Niet alleen negeerde hij daarmee de bepalingen van Versailles, maar Duitsland werd ook een grotere bedreiging voor de buurlanden. Uit rapporten van 1935 blijkt dat Nederland op de hoogte was van de toegenomen Duitse dreiging. In 1936 werd geld beschikbaar gesteld voor betere bewapening. Na 1936 probeerde Nederland de landsverdediging binnen de bestaande mogelijkheden te verbeteren.

Omdat de oorlogsdreiging voor Nederland in augustus 1939 steeds reëler werd door de oplopende spanning tussen Polen en Duitsland, besloot de regering eind augustus tot algemene mobilisatie. Net zoals tijdens de Eerste Wereldoorlog koos de Nederlandse regering voor een uitgesproken neutraliteitsbeleid aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. Nederland koos geen partij in het conflict en besloot de neutraliteit desnoods met geweld te verdedigen. In de praktijk bleek het verdedigen van de neutraliteit lastig. Zowel de

---

⁵⁸ De Beus, *Informant*, 82.

⁵⁹ Van Gent, *Falen*, 235.

⁶⁰ *Ibidem*, 383-391.

geallieerden als Duitsland schonden de Nederlandse neutraliteit regelmatig tijdens de mobilisatieperiode.

Het beeld bestaat dat Nederland niet anticipeerde op de toegenomen Duitse dreiging. Nederland was echter goed op de hoogte van de ontwikkelingen in Duitsland en anticipeerde wel degelijk op de toegenomen dreiging. Binnen de bestaande mogelijkheden nam de Nederlandse regering vergaande en kostbare maatregelen om de Nederlandse Defensie te verbeteren.

Een van deze maatregelen was het uitbreiden van de GS III. Deze organisatie en met name de afdeling buitenland komt aan de orde in het volgende hoofdstuk (4). De nadruk ligt in het volgende hoofdstuk voornamelijk op de organisatie van de GS IIIA, zodat naast een beeld van de historische context een beeld ontstaat van de organisatie die de analyses van de Duitse dreiging maakte.

4 De organisatie van de GS IIIA

In het vierde hoofdstuk komt het functioneren van de GS IIIA aan bod. Dit is het antwoord op de derde deelvraag. Het hoofdstuk begint met een beschrijving van de GS III, de organisatie waar de GS IIIA een onderdeel van was. Vervolgens komen de bronnen en de werkprocessen van de GS IIIA aan de orde. De opbouw van de organisatie, de bronnen en de werkprocessen zijn van invloed geweest op het functioneren van de GS IIIA. Vooral de wijze waarop de werkprocessen georganiseerd waren bij de GS IIIA heeft een stempel gedrukt op het functioneren van deze dienst aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog.

4.1 De organisatie van de GS III

De Nederlandse militaire inlichtingendienst werd in 1914 opgericht en ondergebracht bij de Generale Staf. Als derde afdeling van de Generale Staf kreeg de afdeling de afkorting GS III. Gedurende de Eerste Wereldoorlog speelde de GS III een belangrijke rol bij het vergaren van informatie over de strijdende partijen. Na de Eerste Wereldoorlog werd de dienst uitgebreid met de afdeling binnenland en de afdeling censuur. In augustus 1939 kwam daar een vierde afdeling bij die zich specifiek bezig hield met de censuur van pers, radio en film.⁶¹

De GS III bestond gedurende het Interbellum uit drie afdelingen. Afdeling A was verantwoordelijk voor inlichtingen over het buitenland. Zowel politieke als militaire onderwerpen hadden de aandacht. In 1939 stond deze afdeling onder leiding van luitenant-kolonel Van de Plassche. Afdeling B was verantwoordelijk voor de binnenlandse inlichtingen, zowel op militair als op civiel gebied. Vanwege de bescheiden middelen was de civiele inlichtingendienst ondergebracht bij de al bestaande inlichtingenafdeling van de Generale Staf. Afdeling C was de afdeling censuur. Gedurende de Staat van Oorlog of Beleg was deze afdeling bevoegd om telefoon, telegram en post te onderscheppen. Daarnaast hield afdeling C zich bezig met het onderscheppen van buitenlands radioverkeer. Hoewel er in de archieven niets meer van is terug te vinden, valt uit andere bronnen op te maken dat de GS IIIC voor de oorlog in staat was om Duits radioverkeer te onderscheppen.⁶² De in augustus 1939 opgerichte afdeling D was verantwoordelijk voor de censuur van pers, radio en film. Deze afdeling controleerde de media. Uit de archieven blijkt dat afdeling D veel interessante

---

⁶¹ Dick Engelen, *De militaire inlichtingendienst 1914-2000* (Den Haag 2000) 40,49 en 56.

⁶² Engelen, *Inlichtingendienst*, 50.

krantenberichten doorspeelde aan de afdelingen A en B. De algemene leiding van de GS III was in 1939 in handen van generaal-majoor Van Oorschot. In vreedstijd stond de GS III onder het bevel van de chef van de Generale Staf, tijdens een mobilisatie viel de GS III onder het bevel van de opperbevelhebber.

4.2 Bronnen van de GS IIIA

De GS IIIA had de beschikking over diverse kanalen om informatie te verkrijgen gedurende de mobilisatieperiode.

OSINT, de GS IIIA had tijdens de mobilisatieperiode de beschikking over diverse soorten open bronnen. De buitenlandse kranten en militaire tijdschriften werden uitgespit en belangrijke artikelen werden gearchiveerd. In de archieven van de GS IIIA zijn vandaag de dag nog grote hoeveelheden krantenartikelen uit die tijd terug te vinden.⁶³ Deze krantenartikelen zijn niet vernietigd in de meidagen van 1940. Daarnaast leverde het af luisteren van buitenlandse radio-uitzendingen ook de nodige informatie op.

HUMINT, de GS IIIA had diverse menselijke bronnen tot haar beschikking staan. Veel belangrijke berichten kwamen binnen via de Nederlandse militair of marineattachés. Attachés hebben verschillende manieren om aan informatie te komen. Het gastland is over het algemeen genegen om zich van zijn beste kant te presenteren en zal zodoende de attaché van informatie voorzien. Daarnaast wisselen attachés vaak onderling informatie uit. Ook kunnen attachés zelf informatie inwinnen, dit kon aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog variëren van het bijhouden van de krant tot het onderhouden van contacten met geheime informanten. Toen de oorlogsdreiging in Europa toenam, besloot Nederland in 1936 om weer militaire attachés uit te zenden, nadat deze in 1923 wegens bezuinigingen waren teruggetrokken.⁶⁴ Vanaf 1936 had Nederland de volgende attachés uitgezonden.

In Parijs (en tevens Brussel) werd luitenant-kolonel Van Voorst Evekink geaccrediteerd. In de vier jaar dat hij deze functie vervulde bouwde hij een uitstekend netwerk op. Hij beschikte over contacten met de Franse Generale Staf en de Franse militaire inlichtingendienst, het *Deuxième Bureau*. Daarnaast kreeg Van Voorst Evekink informatie van de gevluchte Duitser, Max Braun, die contacten onderhield met een netwerk van andere

---

⁶³ *Archief van de Generale Staf (Algemeen hoofdkwartier) 1914-1940* NA 2.13.70 inventarisnummer 1570 en 1571.

⁶⁴ Engelen, *Inlichtingendienst*, 45.

Duitse vluchtelingen. In 1939 kreeg Van Voorst Evekink hulp van een adjunct-attaché die zijn werkzaamheden in Brussel overnam.

De Nederlandse militair attaché in Berlijn was de al eerder genoemde majoor Sas. Hij werd begin 1936 uitgezonden naar de Duitse hoofdstad. Na een andere functie in Nederland werd Sas in april 1939 opnieuw geaccrediteerd in Berlijn. Hij had weinig moeite om zijn oude netwerk nieuw leven in te blazen. Zijn belangrijkste contact was kolonel Oster. Beiden hadden elkaar, begin jaren dertig, leren kennen aan de *Kriegsakademie* in Berlijn. In 1939 was Oster werkzaam bij de *Abwehr*, de Duitse contra-inlichtingendienst. Vanuit deze positie had hij de mogelijkheid in een vroeg stadium kennis te nemen van de Duitse oorlogsplannen. Oster had door de jaren heen een afkeer gekregen van het Nazi-regime en besloot de Duitse oorlogsplannen door te geven aan de Nederlandse militair attaché. Hij hoopte hiermee de Duitse oorlogspolitiek te frustreren.⁶⁵

De Nederlandse marineattaché in Londen, luitenant ter zee eerste klasse De Booy, had onder andere contacten met het Britse *War Office*. Hoewel zijn contacten misschien niet zo spectaculair waren als die van zijn collega's, leverde hij naast informatie over de Britse Marine, bruikbare informatie over de Duitse dreiging. Vaak was dit informatie die hij had verkregen bij het *War Office*. In Washington DC was vanaf 1938 kapitein ter zee Meijer Ranneft geaccrediteerd als marineattaché, zijn rapporten hadden vooral betrekking op de overzeese gebiedsdelen. Behalve van de uitgezonden attachés, kwam er ook informatie binnen via andere diplomaten. Uit de rapportages van de GS IIIA blijkt dat zowel de in Nederland geaccrediteerde buitenlandse diplomaten, als de in het buitenland verblijvende Nederlandse diplomaten een bron van informatie voor de GS IIIA waren.

Binnen het Nederlandse Leger waren bepaalde manschappen aangewezen en opgeleid om belangrijke informatie door te geven. Zij werden de kondschapdienst genoemd. Vaak waren dit marechaussees die dienst deden als grensbewakers. Berichten over aan de grens waargenomen Duitse troepen, oefeningen en verhalen van Duitse burgers bereikten op deze wijze de GS IIIA. Gedurende de mobilisatieperiode hadden medewerkers van de GS IIIA dagelijks contact met aan de grens geleverde marechaussees.⁶⁶

Ook burgers werden ingeschakeld om een beeld te krijgen van de situatie in Duitsland. Reizigers, piloten, industriëlen en anderen met contacten in het buitenland leverden informatie aan de inlichtingendienst. Reizigers kregen vooraf het verzoek om bepaalde zaken te bestuderen tijdens de reis naar Duitsland. Na afloop van de reis nam de GS IIIA weer contact

---

⁶⁵ De Beus, *Informant*, 147.

⁶⁶ De Jong, *Koninkrijk II*, 81.

op om de bevindingen van de reiziger te vernemen. Van de toenmalig directeur van Philips is bekend dat hij wekelijks rapporteerde over situatie in Duitsland aan de GS IIIA.⁶⁷

SIGINT, de GS IIIC had voor de oorlog tevens de beschikking over de mogelijkheid om diverse vormen van telecommunicatie te onderscheppen. Gedurende de Staat van Oorlog of Beleg was de afdeling C bevoegd om post-, telefoon- en telegraafverkeer te onderscheppen. Onderzoek van Dick Engelen heeft uitgewezen dat de GS IIIC in staat was het Duitse radioverkeer af te luisteren.⁶⁸ Helaas zijn in de archieven geen onderschepte berichten meer te vinden. Waarschijnlijk zijn deze vernietigd in de meidagen van 1940.⁶⁹ Ook in de nog bestaande archieven is niets terug te vinden van onderschept radioverkeer.

IMINT, hoewel de technische mogelijkheden aanwezig waren in Nederland in 1939 om informatie uit IMINT te verkrijgen, komt deze vorm van informatie niet terug in de aanwezige bronnen. Waarschijnlijk maakte de GS IIIA geen gebruik van deze vorm informatie aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog.

Buitenlandse inlichtingendiensten, in de jaren dertig van de vorige eeuw opereerden diverse buitenlandse inlichtingendiensten op het Nederlandse grondgebied. De GS IIIA wisselde in deze periode informatie uit met de Franse, Britse en mogelijk de Belgische inlichtingendiensten.⁷⁰ Deze uitwisseling blijkt bijvoorbeeld uit het Venlo-incident van 9 november 1939. In die periode gebruikte de Britse MI6 het Nederlandse grondgebied om spionageactiviteiten tegen Duitsland uit te voeren.⁷¹ Van Oorschot, het hoofd van de GS III, was op de hoogte van deze activiteiten en verleende in sommige gevallen zelfs actieve medewerking aan de Britten. Een Nederlandse verbindingsofficier van de GS IIIA werd, in gezelschap van twee Britse MI6-medewerkers, doodgeschoten in een Duitse valstrik. De twee Britten werden door de Duitsers in krijgsgevangenschap genomen. Tijdens de afhandeling van het incident bleek dat de GS IIIA informatie verkreeg van de Britse inlichtingendienst.⁷²

De informatie uit diverse bronnen kwam op het bureau van Van de Plassche, het hoofd van de GS IIIA, terecht. Hier begon het werkproces van de GS IIIA, dat onderwerp is van de volgende paragraaf.

---

⁶⁷ De Jong, *Koninkrijk II*, 81.

⁶⁸ Engelen, *Inlichtingendienst*, 51.

⁶⁹ *Ibidem*, 50.

⁷⁰ De Jong, *Koninkrijk II*, 87, Engelen, *Inlichtingendienst*, 47.

⁷¹ De Jong, *Koninkrijk II*, 46-47.

⁷² Het Venlo-incident komt verder aan bod op in hoofdstuk 6.

4.3 Het werkproces binnen de GS IIIA

De GS IIIA had diverse kanalen van waaruit zij informatie ontving. De ontvangen berichten werden vervolgens verwerkt tot rapportages. Tijdens de *Parlementaire Enquête* zijn een aantal medewerkers van de GS IIIA uitgebreid verhoord. In deze verhoren kwamen de werkprocessen van de inlichtingendienst aan bod. Aan de hand van de bewaard gebleven uitsneden van inlichtingenrapporten en de verhoren van de *Parlementaire Enquête* is het mogelijk een beeld te vormen van de werkprocessen bij de afdeling buitenland.

Uit de verhoren blijkt dat de binnengekomen berichten door Van de Plassche, het hoofd van de GS IIIA, werden verzameld. Hij gaf de berichten vervolgens, meestal zonder vermelding van de afzender, door aan het studiebureau. Wel voorzag hij de berichten van een waardering met betrekking tot de betrouwbaarheid van de bron.⁷³ De waardering van de bronnen is terug te vinden in de uitsneden van de inlichtingenrapporten. De berichten beginnen met een aanduiding waar het bericht vandaan komt bijvoorbeeld: van een betrouwbaar berichtgever of een zeer goed georiënteerde medewerker. Bij berichten uit diplomatieke kringen of van buitenlandse instanties is wel altijd de afzender vermeld. Een bericht begint dan bijvoorbeeld met: De Nederlandse marineattaché te Londen meldt. Sommige berichten beginnen met de mededeling: berichtgever meldt. Bij deze berichten is geen indicatie van betrouwbaarheid meegegeven. Waarschijnlijk hadden deze berichtgevers nog niet eerder berichten doorgegeven en was het daarom niet mogelijk om de betrouwbaarheid van de bron te inschatten. Om de betrouwbaarheid van de bronnen bij te houden hield Van de Plassche een administratie bij in het 'Blauwe Boekje'.⁷⁴ Het is niet meer exact te achterhalen hoe dit systeem werkte, waarschijnlijk was het systeem gebaseerd op de accuraatheid van de in het verleden geleverde informatie.

Het studiebureau maakte van de binnengekomen berichten een tweetal rapportages: de dagelijkse rapportage en de wekrapportage. Daarnaast werden van belangrijke onderwerpen soms uitgebreidere rapporten gemaakt. Voor zover bekend werkten op het studiebureau twee medewerkers: majoor Somer en in eerste instantie luitenant Klop, na zijn overlijden vervangen door kapitein Römer. In de dagelijkse rapportage stond veelal een overzicht van de binnengekomen berichten, slechts sporadisch waren de berichten van commentaar voorzien. Over het algemeen moesten de berichten voor zich spreken. De wekrapportages hadden een andere opzet. In de wekrapportages kwam de gehele politieke en militaire situatie aan bod en

---

⁷³ Verhoor Somer, *Enquête* 1 C, 389.

⁷⁴ Verhoor Van de Plassche, *Enquête* 2 C, 34.

werd de situatie ook voorzien van een conclusie. In de conclusie werd een inschatting gemaakt van de toekomstige ontwikkelingen en een advies gegeven voor de alertheid van de eigen strijdkrachten. Van deze weekberichten zijn twee complete exemplaren bewaard gebleven in het archief van het NIMH.⁷⁵ De Amerikaanse militair attaché te Den Haag had ook inzage in deze wekrapportages en nam delen van deze rapportages over in zijn berichtgeving naar Washington. Een aantal wekrapportages zijn in samengevatte vorm terug te vinden in de uitsneden van GS IIIA rapporten voor de gouverneur van Suriname.⁷⁶

De twee bewaard gebleven wekrapportages hebben een omvang van ongeveer drie bladzijden.⁷⁷ Uit deze twee rapportages blijkt dat de eerste alinea normaal gesproken een korte samenvatting van de belangrijkste ontwikkelingen bevat. In de volgende alinea's komt de opstelling van de Duitse troepen en de ontwikkelingen en bewegingen van de diverse andere legers aan bod. De rapportage sluit stevast af met een conclusie, waarin de dreiging wordt beoordeeld. Onderstaande conclusie van 26 april 1940 geeft een beeld van hoe deze conclusies eruitzien.

'Hoewel er schijnbaar eenige ontspanning is ingetreden, kan er geen sprake zijn van gerustheid. De opstelling der Duitse troepen is zoodanig dat op elk gewild oogenblik kan worden overgegaan tot een aanval naar het westen, waarbij de rechtervleugel – Noord van de rivieren - gedekt door Duitse troepen zijn opmarsch zou kunnen kiezen door Noordbrabant. De operatie tegen Noorwegen heeft de Duitse landmacht niet noemenswaard verzwakt. Vermoedelijk is het luchtwapen door deze operatie meer in beslag genomen. Dit kan uiteraard vertragend werken voor een optreden naar het Westen.

Duitsland zal hiertoe in de eerstvolgende dagen vermoedelijk niet overgaan, tenzij bewegingen van de geallieerde strijdmacht het daartoe zouden nopen.

De situatie van Nederland tusschen beide strijdende partijen blijft hierdoor steeds zeer gevaarlijk.

Groote paraatheid met het oog op de mogelijkheid van een plotseling optreden van een der beide partijen tegenover Nederland blijft daarom een gebiedende eisch.'⁷⁸

---

⁷⁵ *Meedeling van Gegevens* nr. 25 en 27, NIMH Den Haag, Collectie Sas 463 inventarisnummer 2.

⁷⁶ *GS III rapportages*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

⁷⁷ *Meedeling van Gegevens* nr. 25 en 27, NIMH Den Haag, Collectie Sas 463 inventarisnummer 2.

⁷⁸ *Meedeling* 27, NIMH, Collectie Sas 463 inventarisnummer 2.

Behalve rapportages onderhield het studiebureau ook een landkaart van Duitsland met daarop de locatie van de Duitse divisies. Een samenvatting van de positie van de Duitse troepen gebaseerd op deze landkaart was vast onderdeel van de wekrapportage. De door het studiebureau gemaakte rapportages moesten door Van de Plassche getekend worden voor akkoord.⁷⁹ Het secretariaat zorgde dan voor genummerde verspreiding van de gemaakte rapportages

4.4 De werkzaamheden van GS IIIA aan de hand van de inlichtingencyclus

In deze paragraaf worden de werkprocessen van de GS IIIA ingedeeld aan de hand van de in hoofdstuk 2 beschreven vier stappen van de inlichtingencyclus. Hierdoor ontstaat een duidelijk overzicht van de werkprocessen van de GS IIIA.

In de initiatiefase wordt een informatiebehoefte gedefinieerd, aan de hand van deze behoefte kan vervolgens gericht gezocht worden naar bepaalde informatie. Hoewel er geen documenten meer zijn waarin een bepaalde behoefte is omschreven, valt uit een aantal keuzes wel een impliciete informatiebehoefte op te maken. De keuze om in Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië militaire attachés te accrediteren, geeft mede de interesse aan voor de militaire aangelegenheden van deze landen. Uit de Nederlandse inlichtingenrapporten blijkt dat Nederlanders die vanwege hun werk veel in Duitsland kwamen, informatie leverden aan de GS IIIA. Het feit dat reizigers naar Duitsland van te voren werd gevraagd op bepaalde zaken te letten, geeft aan dat vanuit de GS IIIA een bepaalde mate van sturing van de berichtgevers plaatsvond.⁸⁰ Majoor Kok, voormalig medewerker van het Algemeen Hoofdkwartier, vertelde voor de Enquêtecommissie dat Duitsland de meeste aandacht genoot van de GS IIIA.⁸¹

De binnengekomen berichten omvatten een breed scala aan onderwerpen. Zo behandelen de rapportages militaire, politieke en economische zaken. De onderwerpen variëren van de stemming onder de bevolking tot de werking van diverse wapens. Hoewel het niet meer te achterhalen is hoe de GS IIIA haar informatiebehoefte bepaalde, valt uit de

---

⁷⁹ Verhoor Somer, *Enquête* 1 C, 389.

⁸⁰ De Jong, *Koninkrijk* II, 81.

⁸¹ Verhoor Kok, *Enquête* 1 C, 554.

gemaakte keuzes op te maken dat vooral Duitsland de interesse genoot, dat gold in mindere mate voor Groot-Brittannië en Frankrijk.⁸²

In de verzamelfase wordt met verschillende middelen informatie verzameld. De GS IIIA had de beschikking over verschillende kanalen waaruit informatie verkregen kon worden. HUMINT verkreeg de GS IIIA van militaire attachés, diplomaten, de kondschapdienst, militairen, marechaussees en van burgers met goede contacten. Daarnaast kon de afdeling censuur binnenlandse postzendingen onderscheppen. OSINT verkreeg de GS IIIA uit kranten, tijdschriften en het meeluisteren met de buitenlandse radio. Op het gebied van SIGINT was de GS IIIC in staat om binnenlands telegraaf- en telefoonverkeer te onderscheppen. Daarnaast onderschepte de afdeling censuur het Duitse radioverkeer. Ook van buitenlandse inlichtingendiensten verkreeg de GS IIIA informatie. In de mobilisatieperiode was de GS IIIA in staat om uit diverse bronnen informatie te verzamelen. Ondanks de vele kanalen waarover beschikt kon worden, kan geconcludeerd worden dat de militaire attachés, vanwege hun kennis en contacten, zeer belangrijk waren voor de GS IIIA.

In de verwerkingsfase wordt de verzamelde informatie geregistreerd, geëvalueerd en geanalyseerd, om vervolgens met de reeds aanwezige kennis vertaald te worden tot een bruikbaar product voor de afnemer van de inlichtingen. Bij de afdeling buitenland kwamen de berichten binnen bij luitenant-kolonel Van de Plassche, deze anonimiseerde de berichten en voorzag ze van een waardering omtrent de betrouwbaarheid. Op het studiebureau vond de analyse van de berichten plaats. De dagrapportages van de GS IIIA waren waarschijnlijk een verslag van de binnengekomen berichten, hier vond geen analyse plaats. De wekrapportages daarentegen waren voorzien van een conclusie waarin de toekomstige dreiging werd ingeschat. Hoewel het studiebureau de berichten analyseerde en de conclusies schreef, was Van de Plassche bevoegd om wijzigingen aan te brengen als hij dat nodig achtte.⁸³

In de verspreidings- en gebruiksfase worden de inlichtingen verspreid aan de beleidsmakers, die mede aan de hand van de inlichtingen overgaan tot besluitvorming. De dagelijkse rapportage van de GS IIIA had een grotere doelgroep dan de wekelijkse rapportage. Het is niet exact duidelijk aan wie de inlichtingenrapportages werden verzonden. Uit de verhoren blijkt dat in ieder geval de minister van Oorlog, de minister van Justitie, de minister van Buitenlandse Zaken, de minister van Koloniën, de opperbevelhebber van de Land- en Zeestrijdkrachten, de commandant van het Veldleger en het Koninklijk Huis op de

---

⁸² Verhoor Kok, *Enquête* 1 C, 554, *GS III rapportages 1-37*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360, in de uitsneden van de GS III is Duitsland het voornaamste onderwerp van onderzoek.

⁸³ Verhoor Somer, *Enquête* 1 C, 389..

verzendlijst stonden voor de weekberichten.⁸⁴ Het is waarschijnlijk dat ook de minister-president op de verzendlijst stond. De dagberichten hadden een grotere verspreiding dan de weekberichten en gingen ook naar de voornaamste bevelhebbers en de sectiehoofden van het Algemeen Hoofdkwartier.⁸⁵ Binnen veertien dagen moesten de inlichtingenrapporten weer terug zijn op het bureau van Van de Plassche, die vervolgens zorg droeg voor de verbranding van de rapportages.⁸⁶

4.5 Conclusies over het functioneren en de organisatie van de GS IIIA

Aan de hand van de voorgaande paragrafen kunnen een aantal conclusies worden getrokken over het functioneren en de organisatie van de GS IIIA.

De GS IIIA had de beschikking over diverse kanalen om informatie te verwerven; HUMINT, OSINT, SIGINT en informatie van andere inlichtingendiensten. De GS IIIA had de beschikking over een uitgebreid netwerk van menselijke bronnen. De militaire attachés vervulden een belangrijke rol binnen dit netwerk vanwege hun kennis en contacten. De interesse van de GS IIIA ging vooral uit naar Duitsland en in mindere mate Frankrijk en Groot-Brittannië. Op dagelijkse basis verstuurde de GS IIIA dagberichten, hierin werden de ontvangen berichten doorgegeven aan militaire en politieke beleidsmakers. Op wekelijkse basis verstuurde de GS IIIA weekberichten, hierin werd in de conclusie een analyse gemaakt van de dreiging voor Nederland en een inschatting gemaakt van de toekomstige dreiging. Deze weekberichten gingen naar de belangrijkste beleidsmakers. De posities van Duitse troepen werden bijgehouden op een landkaart op het studiebureau. In het weekbericht zat een samenvatting van de Duitse troepenopstelling. Door contacten met de Marechaussee, informatie van reizigers en berichten van attachés was de GS IIIA goed in staat om een beeld te vormen van de Duitse troepenposities.

Waar dit hoofdstuk de organisatie van de GS IIIA behandelt, daar gaan de volgende hoofdstukken (5,6 en 7) in op de inhoudelijke omgang van de GS IIIA met Duitse dreiging. Hierbij komt aan de orde welke berichten binnen kwamen, welke analyses werden gemaakt aan de hand van deze berichten en welke maatregelen de beleidsmakers namen aan de hand van de inlichtingenrapportages.

---

⁸⁴ Verhoor Van de Plassche, *Enquête 2 C*, 29.

⁸⁵ Verhoor Somer, *Enquête 1 C*, 389.

⁸⁶ Verhoor Van de Plassche, *Enquête 2 C*, 32.

5 Verantwoording

In de komende twee hoofdstukken (6 en 7) wordt het inhoudelijk functioneren van de GS IIIA beschreven. In hoofdstuk 6 komen de berichten die binnenkwamen bij de GS IIIA, de analyses van de GS IIIA en de maatregelen die de beleidsmakers namen naar aanleiding van de inlichtingenrapporten aan de orde. In hoofdstuk 7 worden de analyses van de GS IIIA met de uitkomsten van ACH analyses vergeleken. In dit hoofdstuk volgt een korte beschrijving van het gebruikte archiefmateriaal en de verantwoording voor de keuzes die gemaakt zijn bij het gebruik van dit archiefmateriaal.

5.1 Keuze van analysemomenten

Door beperkingen in paginaruimte en tijd, zal in deze scriptie een beperkt aantal analyses van de GS IIIA worden vergeleken met ACH analyses. Omdat het niet mogelijk is om alle GS IIIA analyses te vergelijken wordt een keuze gemaakt voor de meest geschikte rapportages om een vergelijking mee te maken. Het grootste deel van de rapportages is afkomstig uit het archief van de gouverneur van Suriname. De gouverneur ontving uitreksels van de inlichtingenrapporten van de GS IIIA. Er zijn drie typen rapporten te onderscheiden binnen deze uitreksels:

- Berichten die meestal in samengevatte vorm werden doorgegeven, hier ontbreekt een analyse of conclusie.
- Weekrapportages of andere rapporten die een gefundeerde inschatting gaven van de Duitse dreiging. Lang niet alle weekrapportages zijn bewaard gebleven, in sommige periodes ontbreken de weekrapportages in de uitreksels. In periodes waar de spanning toenam, zijn soms meerdere rapporten per week te vinden die een gefundeerde inschatting geven van de Duitse dreiging.
- Diverse rapporten, het studiebureau maakte soms rapporten over specifieke onderwerpen zoals de economische situatie in Duitsland. Deze rapporten geven geen inschatting van de Duitse dreiging, maar zijn soms wel voorzien van een analyse.

De inlichtingenrapportages van de gouverneur van Suriname zijn niet meer compleet. In de periode 3-9 april 1940 en na 29 april 1940 ontbreken de uitreksels. Naast de archieven van de

gouverneur van Suriname is gebruik gemaakt van twee bewaard gebleven GS IIIA rapportages uit de collectie Sas van het NIMH. In de onderstaande tabel volgt een overzicht van de analyses die de GS IIIA maakte van de Duitse dreiging die vandaag nog bewaard zijn gebleven.

Volg nummer	Datum van analyse van de Duitse dreiging	Aanwezigheid onderbouwing	ACH analyse
1	20 september 1939	Ja	Ja
2	3 november 1939	Ja	Ja
3	8 november 1939	Ja	Ja
4	10 november 1939	Nee	Nee
5	17 november 1939	Ja	Nee
6	24 november 1939	Ja	Nee
7	15 december 1939	Ja	Ja
8	9 januari 1940	Nee	Nee
9	12 januari 1940	Ja	Ja
10	16 februari 1940	Nee	Nee
11	23 februari 1940	Ja	Ja
12	1 maart 1940	Nee	Nee
13	8 maart 1940	Nee	Nee
14	29 maart 1940	Nee	Nee
15	31 maart 1940	Nee	Nee
16	9 april 1940	Nee	Nee
17	12 april 1940	Ja	Ja
18	13 april 1940	Ja	Nee
19	26 april 1940	Ja	Ja

Uit de tabel blijkt dat er vandaag de dag nog 19 analyses uit de mobilisatieperiode bewaard zijn gebleven. Vanwege beperkingen in tijd en ruimte worden niet al deze GS IIIA analyses met een ACH analyse vergeleken. Er is een keuze gemaakt om 8 GS IIIA analyses te vergelijken. De analyses zijn dusdanig verdeeld dat zowel in periodes van oplopende spanning als afnemende spanning vergelijkingen zijn gemaakt. Daarnaast speelt in de afweging de vorm waarin de analyse bewaard is een rol. Sommige analyses zijn voorzien van een uitgebreide onderbouwing, van andere analyses is alleen de conclusie in de uittreksels overgenomen. In de tabel is aangegeven welke analyses wel en welke niet zijn voorzien van een onderbouwing. Er is voor gekozen om de analyses die niet van een onderbouwing zijn voorzien niet met een ACH analyse te vergelijken omdat het veel lastiger is om de gebruikte bewijslast te vergelijken. Van de overgebleven 11 GS IIIA analyses is een keuze gemaakt voor 8 belangrijke momenten in de mobilisatieperiode.

- De analyse van 20 september 1939 is de oudste overgebleven analyse en geeft een beeld van de perceptie van de Duitse dreiging nog tijdens de Duitse aanval op Polen.
- De analyse van 3 november 1939 is gemaakt net voordat de GS IIIA waarschuwingen kreeg voor een Duitse aanval op 12 november. Deze analyse geeft een beeld van de perceptie van de Duitse dreiging voor het Novemberalarm.
- De analyse van 8 november 1939 is gemaakt in een periode van oplopende spanning. Deze analyse geeft aan in welke mate de GS IIIA in staat was haar perceptie van de Duitse dreiging aan te passen naar aanleiding van verontrustende berichten.
- De analyse van 15 december 1939 geeft een beeld van de perceptie van de Duitse dreiging in een periode van afgenomen spanning.
- De analyse 12 januari 1940 is gemaakt in een periode waarin de spanning weer opliep. Uit deze analyse kunnen conclusies worden getrokken over hoe de GS IIIA omging met herhaalde waarschuwingen en mogelijke deceptie van de vijand.
- De analyse van 23 februari 1940 is gemaakt in een periode van afgenomen spanning. Deze analyse kan een antwoord geven op de vraag of de GS IIIA alert bleef tijdens periodes van afnemende spanning.
- De analyse van 12 april 1940 is gemaakt tijdens het Aprilalarm en geeft een beeld van de perceptie van de Duitse dreiging in een periode van oplopende spanning.
- De analyse van 26 april 1940 is gemaakt in een periode van enigszins afgenomen spanning. Dit is de laatste bewaard gebleven GS IIIA analyse voor de Duitse aanval van 10 mei 1940 en geeft een beeld van de mate waarin de GS IIIA alert was op de Duitse dreiging vlak voor 10 mei.

De analyses van 17 en 24 november 1939 worden niet met een ACH analyse vergeleken omdat analyses redelijk snel na het Novemberalarm zijn gemaakt en in deze periodes weinig wijzigingen in de situatie optraden. De analyse van 13 april 1940 wordt niet vergeleken met een ACH analyse omdat 12 en 13 april vlak op elkaar volgen en er weinig verschil zit tussen de twee analyses.

5.2 Conclusie

Binnen deze scriptie worden de analyses van de GS IIIA vergeleken met ACH analyses. In verband met beperkingen in ruimte en tijd is ervoor gekozen om 8 analyses van de GS IIIA te vergelijken met ACH analyses. Bij deze afweging speelden de kwaliteit van de bewaard gebleven analyses een rol en de tijdstippen waarop deze analyses zijn gemaakt. Gekozen is voor de analyses die waren voorzien van een onderbouwing bij de conclusie. Daarnaast zijn de ACH analyses verdeeld over de mobilisatieperiode zodat de analyses van de GS IIIA in periodes van oplopende en afnemende spanning worden vergeleken. In de historische beschrijving in hoofdstuk 6 komen ook de GS IIIA analyses die niet worden vergeleken met een ACH analyse aan bod. In het volgende hoofdstuk (6) wordt het inhoudelijk functioneren van de GS IIIA beschreven.

6 De perceptie van de Duitse dreiging door de GS IIIA en het Nederlandse beleid ten opzichte van die dreiging

Door middel van dag- en weekrapporten informeerde de GS IIIA de Nederlandse militaire en politieke beleidsmakers over de mogelijke dreigingen. De bewaard gebleven rapportages geven een beeld van de manier waarop de GS IIIA de Duitse dreiging inschatte in de mobilisatieperiode. In de dagberichten is na te lezen welke berichten binnenkwamen bij de GS IIIA. In de weekberichten is te lezen hoe de GS IIIA aankeek tegen de Duitse dreiging. In dit hoofdstuk worden de belangrijkste berichten en de analyses van de GS IIIA inhoudelijk behandeld. Daarnaast komen in dit hoofdstuk de reacties van de Nederlandse beleidsbepalers op de Duitse dreiging aan de orde. Hierdoor ontstaat een beeld van de perceptie van de Duitse dreiging door de GS IIIA en hoe de beleidsmakers anticipeerden (of dit nalieten) op deze dreiging. Het zesde hoofdstuk geeft een antwoord op de vierde deelvraag: hoe functioneerde de GS IIIA inhoudelijk tijdens de mobilisatieperiode en welke maatregelen namen de beleidsmakers aan de hand van GS IIIA rapportages?

6.1 Augustus en september 1939, de eerste waarschuwingen

Na de oorlogsverklaring van de geallieerden aan Duitsland, verklaarde Nederland op 3 september 1939 neutraal te blijven. Al eerder, op 26 augustus, had de Duitse gezant verklaard de Nederlandse neutraliteit te respecteren. De Duitsers eisten wel van Nederland dat tegen inbreuken op de neutraliteit zou worden opgetreden. Ondanks de geruststellende verklaring, kwamen er al in augustus 1939 waarschuwingen binnen over de Duitse intenties.

Op ongeveer 21 augustus meldde de militaire attaché in Parijs, Van Voorst Evekink, dat hij verwachtte dat Nederland zich waarschijnlijk niet buiten de oorlog zou kunnen houden.⁸⁷ In het uittreksel van de inlichtingenrapportage is niet terug te vinden waarop de attaché deze veronderstelling baseerde. In dezelfde rapportage is ook te lezen dat de Duitse inlichtingendienst interesse toonde in de Nederlandse kustverdediging. De interesse ging onder andere uit naar de commandovoering, de organisatie van de luchtafweer en de

---

⁸⁷ *GS III rapportage 1 ongeveer 21-08-1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

Nederlandse houding bij een Britse inval.⁸⁸ Verschillende berichten uit augustus verwijzen naar Duitse angst voor een Britse aanval over Nederlands grondgebied.

‘Van Duitse zijde spreekt men steeds de vrees uit, dat Engeland zal trachten door en over Nederland Duitsland aan te vallen.’

‘Duitsland [zou] Nederland direct bezetten, indien Engeland over Nederland dreigt te vliegen.’⁸⁹

De uitreksels van de inlichtingenrapportages zijn in augustus 1939 nog redelijk summier, in september neemt de omvang en de informatiewaarde van de uitreksels toe. Het aantal waarschuwingen voor Duitse offensieve intenties nam ook toe. Maar tegelijkertijd kwam een aantal berichten binnen dat Duitsland de Nederlandse neutraliteit zou respecteren. Op 7 september kwam van een in Nederland woonachtig Duits reserve-officier het bericht dat Hitler de handel tussen Nederland en Duitsland wilde bevorderen. Ook zou Hitler de Nederlandse neutraliteit willen eerbiedigen.⁹⁰ Van een militair attaché te Berlijn kwam het bericht dat Duitsland veertien dagen na het offensief in Polen een aanval door Nederland en België op Frankrijk zou willen doen.⁹¹ De verder onbekende attaché had een gesprek tussen Duitse officieren in het *Kriegsministerium* afgeluisterd.

De Nederlandse militaire attaché te Parijs meldde op 9 september dat Frankrijk de beschikking had over 71 divisies en 36 Afrikaanse divisies, de Duitsers beschikten over 120 divisies waarvan er na de aanval op Polen 90 beschikbaar waren voor het westen. Van Voorst Evekink had goede contacten bij het Franse *Deuxième Bureau* en waarschijnlijk kwam deze informatie daarvandaan.

In de uitreksels is een verslag terug te vinden van een gesprek met de Duitse marineattaché in Den Haag. Het is niet bekend met wie hij gesproken had. Het was opgevallen dat de attaché het punt van het eerbiedigen van de Nederlandse neutraliteit ontweek. Terwijl hij eerder nog verkondigde dat Duitsland de Nederlandse neutraliteit zou eerbiedigen. ‘Het ontwijkende antwoord [wees] zeer sterk in de richting, dat de Duitse

---

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ *GS III rapportage 2 ongeveer 24-08-1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

⁹⁰ *GS III rapportage 5, 7-12 september 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

⁹¹ Ibidem.

voornemens ten aanzien van Nederland veranderd zijn'⁹², aldus het bericht van 12 september. Een analyse van de Duitse kranten duidde op een gunstige stemming jegens Nederland en niet op een aanstaande schending van de neutraliteit.

Uit meerdere uit Duitsland afkomstige berichten maakte de GS IIIA op 15 september op dat Duitsland bevreesd was voor een geallieerde aanval. De troepenconcentraties in de Eifel, rond Venlo en Aken en de plotselinge verlenging van de Westwall, de Duitse verdedigingslinie, tot aan de Maas verdienden de aandacht aldus het bericht.

Een bericht van 17 september meldde dat het Duitse Ministerie van Propaganda opdracht had gegeven aan de Duitse kranten om Britse schendingen van het Nederlandse luchtruim te benadrukken. De aandacht moest gevestigd worden op het feit dat Nederland zichzelf niet adequaat kon verdedigen.⁹³ Op 20 september maakte de GS IIIA een analyse van de Duitse dreiging.

'Bij den militairen inlichtingendienst zijn geen feiten bekend, waaruit zou kunnen worden afgeleid dat Duitschland van plan zou zijn om met zijn landmacht een aanval op Frankrijk te doen, nog minder dat hierbij de opmarsch door Nederland en België zou plaats hebben. Het schijnt ook weinig aannemelijk, dat Duitschland dergelijke aanvalsplannen zou koesteren, ook indien een aanval op Frankrijk al met succes zou kunnen worden bekroond, zou Duitschland den strijd tegen Engeland allerminst hebben gewonnen.

Bekend is:

- a) dat er tot nu toe geen troepenconcentraties plaats vinden in de nabijheid van onze grens benoorden de Rijn:
- b) Alle, in Duitschland genomen maatregelen oost van Zuid-Limburg wijzen op het plan om zich op een hardnekkige verdediging te richten
- c) De divisies, welke thans beschikbaar komen [vanuit Polen] tegenover het Fransche front worden geplaatst.
- d) Duitschland stelt alle mogelijke pogingen in het werk om den handel met de neutrale landen op te voeren; verschillende firma's worden dan ook met aanbiedingen overstroomd, waarbij dan de verzekering wordt gegeven, dat men ook in de toekomst alles gaarne zal blijven leveren.

---

⁹² Ibidem.

⁹³ *GS III rapportage 6, 13-19 september 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

- e) De stemming tegenover Nederland is vriendelijker geworden; men is er aan Duitse zijde blijkbaar van overtuigd, dat Nederland ernst maakt met het handhaven van zijn neutraliteit, voorts schijnt men bang te zijn voor een Engelschen aanval door of over Nederland. Blijkbaar heeft men meer vertrouwen gekregen inde houding van België.
- f) Alle alarmeerende berichten omtrent een eventueelen Duitschen doormarsch door Nederland komen bijna zonder uitzondering van Fransche of Engelsche zijde.⁹⁴

Blijkbaar achtte de GS IIIA een Duitse aanval op het westen niet erg waarschijnlijk op 20 september 1939. In hoofdstuk 7 wordt deze analyse van de GS IIIA vergeleken met een ACH analyse van de bij de GS IIIA bekende berichten.

6.2 Toenemende Duitse dreiging, de aanloop naar het Novemberalarm

In augustus en september kwamen de eerste waarschuwingen binnen voor mogelijke Duitse offensieve bedoelingen. In oktober en november namen de berichten over de dreiging toe en werden ze concreter over de aard en de datum van de dreiging. De uitreksels van de inlichtingenrapporten worden in deze periode steeds omvangrijker en gedetailleerder. In de uitreksels overheersen de berichten, slechts sporadisch worden ook conclusies getrokken uit de binnengekomen berichten.

Nog in september 1939 ontving de GS IIIA verontrustende berichten van de militaire attachés in Parijs en Berlijn. Hoewel Sas niet specifiek was over de Duitse dreiging, gaf hij aan dat de *Partei* oorlogszuchtiger was dan ooit.⁹⁵ De attaché uit Parijs had van het *Dieuxième Bureau* vernomen dat er Duitse troepen uit Polen aankwamen in Aken, van hieruit gingen deze troepen door naar de linies tegenover Frankrijk en België. Er was geen direct militair gevaar voor Nederland, aldus de Franse inlichtingenafdeling, maar op langere termijn was wel een aanval te verwachten. Op persoonlijke titel voegde Van Voorst Evekink er aan toe dat hij het waarschijnlijk achtte dat Nederland onderdeel zou worden van het conflict.⁹⁶

Op 29 september kwam van de attaché in Parijs het volgende bericht dat hij van de chef van het *Dieuxième Bureau* had verkregen:

---

⁹⁴ *GS III rapportage 7, 20-26 september 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*.

‘Nu de veldtocht in Polen is beëindigd, houdt de Duitse legerleiding zich bezig met het bestuderen van de ‘Question Ouest’. Bij welke overweging een groot vertrouwen in het aangrijpen van het Fransche Leger met een “attaque massive et par surprise” – waarmede men in Polen zoo groot succes had verkregen – eventueel via neutraal gebied : genoemd worden in dit verband : Luxemburg, België en Nederlandsch Limburg.’⁹⁷

Majoor Sas kwam een paar dagen later met een soortgelijk bericht:

‘Ik meen te mogen aannemen, dat er binnen enkele weken om de gedachten te bepalen 100- 110 Duitse divisies, aangevuld en uitgerust, aan en achter het Westfront aanwezig zullen zijn...
...Moet een offensief in het westen in de lijn van het nationaal-socialistische leiding worden geacht? Ik aarzel niet deze fundamenteele vraag onvoorwaardelijk bevestigend te beantwoorden.’⁹⁸

De aard van de berichten omtrent de Duitse intenties veranderde eind september 1939. In steeds meer berichten werden de offensieve plannen van Duitsland benoemd. Het is opmerkelijk hoe goed Van Voorst Evekink geïnformeerd was. Het bericht van 29 september 1939 was een goede weergave van de Duitse bedoelingen.

Op 27 september gaf de Poolse hoofdstad Warschau zich over aan de Duitsers. Hoewel de campagne in Polen nog in volle gang was, informeerde Hitler de opperbevelhebbers van de drie legeronderdelen op dezelfde dag over zijn plannen aan het Westfront. De Führer deelde zijn verbaasde toehoorders mee dat hij nog dit jaar het initiatief wilde nemen door een aanval in het westen. Hij wenste de aanval van de steeds sterker wordende geallieerden niet af te wachten. Het was onvermijdelijk om de neutraliteit van Zuid-Nederland, België en Luxemburg hierbij te schenden aldus Hitler.⁹⁹

De Duitse leider verduidelijkte zijn plannen voor een offensief in het westen op 9 oktober met een memorandum. Hitler zag in het neutrale Nederland en België een gevaar voor

---

⁹⁷ *GS III rapportage 8, 28 september-3 oktober 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ Hans-Adolf Jacobsen, *Fall Gelb der Kampf um den deutschen Operationsplan zur westoffensive* (Wiesbaden 1957) 8-9.

het Ruhr-gebied. De neutrale landen stonden onder stijgende druk van geallieerde kant en zouden deze druk vroeg of laat niet meer kunnen weerstaan.¹⁰⁰ Door Nederland en België konden de geallieerden een directe aanval doen op het voor Duitsland belangrijke Ruhr-gebied. Op dezelfde dag kregen de opperbevelhebbers de opdracht om een offensief in het westen voor te bereiden door Zuid-Nederland, België en Luxemburg.

Bij de GS IIIA kwamen in oktober verschillende berichten binnen waaruit bleek dat Duitse troepen vanuit Polen werden overgebracht naar het Westfront. Zo kwam op 3 oktober een bericht binnen over gemechaniseerde en gemotoriseerde eenheden bij Aken. Een deel van deze eenheden was afkomstig uit Polen. Volgens het bericht oefenden de eenheden regelmatig op aanvallende manoeuvres, zoals het innemen van bunkers.¹⁰¹ Op 11 oktober kwam het bericht binnen dat grote hoeveelheden geschut naar het westen werden overgebracht.¹⁰²

Hoewel bij de GS IIIA informatie binnenkwam over voorbereidingen voor een Duits offensief waren de berichten in eerste instantie niet eenduidig. Uit de rapportages blijkt dat in dezelfde periode informatie binnenkwam waarin de defensieve bedoelingen van Duitsland werden benadrukt. Zo meldde Sas, namens generaal-majoor Von Toppelkirch, op 11 oktober dat de intenties van de Duitsers aan het Westfront louter defensief waren.¹⁰³ In een bericht van 12 oktober is te lezen dat de Duitse stemming jegens Nederland goed is. De exacte herkomst van het bericht of deze constatering staat niet vermeld.

Halverwege oktober werden de berichten, die binnenkwamen bij de GS IIIA, over de Duitse plannen dreigender en concreter. Op 13 oktober kwam het bericht binnen dat Generaal Halder een plan aan het voorbereiden was om een aanval in het westen te doen door België en Luxemburg op Frankrijk. Het plan was volgens de berichtgever nog in voorbereiding en de uitvoering stond nog niet vast. Het ontbreken van Nederland in het plan 'is voorhands niet te verklaren' aldus het commentaar van de GS IIIA.¹⁰⁴ Op 14 oktober bevestigde Sas dat Duitsland plannen had om door België Frankrijk aan te vallen omstreeks 1 november. De Nederlandse neutraliteit zou hierbij gerespecteerd worden. Twee dagen later kwam Sas met aanvullende informatie, de aanvalsdatum van 1 november was slechts een voorlopige datum en kon nog worden verschoven. Het was noodzakelijk om de Duitse divisies uit Polen over te brengen naar het westen en op sterkte te brengen voordat tot een aanval zou worden over

---

¹⁰⁰ Jacobsen, *Fall Gelb*, 16.

¹⁰¹ *GS III rapportage 8, 28 september-3 oktober 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹⁰² *GS III rapportage 9, 6-11 oktober 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ *GS III rapportage 10, 12-17 oktober 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

gegaan. Sas herhaalde dat Nederland geen onderdeel was van de Duitse plannen. Onderaan het bericht stond dat het bijzondere aandacht verdiende in verband met de bron.¹⁰⁵ Blijkbaar hechtte de GS IIIA op dit moment grote waarde aan de berichten van Sas.

Op 23 oktober ontving Sas een belangrijke mededeling van zijn informant. Van kolonel Oster vernam de attaché dat Nederland wel degelijk opgenomen was in de Duitse aanvalsplannen. De aanvalsdatum was nog niet bekend, maar zou afhankelijk van de weersvoorspellingen ongeveer in de tweede week van november vallen. Nog diezelfde avond legde Sas contact met Den Haag en gaf het belangrijke bericht in samengevatte vorm door. De volgende dag stuurde de attaché een uitgebreider rapport.¹⁰⁶ Later zou Sas getuigen voor de Enquêtecommissie dat dit bericht van zijn hand het breekpunt was in de relatie met generaal Reijnders. Vanaf dit moment had hij het idee dat hij niet meer *au sérieux* genomen werd door de opperbevelhebber en de medewerkers van de GS IIIA.¹⁰⁷ Uit de inlichtingenrapportages blijkt echter niet dat de GS IIIA de berichten van Sas onderschatte. De informatie van de attaché is wel overgenomen in de rapportages. Uit het commentaar van de medewerkers van het studie bureau blijkt juist dat de berichtgeving van Sas hoog werd aangeslagen.

Eind oktober 1939 kwam een aantal verontrustende berichten binnen bij de GS IIIA. Op 27 oktober meldde de GS IIIA dat alle Duitse boekhandels de landkaarten van Nederland, België en Frankrijk moesten inleveren bij de Generale Staf. Van diverse kanten kwamen berichten binnen over Duitse divisies die vanuit Polen naar het Westfront werden verplaatst. In de Duitse pers was te lezen dat Nederland te weinig deed tegen neutraliteitschendingen van de geallieerden en in de berichten van 31 oktober was te lezen dat de Gestapo inlichtingen inwon over de Nederlandse verdedigingslijnen.¹⁰⁸ Van de militaire attaché in Parijs kwamen berichten over de actuele opstelling van de Duitse troepen. Op 31 oktober gaf Van Voorst Evink door dat hij op het *Dieuxième Bureau* had vernomen dat op dat moment aan het Westfront 66 divisies lagen. Hiervan lagen er 31 tegenover Nederland en België.

‘Van het totaal van 66 divisies bevindt zich nagenoeg de helft -31 divisien- tegenover de Nederlandsche en Belgische grens. Onder de 31 divisien bevinden zich alle 4 aan het westfront aanwezige pantserdivisiën, 3 van de 4 gemotoriseerde divisien en 21 van

---

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ *GS III rapportage 12, 21 oktober-1 november 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹⁰⁷ Verhoor Sas, *Enquête 1 C*, 211.

¹⁰⁸ *GS III rapportage 12, 21 oktober-1 november 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

de 40 actieve infanterie divisieën. Ook mij komt het voor dat dit verhoudingen zijn, die te denken geven.’¹⁰⁹

Op 2 november liet Sas weten dat hij nog niet kon inzien of er al een beslissing was genomen over de Duitse invasieplannen. Wel meldde hij dat stafkaarten van België vanuit het *Kriegsministerium* in vrachtwagens waren geladen.¹¹⁰

Op 3 november maakte de GS IIIA een analyse van de Duitse dreiging. Het was opgevallen dat de Duitsers de wegen tussen Nederland en Duitsland hadden verbeterd. Er was sprake van verharding, asfaltering en verbreding van de wegen. Daarnaast was een aantal veldhospitaals overgebracht naar het achterland van het Westfront en waren nieuwe vliegvelden en benzinedepots aangelegd ten noorden van de Rijn. Volgens de GS IIIA waren dit ‘allen indicatoren van verhoogde militaire activiteit’.¹¹¹ Uit de binnengekomen informatie kon de volgende conclusie worden getrokken.

‘De Duitse concentraties langs de grens zijn zoodanig, dat niet alleen meer mag worden gesproken van een opstelling, welke slechts op defensieve doeleinden zou zijn gericht. De opstelling is langzamerhand zoodanig geworden, dat ook aan de mogelijkheid van een offensief optreden zou kunnen worden gedacht. Duitschland wenscht blijkbaar na half November a.s. met beide mogelijkheden rekening te kunnen houden. Er zijn geen betrouwbare aanwijzingen waaruit zou kunnen worden afgeleid, dat genoemd land inderdaad binnen afzienbare tijd tot een aanval op Nederland zal overgaan.’¹¹²

In de conclusie komt naar voren dat zowel met defensief als offensief optreden van Duitsland rekening werd gehouden. De GS IIIA was van mening dat er nog geen betrouwbare aanwijzingen waren waaruit bleek dat Duitsland binnenkort een aanval zou doen. Deze analyse van de GS IIIA wordt in hoofdstuk 7 vergeleken met een ACH analyse.

---

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ *GS III rapportage 13, 1-8 november 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² Ibidem.

6.3 Het Novemberalarm

Op 3 november kwam bij de GS IIIA een bericht binnen van de militaire attaché in Berlijn dat de beslissing over een aanval op Nederland tussen 8 en 15 november zou vallen.¹¹³ Sas had het idee dat zijn berichtgeving niet *au serieux* genomen werd door de opperbevelhebber en de medewerkers van de GS IIIA. Om te controleren of er iets met zijn berichtgeving gebeurde en om zijn boodschap kracht bij te zetten reisde Sas af naar Den Haag. Op 4 november arriveerde hij op het Algemeen Hoofdkwartier. Hier probeerde hij te achterhalen hoe men over hem dacht. In een gesprek met Van de Plassche kreeg Sas te horen dat zijn berichtgeving wel degelijk op waarde werd geschat.¹¹⁴ Later die dag liet kapitein Kruls hem een inlichtingenrapport zien waarin de berichten van Sas werden geridiculiseerd.¹¹⁵ Boos en verontwaardigd keerde de majoor weer terug naar Berlijn.

Het is opmerkelijk dat Sas rapportages te zien kreeg waarin zijn berichten werden geridiculiseerd. In de bewaard gebleven rapporten is alleen te lezen dat de berichten van Sas bijzondere aandacht verdienden vanwege de bron.¹¹⁶ Op 3 november schreef Sas dat uitgesloten moet worden dat hij door zijn berichtgever verkeerd werd geïnformeerd. Waarschijnlijk reageerde Sas met deze opmerking op het gevoel dat hij niet geloofd werd. In de rapportages van de GS IIIA is in november 1939 geen spoor te vinden van ridiculisering of onderschatting van de berichten van Sas. Sterker nog de berichten namen een belangrijke plaats in en waren een belangrijk onderdeel van de analyses die de GS IIIA maakte.

Toen Sas in Berlijn arriveerde na zijn reis naar Den Haag, vond hij in zijn hotel een briefje van zijn informant dat ze elkaar snel moesten spreken. Nog dezelfde dag ontmoette de twee elkaar. Oster vertelde dat Hitler had besloten tot een offensief op 12 november, Nederland zou ook worden binnengevallen.¹¹⁷ Sas pakte dezelfde avond de trein terug naar Den Haag en arriveerde daar op 8 november.

Eerder op 4 november had de Britse gezant minister Van Kleffens gewaarschuwd voor een Duitse aanval op 12 november. Sas was hier niet van op de hoogte en dacht een nieuw bericht te brengen. Omdat Sas een belangrijke boodschap had werd hij ontboden in het kernkabinet. De Geer, Van Kleffens, Dijkhoorn en Reijnders hoorden het verhaal van de

---

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ De Beus, *Informant*, 58-59.

¹¹⁵ Ibidem, 59.

¹¹⁶ *GS III rapportage 12, 21 oktober-1 november 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹¹⁷ De Beus, *Informant*, 59.

attaché aan. Uit de verhoren van de Enquêtecommissie blijkt dat Sas zeer geëmotioneerd was tijdens deze vergadering. Op de waarschuwing van Sas werd nogal koel en sceptisch gereageerd door de andere aanwezigen. Om de toehoorders te overtuigen sprong de attaché gedurende de vergadering op om te zweren dat de aanval op 12 november plaats zou hebben. De Geer reageerde hierop door te stellen dat men niet kon zweren op iets dat nog moest gebeuren.¹¹⁸ Sas verliet de vergadering met het idee dat zijn berichten niet op waarde werden geschat.

Om de onheilsboodschap toch over te brengen besloot de attaché om bij admiraal Furstner, oud-premier Colijn en Van Oorschot, de chef van de GS III langs te gaan. Na afloop van het bezoek belde Colijn met generaal Reijnders om hem te vertellen dat een overspannen majoor bij hem langs was geweest en dat hij niet geloofde in de boodschap van Sas. Na het bezoek aan Van Oorschot had Sas het idee dat hij nog steeds niet geloofd werd en vertrok hij naar het paleis van de koningin. Generaal Reijnders die ondertussen op de hoogte was van de plannen van Sas nam contact op met een medewerker van het paleis en liet Sas tegenhouden.¹¹⁹

Hoewel Sas dacht dat zijn berichtgeving aan dovemans oren gericht was blijkt uit de conclusies van de GS IIIA van 8 november dat men wel degelijk rekening hield met een spoedige Duitse aanval. Nog voor de waarschuwing van Sas hadden de Britse gezant en de Franse marineattaché in Den Haag gewaarschuwd voor een aanval.¹²⁰ Op 8 november kwam de GS IIIA tot de volgende conclusie nog voordat Sas zijn boodschap had overgebracht:

‘Hoewel uit de verkregen gegevens thans niet met eenige zekerheid kan worden afgeleid, dat een offensief aanstaande is, zoo is toch de concentratie der Duitse troepen zoodanig, dat de mogelijkheid aanwezig is binnen 3 à 4 dagen tot den aanval over te gaan (het week-end is hiervoor gebruikelijk!).’¹²¹

De analyse van 8 november 1939 wordt in hoofdstuk 7 vergeleken met een ACH analyse. Op 10 november, twee dagen later na het bezoek van Sas, maakte de GS IIIA de volgende analyse van de Duitse dreiging:

---

¹¹⁸ Ibidem, 59-60.

¹¹⁹ Ibidem, 60.

¹²⁰ *GS III rapportage 13, 1-8 november 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹²¹ Ibidem.

‘De opstelling van de Duitse troepen schijnt thans zoodanig, dat met de mogelijkheid van een optreden van sterke troepenafdelingen N.[oord] van de groote rivieren, met als waarschijnlijke N.[oord] grens de lijn Hardenberg-Zwolle, rekening moet worden gehouden.’¹²²

De toename van de dreigingsperceptie door de GS IIIA is niet alleen te danken aan de berichtgeving van Sas. In periode van 6 tot 12 november kwam ook nog een aantal andere berichten binnen dat wees op een mogelijke Duitse invasie. Op 6 en 7 november vernam de GS IIIA van twee verschillende bronnen dat Duitsland Nederlandse legeruniformen had gestolen. Een dag later waarschuwde de Nederlandse militair attaché in Parijs dat hij een aanval verwachtte tussen 12 en 15 november. Op 9 november verbrandde het Duitse Gezantschap in Den Haag zijn archiefstukken. Op dezelfde dag vond een incident plaats aan de grens bij Venlo waarbij de Gestapo twee Britse medewerkers van de MI6 gevangen nam en een Nederlandse medewerker van de GS III neerschoot. De Britse officieren gebruikten het Nederlandse grondgebied om contact te leggen met de Duitse oppositie. Generaal Van Oorschoot was op de hoogte van de Britse operatie en hielp de Britten door zo nu en dan een medewerker ter beschikking te stellen. In ruil hiervoor verkreeg de GS III informatie van de MI6. Op 9 november dachten de twee Britten en de Nederlandse luitenant Klop een ontmoeting te hebben in Venlo met leden van de Duitse oppositie. Op de plaats van de afspraak werden de drie mannen overvallen door de Gestapo. De oppositie bleek een list van de Gestapo te zijn. Klop overleed na het vuurgevecht, de twee Britten werden gevangen genomen en afgevoerd richting Duitsland.¹²³ Omdat het incident in Venlo de Nederlandse neutraliteitspolitiek ernstig in gevaar had gebracht, moest Van Oorschoot na het incident ontslag nemen als chef van de GS III.

Niet alleen uit de dreigingsperceptie van de GS IIIA bleek dat rekening werd gehouden met een Duitse aanval. Ook de maatregelen die de Nederlandse beleidsmakers namen, tonen aan dat men de dreiging serieus nam. Op 5 november, een dag na de waarschuwing van Britse zijde, kwam het kernkabinet bijeen. De Geer, Reijnders, Dijkhoorn en Wilhelmina besloten het gebied ten oosten van de Grebbelinie te inunderen.¹²⁴ Generaal Reijnders kreeg te horen dat hij de verdedigingslijnes zo snel mogelijk op orde moest hebben. De verloven werden nog niet ingetrokken omdat de aanval pas halverwege november werd

---

¹²² *GS III rapportage 14, 9-15 november 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹²³ Engelen, *Inlichtingendienst*, 47.

¹²⁴ Inunderen is het onder water zetten van land om militaire redenen.

verwacht.¹²⁵ Dezelfde dag stelden koningin Wilhelmina en de Belgische koning Leopold een verklaring op waarin zij aanboden te bemiddelen tussen de strijdende partijen.¹²⁶ De verklaring werd wereldkundig gemaakt op 7 november. Geen van de belligerenten ging in op het vredesaanbod. Op 8 november, de dag van het emotionele bezoek van Sas aan het kernkabinet, discussieerde het kernkabinet wederom over het intrekken van de verloven. De Geer was tegen het intrekken van de verloven omdat dit onrust onder de bevolking zou veroorzaken. Een dag later kwam hetzelfde onderwerp weer ter sprake en op aandringen van Wilhelmina werden de verloven toch ingetrokken.¹²⁷ Dezelfde dag hield minister Van Kleffens een toespraak in de Tweede Kamer waarin hij potentiële agressors waarschuwde voor de gevolgen van een aanval. Op 11 november verhoogde de opperbevelhebber de staat van paraatheid van de Nederlandse troepen. In de nacht van 11 op 12 november ging de paraatheid naar de op een na hoogste graad. De luchtverdediging werd die nacht wel in de hoogste staat van paraatheid gebracht. Omdat op 12 november de situatie aan de grens rustig bleef ging Reijnders niet over tot de hoogste staat van paraatheid voor alle troepen.¹²⁸

6.4 Het functioneren GS IIIA tijdens het Novemberalarm

Wanneer men de gebeurtenissen voor 12 november op chronologische volgorde zet zoals in de volgende tabel, dan blijkt dat GS IIIA uitstekende inlichtingen ontving over de Duitse intenties. Van meerdere kanten kwamen berichten over de Duitse plannen binnen. Aan de hand van deze informatie maakte het studie bureau een inschatting van de dreiging. Zoals te zien in de tabel nam de gepercipieerde dreiging toe naarmate het aantal berichten over een Duitse aanval groter werd. Aan de hand van de berichten en de analyses van de GS IIIA namen de beleidsbepalers tijdig maatregelen tegen een Duitse aanval. Ondanks het feit dat de dreigingsanalyses aan de conservatieve kant waren en dat sommige beleidsbepalers het Duitse gevaar onderschat hebben, heeft in zijn geheel gezien de inlichtingencyclus goed gefunctioneerd begin november 1939.

---

¹²⁵ Van Gent, *Falen*, 279.

¹²⁶ Fasseur, *Krijgshaftig*, 266.

¹²⁷ De Jong, *Koninkrijk II*, 126.

¹²⁸ *Ibidem*, 130.

Datum	Berichten	Dreigingperceptie GS IIIA	Maatregelen
Voor November	(23-10) Sas meldt aanval halverwege november (31-10) 31 divisies tegenover Nederland en België Verbeteren wegen, aanleggen vliegvelden en verplaatsen veldhospitaals		
03-11-1939		Vanaf half november kan Duitsland zowel offensief als defensief optreden, geen aanwijzingen voor aanval binnen afzienbare tijd.	
04-11-1939	Bericht van Britse gezant: aanval Duitsland op 12-11-1939		
05-11-1939			Inundaties Grebbelinie Vredesoproep Versterken verdedigingslijnies
06-11-1939	Duitsland steelt NL uniformen		
08-11-1939	Sas op bezoek bij kernkabinet: aanval op 12 november Van Voorst Evekink: aanval 12-15 november	Geen zekerheid over een offensief, mogelijkheid tot offensief in 3 à 4 dagen	
09-11-1939	Venlo-incident Verbranden archief Duits Gezantschap		Intrekken van verloven Toespraak Van Kleffens
10-11-1939		Met Duits offensief moet rekening worden gehouden	
11-11-1939			Paraatheid verhoogt van niveau 1 naar 2 Luchtverdediging in hoogste paraatheid (4)
12-11-1939			Paraatheid verhoogt van niveau 2 naar 3

6.5 De nasleep van het Novemberalarm

12 november ging voorbij en de Duitse aanval bleef uit. Hitler had wel degelijk een aanval op 12 november door Nederland in gedachten.¹²⁹ Maar op 7 november had hij de aanvalsdatum verschoven naar 15 november en op 9 november naar 19 november. Omdat de weersomstandigheden niet optimaal waren voor een offensief, stelde de Duitse leider het offensief steeds uit.

¹²⁹ Jacobsen, *Fall Gelb*, 141.

Op 13 november sprak minister-president De Geer over de radio het Nederlandse volk toe. In zijn toespraak benadrukte De Geer dat er geen enkele grond was geweest om ongerust te zijn. De toespraak van de minister-president was opmerkelijk omdat de beleidsmakers wel degelijk rekening hadden gehouden met een Duits offensief. Dit blijkt uit de genomen beleidsmaatregelen zoals het intrekken van de verloven. Uit eerdere optredens van De Geer bleek dat hij terughoudend was bij het nemen van maatregelen tegen een mogelijke inval. Zo was de minister-president tegenstander van voormobilisatie op 23 augustus, op 8 november was hij tegenstander van het intrekken van verloven omdat dit onrust onder de bevolking zou veroorzaken. In beide situaties waren andere beleidsmakers minder terughoudend en werden de maatregelen uiteindelijk toch genomen. Omdat andere ministers en de opperbevelhebber vaak van mening verschilden met de minister-president, was deze toespraak niet representatief voor de perceptie van de Duitse dreiging door de Nederlandse beleidsmakers.

6.6 De invloed van interne conflicten op het functioneren van de GS IIIA in november en december 1939

In de periode na het Novemberalarm kwamen de GS III en de militaire en politieke top in een onrustige periode, waarin persoonlijke en politieke conflicten het functioneren van de GS IIIA en de beleidsbepalers nadrukkelijk beïnvloedden.

De gebeurtenissen in Venlo van 9 november brachten aan het licht dat de GS IIIA in het geheim samenwerkte met de Britse inlichtingendienst. Deze geheime samenwerking was in strijd met de Nederlandse neutraliteitspolitiek. De man die verantwoordelijk was voor de samenwerking, generaal Van Oorscot, het hoofd van GS III, kreeg hiervoor zijn ontslag. Van Oorscot werd opgevolgd door luitenant-generaal Fabius die van pensioen werd teruggeroepen. Fabius had in de Eerste Wereldoorlog de GS III opgericht en aangestuurd. De wisseling van de wacht kwam op een ongelukkig moment. Er was eigenlijk geen tijd om ingewerkt te worden.

In augustus 1939 was generaal Reijnders benoemd tot opperbevelhebber. Al snel na de benoeming bleek dat Reijnders en de minister van Defensie slecht met elkaar overweg konden. Een aantal factoren droeg bij aan de slechte verhouding tussen de beide mannen. Het stak de opperbevelhebber dat een mindere in rang, zijn meerdere was als minister van Defensie. Daarnaast hadden beiden een verschil van inzicht over het afleggen verantwoordelijkheid. Reijnders was van mening dat hij verantwoording verschuldigd was

aan het hele kabinet. Dijkhoorn was van mening dat de opperbevelhebber alleen aan de minister van Defensie verantwoording verschuldigd was. Ook over het krijgsbeleid, de Staat van Beleg en mobilisatieclubs verschilden Dijkhoorn en Reijnders van mening. Hierbij was het krijgsbeleid het belangrijkste punt van conflict.¹³⁰

De slechte persoonlijke verhouding tussen beiden had invloed op de verspreiding van de inlichtingen van de GS IIIA. Uit de verhoren van de *Parlementaire Enquête* blijkt dat de opperbevelhebber opdracht gaf aan de GS IIIA om geen inlichtingen te leveren aan de minister van Defensie en het Koninklijk Huis.¹³¹ Blijkbaar gebruikte de opperbevelhebber de inlichtingenrapporten als machtsmiddel in zijn conflict met de minister van Defensie. Omdat Van de Plassche, het hoofd van de GS IIIA, van mening was dat hij ook de minister van Defensie en het Koninklijk Huis behoorde in te lichten leverde hij hen via een omweg toch inlichtingenrapporten.¹³² Omdat Reijnders de bemoeienis van de koningin als vervelend ervoer, gaf hij op een later moment opdracht om de rapportages af te zwakken voor het Koninklijk Huis.¹³³ Hoewel de gevolgen van de acties van Reijnders beperkt bleven, had de bemoeienis van Reijnders met de GS IIIA grote gevolgen kunnen hebben.

Ook de persoonlijke relatie tussen Sas en Reijnders had invloed op de dreigingsperceptie van de GS IIIA en de opperbevelhebber. Tot november 1939 was de relatie tussen de attaché en de opperbevelhebber uitstekend geweest. Sas ontving in september 1939 zelfs een compliment voor het uitstekende werk dat hij deed in Berlijn.¹³⁴ Volgens Sas verslechterde de relatie op het moment dat hij waarschuwde voor een aanval op 12 november. Bij de bezoeken van Sas aan Nederland bezocht hij naast de opperbevelhebber ook de minister van Defensie en de minister van Buitenlandse Zaken. Eind oktober 1939 verbood de opperbevelhebber Sas om contact te leggen met deze ministers.¹³⁵ Het is goed mogelijk dat Reijnders dit deed als onderdeel van zijn conflict met Dijkhoorn, het is echter ook mogelijk dat inhoudelijke argumenten een rol speelden bij deze afweging van de opperbevelhebber. Reijnders had de bevoegdheid om Sas bevelen te geven omtrent zijn contacten met de ministers. Maar door het verbod was Sas niet meer in staat om persoonlijk zijn verhaal te doen aan Dijkhoorn en Van Kleffens. Beide ministers misten hierdoor nuances en details van de berichtgeving van de attaché.

De bezoeken van Sas aan Colijn en de koningin op 10 november 1939 hadden de

---

¹³⁰ Teo Middelkoop, *Generaal H. G. Winkelman. Standvastig strijder, 1876-1952* (2006 Zaltbommel) 65-68.

¹³¹ Verhoor Van de Plassche, *Enquête* 1 C, 29.

¹³² *Ibidem*, 656.

¹³³ *Ibidem*, 655.

¹³⁴ Verhoor Sas, *Enquête* 1 C, 211.

¹³⁵ *Ibidem*, 207.

relatie tussen Reijnders en Sas geen goed gedaan. De opperbevelhebber had de attaché ervaren als paniekerig en zenuwachtig. Sas had het gevoel dat hij niet geloofd werd en trok dit zich sterk aan. Na 12 november bleef Sas waarschuwingen sturen voor een Duitse aanval, maar geen van deze voorspellingen kwam uit. Sas had Reijnders verteld dat zijn informant een medewerker was van de *Abwehr*, de Duitse contra-inlichtingendienst. Sas dacht door de herkomst van zijn bron aan Reijnders te onthullen, dat hij aan geloofwaardigheid zou winnen. De opperbevelhebber dacht echter het omgekeerde, hij vond het maar verdacht dat een Duitse officier cruciale informatie lekte aan een buitenlandse attaché. Het zou niet de eerste keer zijn dat de Duitsers probeerden andere landen door middel van valse informatie te misleiden. Het Venlo-incident lag bij Reijnders nog vers in het geheugen. Reijnders had grote moeite om de berichtgeving van Sas te geloven, door de zenuwachtige persoonlijkheid van Sas, het uitblijven van de voorspelde aanval en het vermoeden van mogelijke deceptie.¹³⁶ In december 1939 overwoog Reijnders zelfs om Sas over te plaatsen of om een hogergeplaatst officier naast hem te plaatsen. Sas kreeg rond Kerstmis 1939 lucht van de plannen van Reijnders en reisde af naar Den Haag om verhaal te halen. Na een gesprek met de opperbevelhebber had Sas het idee dat zijn waarschuwingen niet meer op prijs werden gesteld. De attaché diende naar aanleiding van dit gesprek een verzoek in om ontheven te worden van zijn functie.¹³⁷ Het verzoek van Sas zou uiteindelijk nooit behandeld worden. Omdat generaal Reijnders op 6 februari 1940 ontslag kreeg, viel voor Sas de belangrijkste reden van zijn verzoek weg. Op uitdrukkelijk verzoek van minister Dijkhoorn bleef Sas toch in functie.

In de periode na het Novemberalarm beïnvloedde een aantal conflicten en het ontslag van Van Oorschot het functioneren van de GS IIIA. Het conflict tussen Reijnders en Dijkhoorn had gevolgen voor de verspreiding van de inlichtingenrapportages. Het conflict tussen Sas en Reijnders beïnvloedde de waardering van de belangrijkste bron van de GS IIIA. Het ontslag van Van Oorschot had minder invloed op het functioneren van de GS IIIA maar kwam wel op een ongelukkig tijdstip.

---

¹³⁶ Verhoor Reijnders, *Enquête* 1 C, 23.

¹³⁷ Verhoor Sas, *Enquête* 1 C, 211.

6.7 ‘Groote waakzaamheid blijft geboden’, de perceptie van de Duitse dreiging in november en december 1939

Bij de GS IIIA bleven na 12 november berichten binnenkomen over een mogelijk Duits offensief, aan de andere kant kwamen er ook berichten binnen die op defensieve intenties wezen. Op 13 november kwam uit Parijs het bericht dat de Duitse marineattaché in Den Haag zijn archieven had verbrand en zijn bankrekening had opgeheven.¹³⁸ Op dezelfde dag kwam een bericht binnen dat de Duitse gezant een telegram had ontvangen dat het offensief was afgelast.¹³⁹ Op 15 november kwam een bericht binnen dat in Nederlandse uniformen gestoken Duitsers tijdens spionageactiviteiten waren betrapt door de militaire politie.¹⁴⁰

Op 17 november maakte de GS IIIA een analyse van de dreiging aan de oostgrens. Het was opgevallen dat de Duitsers landmijnen aan het opruimen waren, versperringen verwijderden en telefoonlijnen waren doorgesneden. Achter de grens werden pontons en brugslagmaterialen waargenomen. De GS IIIA kwam tot de volgende conclusie:

‘Uit wijzigingen welke in de Duitse troepenopstellingen zijn gebracht, zou kunnen worden afgeleid, dat de onmiddellijke bedreiging van onze neutraliteit eenigermate is verminderd. Voornamelijk geldt zulks voor het gebied ten Noorden van de Rijn. Ten Zuiden van deze rivier is een zoodanige troepenmacht opgesteld, dat groote waakzaamheid blijft geboden.’¹⁴¹

Op 17 november berichtte Sas dat de Duitsers wel degelijk klaar hadden gestaan voor een aanval op 12 november. Het vredesinitiatief van Wilhelmina en Leopold had uiteindelijk geleid tot uitstel van het offensief, aldus Sas. Hij meldde expliciet dat het offensief niet van de baan was maar slechts verschoven was. Hij sloot af met de mededeling: ‘dat helaas nog steeds groot gevaar voor ons land aanwezig moet worden geacht.’¹⁴² Op 18 november meldden zowel Sas als Van Voorst Evekink dat de plannen van Hitler waren uitgesteld. Sas voegde er aan toe dat op korte termijn een nieuwe datum voor een offensief zou worden bepaald.

Het uitblijven van een Duits offensief op 12 november had blijkbaar tot twijfels geleid

---

¹³⁸ *GS III rapportage 14, 9-15 november 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹³⁹ Ibidem.

¹⁴⁰ *GS III rapportage 15, 16-22 november 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Ibidem.

bij de medewerkers van de GS IIIA. Een bericht van 22 november meldde dat een interne studie van alle binnengekomen berichten tot de conclusie leidde dat het Duitse Leger wel degelijk klaar had gestaan voor een aanval op 12 november. Het aanvalsplan was echter niet ten uitvoer gebracht door het uitblijven van het beslissende bevel. Uit een analyse van de militaire opstelling van de Duitsers bleek dat ‘desgewenscht tot den aanval kon worden overgegaan’.¹⁴³ De GS IIIA was van mening dat ze de Duitse dreiging goed hadden ingeschat.

Op 22 november kwam Sas weer met een waarschuwing voor een Duitse aanval. In eerste instantie was 26 november als aanvalsdatum gepland, nu was de datum voorlopig verschoven naar 3 december. Sas tekende aan dat de mogelijkheid bestond dat het offensief naar het voorjaar zou worden verschoven. Waakzaamheid was echter geboden omdat de stemming in Berlijn elk moment kon veranderen.¹⁴⁴ In het bericht benadrukte Sas dat zijn bron betrouwbaar is en dat ook de Belgische militair attaché overtuigd was van de waarde van de inlichtingen van Sas. Het is opvallend dat een attaché de betrouwbaarheid van zijn berichten benadrukte. Normaal gesproken hoeft een attaché de betrouwbaarheid van zijn bronnen niet te onderstrepen. Waarschijnlijk reageerde Sas op het gevoel dat hij niet serieus genomen werd.

Op 24 november 1939 schreef de GS IIIA wederom een weekbericht waarin de dreiging in kaart werd gebracht. De Duitse troepen aan de Nederlandse grens hadden zich 10-15 kilometer teruggetrokken op Duits grondgebied. Hierdoor was het lastiger om ze te observeren. De GS IIIA kwam tot volgende conclusie:

‘De opstelling en de sterkte van de Duitse troepen maakt het nog steeds mogelijk om tot een offensief ten Zuiden van den Rijn over te gaan. Een dergelijke operatie schijnt overigens strategisch slecht te verantwoorden, wegens de bedreiging op den linkervleugel van het Belgische Leger en een groot aantal Fransche en Engelsche divisies, welke in Noord-Frankrijk gereed staan, ten einde in te grijpen bij een schending der Belgische en Nederlandsche neutraliteit. Deze Belgisch-Fransch-Engelsche troepenmacht kan op 50 à 60 divisies worden geschat. Hoewel langs de grens de bezetting is verminderd, gebiedt de groote troepensterkte op eenigen afstand van de grens voortdurende waakzaamheid,...’¹⁴⁵

---

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ De Beus, *Informant*, 67, *GS III rapportage 16, 23-29 november 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹⁴⁵ *GS III rapportage 16, 23-29 november 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

Ondanks de oproep tot voortdurende waakzaamheid, blijkt uit de analyse van de Duitse dreiging dat deze minder acuut was geworden. Hoewel de dreiging op elke moment weer kon oplopen, werden vanaf 20 november weer verloven toegestaan aan de Nederlandse manschappen. De waarschuwing van Sas was niet voldoende om direct alarm te slaan. In zijn waarschuwing van 22 november was Sas enigszins terughoudend. Hij gaf aan dat de mogelijkheid bestond dat het offensief verder zou worden uitgesteld en dat 3 december een voorlopige datum was. De oproep tot 'voortdurende waakzaamheid' betekende niet dat Sas niet werd geloofd. De GS IIIA hield de situatie aan de grens voortdurend in de gaten. Aangezien de aanvalsdatum van Sas (3 december) op 24 november nog negen dagen weg was, bestond de mogelijkheid om te bezien of er uit andere bronnen waarschuwingen zouden komen. De attaché in Parijs meldde op 26 november dat voortdurend rekening moest worden gehouden met een Duits offensief.

Dat aan de berichten van Sas wel degelijk enige waarde werd gehecht blijkt uit een bericht van Sas van 2 december 1939. Op uitdrukkelijk verzoek van de minister van Defensie had Sas contact gelegd met zijn informant. De attaché meldde dat de aanvalsdatum verschoven was van 3 naar 10 december. Betere weersomstandigheden en lagere waterstanden werden afgewacht door de Duitsers, nieuw uitstel was zeker niet uitgesloten.¹⁴⁶ Op 7 december ontving Sas wederom een aanvalsdatum van zijn informant. Dit maal was de datum 17 december, op deze dag zouden de waterstanden gunstig zijn voor een aanval.¹⁴⁷

In de uitsneden van de inlichtingenrapporten is op 15 december wederom een analyse gemaakt van de Duitse dreiging. De analyse begint met een opsomming van de positie van de Duitse troepen. Aan het Westfront waren 100 divisies gelegerd, hiervan lagen er 55-60 tegenover Nederland, België en Luxemburg. De GS IIIA kwam met de volgende conclusie:

---

¹⁴⁶ *GS III rapportage 17, 30 november-6 december 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹⁴⁷ De Beus, *Informant*, 68.

‘a. In de afgelopen week zijn de Duitse troepen weer dicht bij de Nederlandsche grens genaderd.

b. De algemeene situatie komt in groote trekken overeen met de situatie vóór 12 November. Het zwaartepunt der Duitse concentratie is thans echter zeer naar het Zuiden en naar het Roergebied verplaatst, terwijl een nevenoperatie ten N.[oorden] van den Rijn als uitgesloten moet worden beschouwd. Voor een dergelijke operatie zijn aan Duitse zijde niet voldoende troepen aanwezig. Intimidatie schijnt een belangrijke drijfveer van de Duitse maatregelen...’

‘De maatregelen, welke zouden kunnen duiden op een offensief optreden, worden dan ook in hooge mate verzwakt door die, welke kennelijk een defensieve grondslag als uitgangspunt hebben. Uit den aard der zaak blijft echter het betrachten van de uiterste waakzaamheid en paraatheid een gebiedende eisch.’¹⁴⁸

Ondanks de oproep tot waakzaamheid en paraatheid, is de perceptie van de Duitse dreiging afgenomen. Als aanwijzingen voor de defensieve opstelling noemde de GS IIIA, het leggen van landmijnen, de aanwezigheid van zoeklichten en de voortdurende werkzaamheden aan de Westwall. Uit de conclusie blijkt dat de berichten van Sas niet doorslaggevend waren in de beoordeling van de Duitse dreiging, de attaché was overtuigd van de offensieve intenties van Duitsland. De GS IIIA hield zich daarentegen op de vlakte over de het karakter van de Duitse troepenopstelling. De analyse van 15 december wordt in hoofdstuk 7 vergeleken met een ACH analyse.

6.8 Het Januarialarm, toenemende spanning

Op 18 december 1939 ontving de GS IIIA een opmerkelijk bericht van de Marine Inlichtingen Dienst. De Duitse marineattaché in Den Haag speculeerde tijdens een gesprek met een niet nader genoemde Nederlandse marineofficier nadrukkelijk op vredesbesprekingen tussen de geallieerden en de Duitsers. Dat de Duitse boodschap enigszins werd gewantrouwd, bleek uit het commentaar bij het bericht.

‘Met den Heer Besthorn [Duitse marineattaché] waren dienzelfden middag reeds

---

¹⁴⁸ *GS III rapportage 19, 13-18 december 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

ettelijke eenvoudige dienstaangelegenheden telefonisch behandeld. Kennelijk had hij opdracht gekregen nogmaals contact te zoeken voor een futiliteit om het bovenstaande te ventileren.’

‘Daar het gesprek telefonisch werd gevoerd, werd geen indruk verkregen van de gezindheid van de zegsman.’¹⁴⁹

In het verleden had de Duitse marineattaché geen aantoonbaar onjuiste informatie gegeven aldus het commentaar.

Op dezelfde dag kwam een bericht binnen met de opstelling van de Duitse troepen aan het Westfront. Hoewel afzender en bron ontbreken is het bericht waarschijnlijk afkomstig van Van Voorst Evink die de informatie van het *Deuxième Bureau* heeft verkregen. Uit het bericht blijkt dat er op 2 december 92 à 93 Duitse divisies aan het Westfront lagen. Twaalf dagen later op 14 december lagen er 95 tot 99 Duitse divisies. In de sector tussen Eupen/Malmedy en de Moesel was sprake van een toename van het aantal divisies van 15 à 16 op 15 november tot 23 à 24 divisies op 14 december.¹⁵⁰ De toename van Duitse troepen tegenover België en Luxemburg zou kunnen duiden op offensieve plannen aan Duitse zijde.

Op 21 december 1939 ontving de GS IIIA een rapportage van majoor Sas. De attaché maakte melding van een reorganisatie van het Duitse Leger, die tegen het voorjaar van 1940 gereed moest zijn.¹⁵¹ Een dag later op 22 december meldde de GS IIIA dat van een Duits stafofficier was vernomen dat op 21 december verkenningsvluchten boven de Grebbelinie en de Betuwelinie waren uitgevoerd. Hierbij waren foto’s gemaakt van de Nederlandse verdedigingslijnes, hetzelfde was in België gebeurd.¹⁵² Op 23 december vernam de GS IIIA uit ‘gezaghebbende kringen te Berlijn’, dat Mussolini een vredesvoorstel aan het voorbereiden was.¹⁵³

Een bericht van 25 december was afkomstig van Mr. Delwaide, een Belgisch kamerlid, dat een bezoek had gebracht aan de onderburgemeester van Keulen. Het kamerlid besprak de politieke en militaire situatie tijdens zijn bezoek. Delwaide kreeg te horen dat België en Nederland door de Duitsers niet als neutraal werden gezien, maar als vrienden van de geallieerden. Volgens het kamerlid hielden slechts ‘redenen van opportuniteit en tactische

---

¹⁴⁹ Ibidem.

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ *GS III rapportage 20, 20-24 december 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹⁵² Ibidem.

¹⁵³ Ibidem.

overwegingen' Duitsland tegen om België en Nederland binnen te vallen.¹⁵⁴ Delwaide verwachtte de Duitse aanval niet in de eerstvolgende dagen.

Een ander bericht dat op offensieve intenties van Duitse zijde duidde, kwam op 29 december binnen. De Duitse soldaten die de Nederlandse taal machtig waren kregen massaal verlof, om daarna naar Nederland af te reizen om 'dienst' te doen.¹⁵⁵ Onder dienst doen verstond de GS IIIA spionageactiviteiten op Nederlands grondgebied. Volgens het bericht waren ook België en Luxemburg doelwit van Duitse spionage.

Op dezelfde dag vernam de GS IIIA van de Italiaanse legatiesecretaris dat hij overtuigd was dat 'Duitsland vrede wil'. Een spoedige vrede achtte de secretaris 'possible' maar niet 'probable'.¹⁵⁶ Een dag later hoorde de GS IIIA van de Japanse marineattaché in Den Haag dat hij niet kon uitsluiten dat Duitsland tot een offensief zou overgaan om de aandacht af te leiden van de binnenlandse problemen.¹⁵⁷ Bij gunstig weer adviseerde hij Nederland om op de hoede te zijn.

Op 4 januari 1940 ontving de GS IIIA een bericht van een 'betrouwbaar Nederlander goed ingevoerd in Parijsche kringen', die van mening was dat de recente vredes pogingen te vergeefs waren. Hij meende dat het ogenblik om tot een schikking tussen de belligerenten te komen voorbij was.¹⁵⁸ Uit een toespraak van de leider van de Duitse Nationaal Socialistische Ambtenaren Organisatie had de GS IIIA opgevangen dat Duitsland deze winter geen offensief meer zou uitvoeren. In het voorjaar zou men tot een offensief overgaan.¹⁵⁹

Op 6 januari vernam de GS IIIA van de Duitse tweede marineattaché dat hij een landoorlog pas in het voorjaar verwachtte.¹⁶⁰ De attaché deed geen uitspraak over wie het initiatief zou nemen in deze landoorlog. Wel voorspelde hij dat de oorlog slechts enkele maanden zou gaan duren. Veel alarmerender was het bericht dat diezelfde dag binnenkwam van de Franse marineattaché, hij meldde dat diverse Franse diplomaten berichten hadden ontvangen over een actie van Duitsland tegen Nederland op korte termijn.¹⁶¹

Op 9 januari ontving de GS IIIA het volgende bericht van majoor Sas.

---

¹⁵⁴ *GS III rapportage 21, 25 december 1939-2 januari 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁶ *Ibidem*.

¹⁵⁷ *Ibidem*.

¹⁵⁸ *GS III rapportage 22, 3-9 januari 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹⁵⁹ *Ibidem*.

¹⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁶¹ *Ibidem*.

‘Gisteren had ik een onderhoud met mijn vertrouwde relatie, die mij de volgende belangrijke mededeeling deed. Graaf Ciano [Italiaans minister van Buitenlandse Zaken] zou te Rome aan den Belgischen ambassadeur Graaf de Kerkhoven hebben gezegd, dat België ernstig rekening moest houden met de mogelijkheid van een spoedig offensief der Duitschers.’

‘Mijn zegsman zeide mij, dat dit onderhoud ter kennis van de Duitschers zou zijn gekomen; men had zich gehaast het aan Hitler en Von Ribbentrop mede te deelen,...

‘In verband hiermede achtte mijn zegsman het zeer waarschijnlijk, dat bij de bespreking, welke morgen zal worden gehouden, de beslissing omtrent een mogelijk offensief in het Westen, voor langeren tijd (naar februari of Maart) zal worden verschoven.’¹⁶²

De Italiaanse minister van Buitenlandse Zaken had via verschillende kanalen België op de hoogte gesteld van Duitse invasieplannen omstreeks 15 januari. Deze waarschuwing was via de Franse marineattaché ook bij de GS IIIA terechtgekomen.

Een dag later vernam de GS IIIA van een Duitse fabrikant dat Duitsland serieus overwoog om door Nederland te trekken. In het commentaar van de GS IIIA staat vermeld dat de laatste tijd meer van dit type berichten waren ontvangen. Blijkbaar was men in Duitsland bezig de geesten rijp te maken voor een aanval, aldus het commentaar.¹⁶³

Op 12 januari 1940 maakte de GS IIIA een samenvattend overzicht. Het was de GS IIIA opgevallen dat grote hoeveelheden Duitse artillerie aan de Nederlandse grens aangekomen waren. De vliegvelden aan de grens waren bezet met diverse typen vliegtuigen. Daarnaast was de Duitse troepenconcentratie ten noorden van de Rijn toegenomen. In het overzicht is de opstelling van de Duitse troepen opgenomen, zoals die volgens de GS IIIA op dat moment was. Van ongeveer zestig individuele divisies was de positie bekend bij de GS IIIA. Volgens de GS IIIA bevonden zich ongeveer 105 divisies aan het Westfront, waarvan er 55-60 tegenover Nederland en België. In de conclusie werd een aantal dreigende feiten nog eens herhaald:

---

¹⁶² *GS III rapportage 23, 9-15 januari 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹⁶³ *Ibidem*.

- de aanwezigheid van een groot deel van de pantser, gemotoriseerde en lichte divisies tegenover de Nederlandse en Belgische grens.
- de doorlopende aanvoer van pontonmateriaal, artillerie, munitie en benzine.
- de bezetting van de Duitse vliegvelden.
- de aanwezigheid van 55-60 van de 105 Duitse divisies tegenover de Nederlandse en Belgische grens.

Aan de hand van deze feiten kwam de GS IIIA tot de volgende conclusie:

‘... de snel verplaatsbare eenheden- pantser-, gemotoriseerde en lichte divisies- zijn gelegerd nabij de Nederlansche en Belgische grenzen, hetgeen erop zou kunnen wijzen, dat een offensief tegen het front der geallieerden niet in de bedoeling der Duitse legerleiding ligt, doch dat deze rekening houdt met de mogelijkheid een aanval op Frankrijk te ontketenen door Nederland en België. Dientengevolge mag de conclusie worden getrokken, dat sinds 12 november 1939 het gevaar voor een inval niet is geweken en de militaire druk onverminderd blijft voortbestaan.¹⁶⁴

De GS IIIA maakte op 12 januari 1940 de inschatting dat Duitsland een offensief over Nederlands en Belgische grondgebied tegen de geallieerden in gedachten had. Het gevaar voor een Duitse invasie was dus niet geweken. In de conclusie staat geen termijn waarop de aanval verwacht kon worden. In hoofdstuk 7 wordt deze analyse van de GS IIIA vergeleken met een ACH analyse.

6.9 Het Maasmechelenincident, deceptie of een Duitse blunder?

Op 10 januari 1940 maakte in het Belgische Maasmechelen een klein Duits vliegtuigje een noodlanding. Aan boord waren twee Duitse officieren, één van hen had de Duitse plannen bij zich voor operatie *Fall Gelb*, de aanval op Frankrijk door België en Nederland. De Duitse officieren probeerden direct na de landing de plannen te verbranden. Dit lukte maar gedeeltelijk. De twee Duitsers werden snel door Belgische grenssoldaten gevangen genomen. Later tijdens het verhoor probeerde een van de twee Duitsers de plannen wederom in een brandende kachel te werpen. Een alerte Belgische soldaat wist dit te voorkomen. In de

---

¹⁶⁴ Ibidem.

plannen lazen de Belgen dat de Duitsers van plan waren om door Nederland en België Frankrijk aan te vallen. Nederland zou door het Xe Legerkorps en de 1^e Cavaleriedivisie tot aan de Vesting Holland worden bezet.¹⁶⁵ Na het bestuderen van de plannen besloten de Belgen om ook de Fransen, Britten en de Nederlanders in te lichten over de Duitse plannen. De Belgen vonden het echter niet in hun landsbelang om de daadwerkelijke plannen te overleggen, voor Nederland werd een samenvatting gemaakt. In deze samenvatting stond niet welke Duitse troepen Nederland zouden bezetten en ook niet dat de geplande bezetting gedeeltelijk was.¹⁶⁶

Op 12 januari 1940 gaf de Belgische militair attaché in Den Haag een samenvatting van de buitgemaakte documenten aan de Nederlandse opperbevelhebber. Reijnders zou later verklaren dat hij de buitgemaakte plannen niet vertrouwde, voor de Enquêtecommissie.¹⁶⁷ Hij was niet de enige ook de minister van Defensie twijfelde over de Duitse plannen.¹⁶⁸ Het is begrijpelijk dat Reijnders twijfelde aan het Belgische bericht. De opperbevelhebber twijfelde ook over de berichtgeving van majoor Sas, voor de Enquêtecommissie zou Reijnders later toegeven dat hij grote moeite had om de berichten van Sas te geloven. Hij gaf aan dat hij elke keer dat Sas waarschuwde voor een Duitse aanval, hij zich gedwongen voelde om maatregelen te nemen. Toen de Duitse aanval uitbleef na 12 november werd de opperbevelhebber sceptischer ten opzichte van de berichten van Sas.¹⁶⁹

Een aantal factoren droeg bij aan de scepsis van Reijnders ten opzichte van de berichten van Sas en het bericht van de Belgische attaché over de buitgemaakte Duitse aanvalplannen.

- De berichten van Sas waren herhaaldelijk niet uitgekomen.
- De persoonlijke relatie tussen Sas en Reijnders was verslechterd sinds 12 november 1939.
- Het contact van Sas was een officier van de *Abwehr*, een hoge Duitse officier die gevoelige informatie doorspeelde aan een ander land paste niet in het beeld van het Duitse Leger, dat Reijnders had.
- Het Venlo-incident had Reijnders alert gemaakt op de mogelijkheid van deceptie door Duitsland.

---

¹⁶⁵ Jacobsen, *Fall Gelb*, 94-99.

¹⁶⁶ Van Gent, *Falen*, 308.

¹⁶⁷ Verhoor Reijnders, *Enquête 2 C*, 441.

¹⁶⁸ Verhoor Dijkhoorn, *Enquête 2 C*, 544.

¹⁶⁹ Verhoor Reijnders, *Enquête 1 C*, 602.

- Het feit dat alleen een samenvatting van de Duitse documenten door de Belgische gezant werd overlegd.
- De noodlanding in Maasmechelen paste niet in het beeld van het Duitse Leger dat Reijnders had. Het was Duitse militaire namelijk uitdrukkelijk verboden om gevoelige documenten per vliegtuig te vervoeren. Het per vliegtuig vervoeren van aanvalsplannen kon duiden op deceptie.

Ondanks de aanvankelijke twijfel van Reijnders kwam het kernkabinet nog diezelfde avond bijeen. Na een discussie omtrent de betrouwbaarheid van de waarschuwing werden niet direct maatregelen genomen. Wel werd de volgende dag door Dijkhoorn of Van Kleffens contact opgenomen met het Nederlandse Gezantschap in Berlijn om te informeren of er berichten waren over een aanstaand Duits offensief. Na overleg met zijn informant gaf Sas aan Den Haag door dat Hitler woedend was dat de aanvalsplannen in handen van de vijand waren gevallen. De Führer wilde de volgende ochtend (14 januari) nog aanvallen voordat de slachtoffers maatregelen zouden kunnen nemen.¹⁷⁰

Nog dezelfde nacht nam Reijnders een aantal militaire maatregelen, de bruggen over de IJssel en de Maas werden gesloten en voorzien van een explosieve lading tevens werden er geen nieuwe verloven meer verleend.¹⁷¹ Overdag stuurde Van Kleffens nieuwe instructies naar de gezanten in Londen en Parijs hoe de geallieerden om hulp te vragen als er een Duitse aanval zou komen. Omdat het bericht van Sas zo nauw aansloot op het bericht uit België nam Reijnders diezelfde nacht nog maatregelen tegen een eventuele Duitse aanval. Niet alleen Nederland nam maatregelen, in de berichten van 14 januari is terug te lezen dat ook België diezelfde dag alle verloven had ingetrokken.¹⁷² Majoor Sas had niet alleen Den Haag gewaarschuwd op 13 januari maar ook de Belgische militair attaché in Berlijn. Aan de hand van deze informatie had de Belgische militaire top net als Reijnders maatregelen genomen om de paraatheid en gevechtskracht van het Leger te verhogen.

Op 14 januari kwam van Sas een nieuw bericht: de aanval was uitgesteld naar 17 januari. Hij kon niet uitsluiten dat verder uitstel zou volgen.¹⁷³ Op dezelfde dag zond de Duitse radio een bericht uit dat een Nederlands vliegtuig het Duitse luchtruim zou hebben geschonden. Het commentaar van de GS IIIA bij dit bericht is interessant.

‘Het feit, dat het bovenvermelde tot 2 keer toe werd omgeroepen, bewijst, dat men het

---

¹⁷⁰ De Beus, *Informant*, 77-78.

Duitsche volk onvriendelijk wil stemmen t.o.v. Nederland, ook kan deze handelwijze beschouwd worden als een onderdeel van een eventueele intimidatiepoging.’¹⁷⁴

Blijkbaar hield de GS IIIA zowel rekening met intimidatiepoging als met de mogelijkheid dat het Duitse volk geestelijk werd voorbereid op een aanval op Nederland. Op 15 januari kwam wederom een bericht binnen van Nederlandse militair attaché in Berlijn. In de GS IIIA rapportage is het volgende te lezen:

‘Bij het Departement van Buitenlandsche Zaken is telegrafisch het bericht binnengekomen van de Nederlandsche legatie te Berlijn dat de aanval naar het Westen voorlopig zou zijn uitgesteld tot 20 januari.

Dit bericht is afkomstig van de bekende vertrouwde relatie van den Nederlandschen militair-attaché te Berlijn.

(Opm. [G]S.III^a : Men vraagt zich af waarom Duitschland ook nu weer naar het Westen bedreigd heeft of nog dreigt. Vermoedelijk wil het de aandacht afleiden van andere punten: Finland, Syrië e.d... in den laatsten tijd bleek men aan Duitschen en Italiaansche zijde zeer voorzichtig te zijn. Men wenscht onder geen voorwaarde uitbreiding van het conflict. Het is dan ook moeilijk aan te nemen, dat Duitschland thans plotseling den oorlog naar het Westen zou willen ontketenen...

...Voorlopig lijkt het alsof men hier met een schijnmanoeuvre te doen heeft. Het jaargetijde is bovendien nog te ongunstig. Spanningen als thans voorkomen, zullen in de toekomstige maanden niet achterwege blijven.)’¹⁷⁵

Bij de GS IIIA was de twijfel omtrent de Duitse bedoelingen toegeslagen. Waren het neerstorten van het Duitse toestel en de waarschuwingen voor een Duits offensief echt of was er sprake van deceptie van Duitse zijde? Uit een bericht in de GS IIIA rapportage van 22 januari is te lezen dat Nederland op 18 januari contact opnam met de Belgische regering over de aard van de buitgemaakte documenten. In het bericht is te lezen dat de Duitse autoriteiten volgens de Belgen bijzonder in hun maag zaten met de gehele affaire en dat een betrokken

---

¹⁷¹ De Jong, *Koninkrijk II*, 232.

¹⁷² *GS III rapportage 23, 9-15 januari 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹⁷³ Ibidem.

¹⁷⁴ Ibidem.

¹⁷⁵ Ibidem.

Duitse officier meerdere keren geprobeerd had zelfmoord te plegen.¹⁷⁶ De twijfel over het incident bij de GS IIIA heeft niet direct invloed gehad op de verantwoordelijke beleidsbepalers. Op 18 januari stuurde de chef Marinestaf een telegram aan de Nederlandse marineattaché in Londen waarin gewaarschuwd werd voor een Duitse aanval over een of twee dagen.¹⁷⁷

Op 19 januari kwam uit Berlijn een bericht van Sas dat het offensief was uitgesteld, een nieuwe datum was nog niet vastgesteld.¹⁷⁸ Na 20 januari nam de militaire en politieke spanning tussen Nederland en Duitsland enigszins af.

Gedurende het Januarialarm was Hitler wel degelijk van plan geweest een aanval door Nederland en België op Frankrijk uit te voeren. Op 10 januari besloot de Duitse leider na het bestuderen van de weersvoorspellingen dat de aanval op het westen op 17 januari zou plaatsvinden.¹⁷⁹ Op 13 januari stelde Hitler de aanval uit naar 20 januari aan de hand van nieuwe weersvoorspellingen. Eerder die dag had hij nog overwogen op 14 januari een luchtaanval op Frankrijk te doen. Nadat het bekend werd in Duitsland dat zowel Nederland als België diverse maatregelen hadden genomen, besloot de Duitse leider op 16 januari de aanval op het westen voor onbepaalde tijd uit te stellen.¹⁸⁰

De berichten van Sas waren zeer nauwkeurig geweest, de reden van het alarm op 13 en 14 januari was de overweging van Hitler om de luchtaanval te vervroegen. Dezelfde dag nog stelde de Führer echter de aanval uit naar 20 januari. Sas had toen zijn bericht al doorgegeven aan Den Haag en Brussel. Een combinatie van de waarschuwing van Sas, het neergestorte vliegtuig in België en de aanwezigheid van Duitse troepen aan de Nederlandse en Belgische grens zorgde ervoor dat de Nederlandse beleidsmakers maatregelen namen tegen een mogelijke Duitse aanval. In tegenstelling tot België werden in Nederland geen bestaande verloven ingetrokken, wel werden er geen verloven meer verleend en de bruggen over de Maas en de IJssel gesloten en voorzien van explosieven. Het wederom uit stellen van het Duitse offensief zorgde voor grote twijfel bij de GS IIIA, zoals blijkt uit het bericht van 15 januari. Ook sommige beleidsmakers twijfelden of de Duitse dreiging reëel was, of dat het slechts een intimidatiepoging betrof.¹⁸¹ Dit blijkt uit de reactie van Reijnders en Dijkhoorn op de waarschuwing voor een Duits offensief van de Belgische militair attaché. Ondanks de

---

¹⁷⁶ *GS III rapportage 25,15-24 januari 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹⁷⁷ *Telegram chef Marinestaf aan De Booy 18-01-1940*, NIMH collectie De Booy 018, inventarisnummer 2.

¹⁷⁸ De Beus, *Informant*, 79.

¹⁷⁹ Jacobsen, *Fall Gelb*, 89.

¹⁸⁰ *Ibidem*, 93.

¹⁸¹ Verhoor Reijnders, *Enquête 2 C*, 441, Verhoor Dijkhoorn, *Enquête 2 C*, 544.

grote twijfels namen de Nederlandse beleidsmakers het zekere voor het onzekere en werden diverse maatregelen genomen om beter voorbereid te zijn op een Duitse aanval.

6.10 De wisseling van opperbevelhebber

Sinds de benoeming van generaal Reijnders tot opperbevelhebber in augustus 1939 speelde er een conflict tussen Reijnders en Dijkhoorn, de minister van Defensie. Het conflict spitste zich toe op een aantal beleidsterreinen waar beiden over van mening verschilden. Het belangrijkste was het te volgen kriegsbeleid. Reijnders wilde gedurende een Duitse aanval een terugtrekkende beweging maken van de Grebbelinie naar de Hollandse Waterlinie. De minister van Defensie, die bekend stond als expert van tactische zaken, was van mening dat een terugtrekkende beweging onmogelijk was in een moderne oorlog.¹⁸² Ook verschilden beiden over de positie van Noord-Brabant binnen de Nederlandse plannen.

Toen de storm van het Januarialarm weer was gaan liggen escaleerde het conflict. Dijkhoorn zag geen andere mogelijkheid dan Reijnders te ontslaan. Op 26 januari 1940 besloot de Nederlandse regering Reijnders te ontslaan. Zijn opvolger werd de gepensioneerde generaal Winkelman. Op 5 februari maakte de regering de wisseling van opperbevelhebber wereldkundig.¹⁸³

Het aanstellen van Winkelman had een aantal gevolgen voor de GS IIIA. Reijnders had zich intensief bemoeid met de GS IIIA,¹⁸⁴ Winkelman zou zich veel minder gaan bemoeien met de GS IIIA. Reijnders had actief de verspreiding van inlichtingenrapporten belemmerd, met zijn ontslag kwam hier een eind aan. Door zijn ervaringen met Sas was Reijnders niet meer in staat om objectief met de waarschuwingen van Sas om te gaan. De nieuwe opperbevelhebber Winkelman was als relatieve buitenstaander veel beter in staat om objectief met de berichten van Sas om te gaan. Omdat Sas grote problemen had met generaal Reijnders, diende hij in december 1939 een verzoek in om van zijn attachéschap ontheven te worden. Na het ontslag van Reijnders wist Dijkhoorn Sas over te halen om attaché te blijven in Berlijn.

---

¹⁸² Verhoor Dijkhoorn, *Enquête* 1 C, 30.

¹⁸³ Van Gent, *Falen*, 316.

¹⁸⁴ Verhoor Van de Plassche, *Enquête* 2 C, 30.

6.11 Februari 1940 een periode van relatieve rust

Na het uitblijven van een Duits offensief in januari 1940 trad een periode van relatieve rust in aan het Westfront. Desondanks kwamen ook in deze periode verontrustende berichten binnen. Op 25 januari 1940 kwam bij de GS IIIA het bericht binnen dat Duitsland probeerde foto's of tekeningen van de Nederlandse bruggen over de grote rivieren te bemachtigen. De Duitse interesse richtte zich in het bijzonder op de springladingen die aan de bruggen waren bevestigd.¹⁸⁵

Een dag later meldde de GS IIIA de ontdekking van Nederlandse uniformen in een zending naar Duitsland. Het cynische commentaar van de GS IIIA luidde dat deze uniformen ongetwijfeld voor de toneelvereniging van de Hitlerjugend bestemd waren. Het commentaar vervolgde met de constatering dat ook in Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije gestolen uniformen gebruikt waren door de Duitsers.¹⁸⁶

In de berichten van 29 januari kwam Sas met een verklaring voor het uitblijven van een Duits offensief. Volgens de attaché veroorzaakte weerstand van het *Oberkommando des Heeres* tegen de plannen van Hitler het uitblijven van de aanval.¹⁸⁷ Een gesprek met een lid van de Duitse Legatie in Den Haag leerde dat de Duitsers niet van plan waren om een oorlog aan het Westfront te beginnen. Maar bij een aanval van de geallieerden zouden de Duitsers 'horen en zien doen vergaan'.¹⁸⁸

Van de militair attaché in Parijs ontving de GS IIIA op dezelfde dag het bericht dat hij geen Duitse aanval in de nabije toekomst verwachtte. De attaché had gesproken met kolonel De Mierry van het *Deuxième Bureau* over de mogelijkheid van een Duitse aanval door Nederland, België en Frankrijk. De kolonel was van mening dat Hitler te veel binnenlandse problemen had voor een aanval.¹⁸⁹

In Duitsland gingen in deze periode geruchten de ronde dat de Nederlandse legerleiding geen bezwaar zou hebben tegen een Duitse *Durchmarsch* door de oostelijke en zuidelijke provincies van Nederland. De GS IIIA maakte zich zorgen over deze geruchten omdat ze waarschijnlijk waren verspreid om de bevolking voor te bereiden op een aanval op

---

¹⁸⁵ *GS III rapportage 25,25-30 januari 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Ibidem.

¹⁸⁸ Ibidem.

¹⁸⁹ Ibidem.

Nederland. Daarnaast waren deze geruchten schadelijk voor de Nederlandse neutraliteit.¹⁹⁰

Van de gouverneur van Curaçao kwam op 1 februari een zeer interessant bericht binnen. Een Duits oorlogsschip had op 20 januari een telegram ontvangen dat rekening moest worden gehouden met een bevel om Curaçao te verlaten, om bij een oorlog met Nederland internering te voorkomen.¹⁹¹ De Marine Inlichtingen Dienst voegde hier aan toe dat meerdere op Curaçao werkzame Duitsers een codetelegram hadden ontvangen op 19 januari dat de oorlog tot nader te bepalen datum was uitgesteld.

Op 3 februari vernam de GS IIIA uit een schijnbaar betrouwbare Duitse bron dat de werkzaamheden aan de Westwall, de Duitse verdedigingslinie, definitief waren stopgezet.¹⁹² Op 7 februari meldde de GS IIIA dat Duitsland geen of amper meer wapens leverde aan Nederland. Het kwam regelmatig voor dat Duitse fabrikanten hun beloften niet nakwamen.¹⁹³ Een gesprek met de Duitse marineattaché in Den Haag op 10 februari leverde een opmerkelijke verklaring op. De attaché meldde dat het hem speet maar, ‘ik zie geen mogelijkheid dat bij een totalen oorlog deze landen [de neutrale landen] gespaard blijven’.¹⁹⁴

Op 14 februari vermeldde de GS IIIA een bericht van majoor Sas. In Berlijn had Sas met zijn Belgische collega informatie uitgewisseld omtrent de positie van de Duitse troepen. In het bericht zijn de exacte posities van alle divisies niet overgenomen, maar deze gegevens zullen op het studie bureau ongetwijfeld vergeleken zijn met de Nederlandse gegevens. Wel staat in het bericht een korte samenvatting van de Duitse posities. Aan het Westfront lagen 115 Duitse divisies, het aantal in de eerste lijn tegenover Nederland en België was van 47 naar 60 divisies gestegen. Daarnaast was het opgefallen dat tussen Dusseldorf en Bonn 17 divisies aan de grens waren gelegerd.¹⁹⁵ Hoewel de Belgische gegevens misschien in details verschilden van de Nederlandse kwamen ze in grote lijnen overeen. De GS IIIA telde op 17 februari 1940 110 divisies aan het Westfront. Ook de concentratie van divisies tussen Dusseldorf en Bonn was bekend bij de GS IIIA.¹⁹⁶

Twee dagen later liet Sas wederom van zich horen. Van zijn vertrouwde relatie had hij vernomen dat de plannen voor een aanval in het westen niet van de baan waren. Volgens Sas

---

¹⁹⁰ Ibidem.

¹⁹¹ *GS III rapportage 26, 31 januari-5 februari 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹⁹² Ibidem.

¹⁹³ *GS III rapportage 27, 6-13 februari 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹⁹⁴ Ibidem.

¹⁹⁵ *GS III rapportage 28, 13-19 februari 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹⁹⁶ *Comments on current events no. 5*, NIOD, Rapporten opgesteld door de Amerikaanse militaire attachés, 217 inventarisnummer 1G.

hadden diverse bronnen waaronder de Nederlandse gezant in Berlijn bevestigd dat een Duits offensief in het voorjaar waarschijnlijk was.¹⁹⁷ In dezelfde periode kwam waarschijnlijk van Van Voorst Evekink een bericht binnen waarin de Duitse aanvalsplannen voor Nederland werden vermeld. In de plannen staat duidelijk te lezen dat een aanval door Noord-Brabant op de Moerdijkbruggen zou plaatsvinden.¹⁹⁸ Op 16 februari 1940 maakte de GS IIIA in een samenvattend overzicht de balans op met betrekking tot de Duitse dreiging.

‘Zoowel van Fransche, Amerikaansche als Belgische zijde werd in de afgelopen week het vermoeden uitgesproken, dat Duitschland in het jaar 1940 niet tot een offensief te land zou overgaan. Deze vermoedens schijnen in de pas gehouden rede van Göring een bevestiging te hebben gevonden. Inderdaad wint meer en meer de indruk veld, dat- althans voorlopig- niet tot een operatie op groote schaal op het Westfront zal worden overgegaan.’¹⁹⁹

Op 21 februari meldde de GS IIIA dat een Nederlandse politicus van een buitenlandse collega had vernomen dat Duitsland van plan was over twee maanden Nederland aan te vallen. Het commentaar bij het bericht is interessant omdat het de perceptie van de Duitse dreiging door de GS IIIA weergeeft.

‘Merkwaardig is echter, dat juist in den laatsten tijd uit de inkomende berichten en inlichtingen niet den indruk werd verkregen, dat een offensief te land met het voorjaar op komst zou zijn. Een uitzondering vormden nog alleen de inlichtingen van den betrouwbaren relatie van Majoor Sas.’²⁰⁰

Op dezelfde dag kwam van een Duits voorlichter het bericht binnen dat in het voorjaar geen landoffensief plaats zou vinden. Wel zou de oorlog ter zee en in de lucht met de geallieerden worden voortgezet.²⁰¹

Op 23 februari maakte de GS IIIA weer een samenvattend overzicht. Het was opgevallen dat er minder Duitse troepen aan het Westfront lagen ten opzichte van twee weken

---

¹⁹⁷ *GS III rapportage 28, 13-19 februari 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

¹⁹⁸ Ibidem.

¹⁹⁹ Ibidem.

²⁰⁰ *GS III rapportage 29, 19-26 februari 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

²⁰¹ Ibidem.

geleden. Op 9 februari werden 110 divisies geteld door de GS IIIA op 23 februari 96 divisies. Wel was het aantal divisies ten noorden van de Rijn toegenomen. De GS IIIA kwam tot de volgende conclusie:

‘Het aantal Duitse troepen tegen de Nederlandsche grens is gedurende de laatste 14 dagen verminderd. De opstelling van de overige troepen is zoodanig, dat deze zoowel voor defensieve als voor offensieve doeleinden zouden kunnen dienen.’

‘Uit de bij de G.S.IIIA ingekomen berichten werd echter niet de indruk verkregen, dat Duitsland voor het tegenwoordige van plan is een offensief te land naar het Westen te ontketenen.’²⁰²

De GS IIIA verwachtte op 23 februari geen Duits offensief op de korte termijn. In de conclusie staat niet vermeld op welke termijn wel een offensief werd verwacht. In hoofdstuk 7 komt deze GS IIIA analyse terug en wordt deze vergeleken met een ACH analyse.

6.12 Maart 1940

Maart 1940 was een periode van relatieve ontspanning aan het Westfront. Desondanks kwamen in maart een aantal waarschuwingen over de Duitse intenties binnen. Aan het einde van de maand liep de spanning enigszins op.

Op 26 februari vernam de GS IIIA van een in Nederland woonachtige Duitser dat de Britse druk op Noorwegen en Denemarken door Duitsland als bedreigend werd ervaren.²⁰³ De opmerking van de GS IIIA bij dit bericht meldde dat de zoon van de berichtgever in Duitse militaire dienst waren. Achteraf gezien is dit bericht opmerkelijk omdat het een van de weinige aanwijzingen was dat de Duitsers een offensief in Scandinavië van plan waren. Van de grens kwam op 28 februari het bericht dat de Duitse visumregeling voor Nederlanders was aangescherpt. Daarnaast waren een aantal grensposten gesloten. Volgens het bericht ergerde de Duitse militaire top zich aan het vele grensverkeer.²⁰⁴ Een dag later beklagde de Duitse luchtvaartattaché zich over Britse schendingen van het Nederlandse luchtruim.²⁰⁵ Klachten over schendingen van het Nederlandse luchtruim door zowel Britse als Duitse toestellen

---

²⁰² Ibidem.

²⁰³ Ibidem.

²⁰⁴ *GS III rapportage 30, 27 februari- 4 maart 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

²⁰⁵ Ibidem.

waren een veel voorkomend fenomeen. Door een gebrek aan luchtafweergeschut en goede vliegtuigen was Nederland niet in staat om de schendingen van het luchtruim tegen te gaan. In de praktijk schonden zowel de Britten als de Duitsers in deze periode regelmatig het Nederlandse luchtruim.²⁰⁶ Het opportunistische karakter van de Duitse klacht blijkt uit het bericht dat op 29 februari binnenkwam. Van een Duitse officier werd vernomen dat de luchtfoto's van de Nederlandse inundaties en verdedigingslinies goed gelukt waren. De Duitsers hadden uit de foto's opgemaakt dat de Nederlandse verdedigingslinies steeds uitgebreider werden.²⁰⁷

Op 1 maart maakte de GS IIIA wederom een inschatting van de Duitse dreiging in een samenvattend overzicht. Het was opgefallen dat de Duitse vliegvelden volledig bezet waren, grote hoeveelheden benzine en munitie verplaatst werden naar de vliegvelden en dat er afweermaatregelen waren genomen tegen luchtaanvallen op het Ruhr-gebied. Uit deze maatregelen maakte de GS IIIA op dat een luchtoffensief tegen Groot-Brittannië aanstaande was. In het westen werd ter land geen actie verwacht. Ook in Scandinavië of Zuidoost Europa was een Duits offensief niet aanstaande.²⁰⁸ De Duitsers zouden de resultaten van een vredespoging van de Amerikaanse diplomaat Welles afwachten voordat grotere operaties werden aangevangen.

Op 4 maart maakte de GS IIIA een uitgebreide analyse van de slagingskansen van de vredespoging van Welles. In de ogen van de GS IIIA was er geen uitzicht op succes voor de Amerikaanse vredespoging.²⁰⁹ Op 8 maart schreef de GS IIIA een samenvattend overzicht waarin een inschatting van de Duitse dreiging werd gemaakt. De Duitse troepen waren in de afgelopen weken dicht bij de Nederlandse grens gelegerd, daarnaast was sprake van een toename van het aantal pantsertroepen ten noorden van de Rijn. Volgens de GS IIIA was Duitsland bezig met defensieve maatregelen als voorbereiding op het opvoeren van de lucht- en zeeoorlog met de geallieerden. In de conclusie komt het gevaar van een Duitse invasie in Nederland niet aan bod. Blijkbaar was de Duitse dreiging op dit moment niet bijzonder groot.²¹⁰

Ondanks de ontspanning aan het Westfront kwamen er ook berichten binnen die

---

²⁰⁶ *Rapport 4560 Comments on current events 5, 5 maart 1940*, NIOD, Rapporten opgesteld door de Amerikaanse militaire Attachés, 217 inventarisnummer 1G.

²⁰⁷ *GS III rapportage 30, 27 februari- 4 maart 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

²⁰⁸ Ibidem.

²⁰⁹ Ibidem.

²¹⁰ *GS III rapportage 31, 5-15 maart 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

duidden op offensieve intenties van Duitse kant. Op 13 maart vernam de GS IIIA van ‘betrouwbare doorgaans goedingelichte zijde’ dat het 18de Duitse Leger een oefening had uitgevoerd op een operatie in een nat en moerassig land. Na afloop ontvingen de militairen een klein boekje met daarin de ‘vereenvoudigde Nederlandsche spraakkunst’.²¹¹

Het is opvallend dat de berichten in de rapportages van de GS IIIA in maart 1940 algemener zijn en minder gericht op de Duitse dreiging. Ook het aantal berichten dat op offensieve intenties van Duitse kant wees is veel kleiner in deze periode. Uit de massaal verleende verloven eind maart blijkt dat ook de Nederlandse militaire top de Duitse dreiging niet als acuut ervoer.²¹²

Op 23 maart ontving de GS IIIA een bericht van een Duitse militaire bron dat op grote schaal verloven waren geweigerd. Daarnaast waren een aantal divisies verplaatst richting Roemeense grens. Over vrije doortocht voor de Duitse troepen door Hongarije moest nog onderhandeld worden. Een conflict tussen Duitsland en Roemenië bestond nog niet, maar er moest ernstig rekening mee worden gehouden, volgens het bericht.²¹³ Een paar dagen later op 27 maart 1940 maakte de GS IIIA wederom melding van een troepenbeweging richting Roemenië. Volgens dit bericht waren de bewegingen bedoeld om druk uit te oefenen op Roemenië om de Duitse olietoevoer veilig te stellen.²¹⁴

In het samenvattend overzicht van 29 maart 1940 meldde de GS IIIA dat een spoedige Duitse actie niet waarschijnlijk was. De concentratie Duitse troepen aan de Nederlandse grens was voldoende reden om de mogelijkheid van een Duitse actie niet uit het oog te verliezen.²¹⁵ In tegenstelling tot de conclusie van 8 maart werd op 29 maart wel degelijk de mogelijkheid van een Duits offensief benoemd en hiervoor gewaarschuwd. Blijkbaar was de dreiging toegenomen.

Op 31 maart 1940 bevestigde de GS IIIA dat de dreiging enigszins was toegenomen. Er waren geen directe aanwijzingen voor een Duitse aanval op dat moment, maar hier kon in korte tijd verandering in komen ‘gezien het voorbeeldige organisatietalent van onzer Oosterburen’. Wel was dezelfde dag uit Berlijn een bericht binnengekomen dat de kansen op een Duits offensief in het westen waren toegenomen.²¹⁶ Bij het bericht stond geen afzender.

In de maand maart werd de Duitse dreiging door de GS IIIA als minder acuut ervaren.

---

²¹¹ Ibidem.

²¹² Van Gent, *Falen*, 328.

²¹³ *GS III rapportage 32, 20-24 maart 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

²¹⁴ *GS III rapportage 33, 27 maart 1940- 2 april*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

²¹⁵ Ibidem.

²¹⁶ Ibidem.

Hoewel de Duitsers de plannen voor een offensief in het westen nooit hebben losgelaten zijn er nooit serieuze plannen geweest om in maart aan te vallen. De Duitse dreiging was dus minder groot in deze maand. Uit de analyses van eind maart blijkt dat de Duitse dreiging constant in de gaten werd gehouden. Er was geen sprake van onderschatting van de Duitse dreiging.

6.13 Het alarm van april 1940

Februari en maart waren relatief rustig voorbij gegaan. April daarentegen zou veel minder rustig verlopen. De GS IIIA rapportages van april 1940 zijn tegenwoordig niet compleet meer. De periode van 3 tot 9 april ontbreekt om een onbekende reden. Toch is het mogelijk aan de hand van diplomatieke berichten en andere bronnen, om een goed beeld te krijgen van deze periode.

Op 2 april verstuurde majoor Sas vanuit Berlijn een alarmerend bericht. Hij was overtuigd van een spoedig Duits offensief tegen Denemarken en Noorwegen. Drie of vier dagen later zouden Nederland en België volgen. Hoewel Sas de exacte aanvalsdatum niet kende verwachtte hij het offensief in Scandinavië op ongeveer 15 april.²¹⁷

Op de dezelfde dag ontving de GS IIIA van een 'betrouwbare inlichter' het bericht dat Duitsland plannen had om Narvik in Noorwegen en Denemarken te bezetten. Na het offensief in Scandinavië zou Duitsland een aanval doen in het westen waarbij Nederland en België niet gespaard zouden worden.²¹⁸ Van de Amerikaanse militair attaché in Den Haag, majoor Colbern, kwam dezelfde dag een verslag van zijn reis naar Berlijn. Hij was tamelijk pessimistisch over de gevaren die Nederland liep in de komende tijd. Colbern gaf ook uitgebreide gegevens over de opstelling van de Duitse troepen door aan de GS IIIA.²¹⁹

Een dag later op 3 april gaf Sas een aanvalsdatum door voor het Duitse offensief in Scandinavië in het volgende bericht:

'Geloofwaardige bron meldt aan militair attaché invasie zeker van Denemarken en Noorwegen begin volgende week, vermoedelijk Dinsdag [9 april]. Groot gevaar voor aanval, hetzij tegelijk, hetzij korte tijd later, tegen Nederland België en Frankrijk.'²²⁰

---

²¹⁷ De Beus, *Informant*, 85.

²¹⁸ *GS III rapportage 33, 27 maart 1940- 2 april*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

²¹⁹ *Ibidem*.

²²⁰ De Beus, *Informant*, 86.

Op dezelfde dag telefoneerde Van de Plassche met Van Voorst Evekink, de militaire attaché in Parijs, om het bericht bevestigd te krijgen. Van Voorst Evekink nam hierop contact op met kolonel De Mierry, de chef van het *Deuxième Bureau*. Dezelfde dag nog meldde Van Voorst Evekink aan Den Haag dat De Mierry gezien het ‘militair evenwicht tusschen de wederzijdsch oorlogvoerenden’ geen militaire actie verwachtte. Navraag van de attaché bij Italiaanse, Spaanse en Belgische collega’s in Parijs leverde eenzelfde antwoord op.²²¹

De dag daarop probeerde Van de Plassche wederom bevestiging uit Parijs te krijgen. Ook op 4 april meldde Van Voorst Evekink dat hij niet over inlichtingen beschikte ‘welke reden tot ongerustheid behoeft te geven’.²²² Hoewel het Van de Plassche niet lukte om bevestiging te krijgen werd de waarschuwing van Sas wel degelijk serieus genomen in Nederland. Op 7 april verzond het Ministerie van Defensie het volgende telegram aan de Nederlandse marineattaché in Londen:

‘Volgens vertrouwde relatie is het hoogst waarschijnlijk dat Duitse actie tegen Denemarken en Noorwegen eerstdaags plaats heeft en is waarschijnlijk dat actie tegen het Westen 3 of 4 dagen na aanvang van Noordelijke actie volgt en is mogelijk dat actie tegen Westen vroeger aanvangt dan hiervoor aangegeven. –stop
Uitvoeringsbevelen voor actie waren Zaterdagavond (6april) nog niet gegeven.’²²³

Op dezelfde dag werd in Nederland de verlofregeling beperkt.²²⁴ In de ochtend van 9 april 1940 bleek dat waarschuwing van majoor Sas juist was geweest. Duitsland had de aanval op Denemarken en Noorwegen uitgevoerd. Dat de dreigingsperceptie veranderd was door de gebeurtenissen begin april bleek uit de analyse die de GS IIIA op 9 april maakte.

‘Met de mogelijkheid van een optreden tegenover Nederland door één der beide strijdende partijen op korten termijn moet ernstig rekening worden gehouden.’²²⁵

---

²²¹ *Bericht van Van Voorst Evekink aan opperbevelhebber en minister van Defensie* 3 april 1940, NA, Ministerie van Defensie te Londen 2.13.71 inventarisnummer 724.

²²² *Bericht van Van Voorst Evekink aan opperbevelhebber en minister van Defensie* 4 april 1940, NA, Ministerie van Defensie te Londen 2.13.71, inventarisnummer 724.

²²³ *Bericht Ministerie van Defensie aan De Booy* 7 april 1940, NIMH collectie De Booy 18 inventarisnummer 2.

²²⁴ Van gent, *Falen*, 330.

²²⁵ *GS III rapportage 34, 9-10 april 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

De GS IIIA hield niet alleen rekening met een Duitse inval, maar sloot ook een aanval van de geallieerden niet meer uit. Dezelfde dag nog nam de opperbevelhebber een aantal maatregelen om de Nederlandse strijdvaardigheid te verhogen. De opperbevelhebber besloot om de verloven op enkele uitzonderingen na in te trekken. Ook deze keer bleek dat premier De Geer terughoudend was met het intrekken van verloven. Hij weigerde toestemming te geven voor het niet meer verlenen van zakenverloven. Aan de spoorwegen werd verzocht om verlofgangers terug te zenden naar hun legeringsplaatsen. Door deze maatregelen zouden de troepen nagenoeg op volle strekte zijn in de avond van 10 april. De grens- en kustwachten ontvingen die dag het bevel om de paraatheid te verhogen. Ook de Marine nam die nacht een aantal voorbereidende maatregelen zoals het doven van de kustverlichting en het sluiten van zeehavens.²²⁶

Na het Duitse offensief in Scandinavië kwamen er veel waarschuwingen binnen bij de GS IIIA voor een Duitse aanval in West-Europa. Zo werd op 11 april van een Duitse bron vernomen dat tussen 15 en 20 april een Duitse aanval op Frankrijk en België zou worden ingezet. In Nederland zouden tegelijkertijd relletjes uitbreken met als doel de Nederlandse regering om ver te werpen. Op dezelfde dag kwam van een andere Duitse bron een soortgelijk bericht binnen. De komende dagen zou Nederland nog veilig zijn maar daarna zou een Duits offensief over Nederlands grondgebied volgen. De Amerikaanse marineattaché in Den Haag meldde op 11 april dat hij een Duitse aanval verwachtte binnen enkele dagen. Ook majoor Sas meldde dat hij het komende weekend een Duitse aanval verwachtte.²²⁷

De dag daarop meldde Sas dat door de situatie in Scandinavië nog geen aanvalsdatum was vastgesteld voor de aanval op het westen. Uit een andere bron dan zijn ‘vertrouwde relatie’ had hij vernomen dat de aanval tussen 15 en 20 april te verwachten was.²²⁸ Op 12 april maakte de GS IIIA wederom een inschatting van de Duitse dreiging. Hoewel het moeilijk was de Duitse troepenaantallen te schatten was het totale aantal troepen iets verminderd. Op 30 maart lagen er 86-88 Duitse divisies aan het Westfront, op 11 april waren dat er 83-85. Wel was tegenover Zuid-Limburg een nieuwe pantserdivisie aangekomen. De GS IIIA achtte het mogelijk dat een offensief in het westen was uitgesteld. Vrij zeker was dat het bevel voor de aanval nog niet was gegeven. Het leek onwaarschijnlijk dat Duitsland een aanval zou doen terwijl de operatie in Noorwegen nog gaande was. De GS IIIA kwam op 12 april tot de volgende conclusie:

---

²²⁶ Notities van luitenant-generaal F.H.M. van Voorst tot Voorst, *Enquête* 1 B, 102.

²²⁷ *GS III rapportage 35, 11-14 april 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

²²⁸ *Ibidem*.

‘Het gevaar voor een aanval op Nederland is, zoals uit de berichten blijkt allerminst als geweken te beschouwen. Het aantal langs de Westgrens opgestelde troepen is meer dan voldoende om hiermede tot een offensief te kunnen overgaan. Bijzondere waakzaamheid blijft bij den onzekeren toestand voor de eerstvolgende dagen geboden.’²²⁹

De GS IIIA riep op 12 april 1940 op tot bijzonder waakzaamheid. Deze GS IIIA analyse wordt in hoofdstuk 7 vergeleken met een ACH analyse.

6.14 Het laatste alarm in mei 1940

Rond 10 april ontving de GS IIIA meerdere alarmerende berichten. Na 12 april werd het aantal alarmerende berichten minder. Door de toegenomen militaire en politieke spanning besloot de regering op 13 april om in de grensgebieden de Staat van Beleg af te kondigen. De Staat van Beleg gaf de opperbevelhebber vergaande bevoegdheden en de burgerlijke wetgeving werd tijdelijk opgeschort. Op 19 april werd de Staat van Beleg uitgebreid naar heel Nederland.²³⁰

Op 13 april om 20.30 sloeg een uitkijkpost in Den Helder groot alarm. Een verdacht konvooi was gesignaleerd. Omdat een vijandelijke landing op de Nederlandse kust niet kon worden uitgesloten, werd de opperbevelhebber direct naar het Algemeen Hoofdkwartier geroepen. Vandaar uit kreeg het 1ste Legerkorps en de Vesting Holland opdracht om de opstelling voor de kustverdediging in te nemen. Daarnaast werd de Lichte Divisie gealarmeerd en de bewaking van Den Haag verscherpt. Later op die avond bleek het een geallieerd konvooi te zijn op weg naar Noorwegen.²³¹ Uit het incident blijkt dat de Nederlandse militaire leiding alert was en dat de troepen zich bewust waren van een dreigend gevaar.

Ondanks de Duitse dreiging, bleven medewerkers van de GS IIIA contact onderhouden met de Duitse Legatie in Den Haag. Op 16 april werd wederom contact gelegd met de Duitse Legatie, tijdens het gesprek kwamen de recente Nederlandse maatregelen ter sprake. Volgens het gespreksverslag hadden de legatieleden de indruk dat aan het Westfront

---

²²⁹ Ibidem.

²³⁰ De toepassing van de Oorlogswet 1899 gedurende de mobilisatie 1939/1940, *Enquête* 1 A, 19-20.

²³¹ Notities van luitenant-generaal F.H.M. van Voorst tot Voorst, *Enquête* 1 B, 103.

geen offensief zou losbreken.²³² Op dezelfde dag kwam uit de grensstreek het bericht dat in Duitsland woonachtige Nederlanders werd aangeraden om lid te worden van de NSB nu het nog kon.²³³

Een dag later meldde Van Voorst Evekink dat hij van kolonel De Mierry van het *Deuxième Bureau* had vernomen dat aan het Westfront 110 Duitse divisies lagen. Hiervan lagen er 70 tegenover Nederland, België en Luxemburg. Hoewel activiteit tegenover de Maginotlinie was toegenomen verwachtte De Mierry geen Duits offensief. Hij voegde hier wel aan toe dat de Duitsers zonder indicatie snel tot een offensief konden overgaan.²³⁴

Van een Nederlandse KLM-piloot die tijdens de Duitse invasie in Noorwegen verbleef kreeg de GS IIIA op 18 april informatie over het Duitse gebruik van luchtlandingstroepen. De Duitsers hadden van vliegveld Oslo gebruikgemaakt om met een groot aantal vliegtuigen landingstroepen aan de grond te zetten. De piloot had een aantal adviezen voor de Nederlandse legerleiding om hetzelfde in Nederland te voorkomen. Hij adviseerde om aan de randen van de Nederlandse vliegvelden mitrailleurs op te stellen zo dat de vliegtuigen doorzeefd konden worden. Daarnaast moesten voorbereidingen getroffen worden om de landingsbanen op te blazen.²³⁵

Op 24 april ontving de GS IIIA van majoor Sas het bericht dat hij van zijn ‘vertrouwde relatie’ had vernomen dat Hitler per brief aan Mussolini had gemeld dat hij binnenkort een offensief in het westen zou aanvangen. Sas voegde daar aan toe dat hij de aanval begin volgende week verwachtte.²³⁶ Ondanks de waarschuwing van Sas besloot de militaire top op 24 april vanaf 27 april weer verloven toe te staan.

Dat de spanning enigszins was afgenomen blijkt ook uit de conclusie van de GS IIIA op 26 april 1940. ‘Hoewel er schijnbaar eenige ontspanning is ingetreden, kan er geen sprake zijn van enige gerustheid’ luidt de openingszin van de conclusie. In het rapport is verder te lezen dat de GS IIIA de situatie in Noorwegen nauwlettend volgde, mede omdat deze ontwikkelingen in Scandinavië van invloed waren op de dreiging aan het Westfront. Aan de Nederlandse grens lagen volgens de GS IIIA op 26 april 55 divisies waarvan 23 boven de Rijn. Onder de 55 divisies bevonden zich 6 pantserdivisies, 2 gemotoriseerde divisies en 1 cavalerie divisie. In het rapport is te lezen dat de Duitsers op elk moment de aanval konden inzetten, maar verwacht werd dat dit de eerstvolgende dagen niet zou gebeuren. De GS IIIA

---

²³² *GS III rapportage 36, 15-20 april 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

²³³ Ibidem.

²³⁴ Ibidem.

²³⁵ Ibidem.

²³⁶ De Beus, *Informant*, 101.

verwachtte een sterke Duitse aanval door Noord-Brabant. Het rapport sloot af met het volgende advies: '[g]roote paraatheid met het oog op de mogelijkheid van een plotseling optreden van een der beide partijen tegenover Nederland blijft daarom een gebiedende eisch'.²³⁷ In hoofdstuk 7 wordt deze GS IIIA analyse vergeleken met een ACH analyse. Na 29 april 1940 zijn geen uittreksels van GS IIIA rapporten meer bewaard gebleven. Door gebruik te maken van andere bronnen is het wel mogelijk om een goed beeld te schetsen van de gebeurtenissen tussen 29 april en 10 mei 1940.

In deze periode, de exacte datum is verloren gegaan, verloor de Duitse persattaché een dossier met daarin allerlei gegevens over de Nederlandse verdedigingslijnen. Het dossier is bij de GS IIIA terecht gekomen. De betrokken persattaché is vervolgens het land uitgezet.²³⁸

Op 3 mei 1940 vernam majoor Sas van zijn 'vertrouwde relatie' dat een Duits offensief aanstaande was. Omdat Sas bang was dat hij niet geloofd werd, hield hij het bericht nog voor zich.²³⁹ Op dezelfde dag kwam bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken een waarschuwing voor een Duitse invasie binnen van het Vaticaan. Om bevestiging te krijgen van het bericht uit het Vaticaan nam het Ministerie van Buitenlandse Zaken contact op met het Nederlandse Gezantschap in Berlijn. De gezant reageerde dezelfde dag nog dat Sas het bericht volkomen bevestigde. Een aanval was volgens Sas halverwege volgende week te verwachten.²⁴⁰ Ook Van de Plassche probeerde het bericht uit het Vaticaan bevestigd te krijgen en nam contact op met Van Voorst Evekink. Op 3 mei meldde de attaché uit Parijs dat het *Deuxième Bureau* geen onmiddellijk gevaar zag voor Nederland en België.²⁴¹

Op 5 mei ontving Sas van de Japanse marineattaché een waarschuwing voor een spoedig Duits offensief in het westen. Nog dezelfde dag werd Sas gewaarschuwd door de Griekse marineattaché in Berlijn. Een Griekse vrouw die een relatie onderhield met een Duitse majoor werkzaam bij een Duits *Polizei*-bataljon, had vernomen dat de majoor opdracht had gekregen om zich op 12 mei in Utrecht te melden. Dit was een alarmerend bericht omdat vergelijkbare bevelen aan de vooravond van de Poolse invasie waren gegeven.²⁴²

Op 6 mei ontving Sas wederom een aantal aanwijzingen dat een Duitse invasie voor de deur stond. Die avond stuurde hij een telegram naar Den Haag waarin hij 8 mei als aanvalsdatum noemde. De volgende dag kwam in Berlijn op het Nederlandse Gezantschap om

---

²³⁷ *Meedeling 27*, NIMH, Collectie Sas 463 inventarisnummer 2

²³⁸ Onderzoek van de officier-commissaris mr. Hamer in zake de houding van het algemeen hoofdkwartier, *Enquête 1 B*, 120.

²³⁹ De Beus, *Informant*, 102.

²⁴⁰ De houding van het algemeen hoofdkwartier in verband met de Duitse overval, *Enquête 1 A*, 109.

²⁴¹ *Bericht van Van Voorst Evekink aan Opperbevelhebber en Minister van Defensie* 3 mei 1940, NA Ministerie van Defensie te Londen 2.13.71 inventarisnummer 724.

²⁴² De houding van het algemeen hoofdkwartier in verband met de Duitse overval, *Enquête 1 A*, 109

tien uur het verzoek binnen om visa te verstrekken voor 4 diplomaten waaronder een zekere Von Kiewitz. Dit was dezelfde diplomaat die Polen een ultimatum had overlegd aan de vooravond van de Duitse invasie in Polen.²⁴³ De medewerkers van het Gezantschap besloten de visumaanvraag zoveel mogelijk te vertragen. Wel werd op 7 mei om ongeveer twaalf uur contact opgenomen met het Ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag.²⁴⁴

Dezelfde middag sloeg de GS IIIA groot alarm, een Duitse aanval was aanstaande. Uitstel met enkele dagen was mogelijk indien de weersomstandigheden ongunstig waren. De verloven werden per direct ingetrokken, een bevel werd uitgegeven om de strijdvaardigheid van de troepen te verhogen. Daarnaast werden bruggen voorzien van explosieven en de spoorbruggen 's nachts gesloten. Omdat de Lichte Divisie over de Moerdijkbrug richting de Vesting Holland zou terugtrekken werd deze brug niet voorzien van explosieven. De luchtverdediging en de bewaking van de vliegvelden kreeg opdracht om voor zonsopgang al paraat te zijn.²⁴⁵ Daarnaast werden enkele maatregelen genomen om het gevaar van een luchtlandingsaanval zoals in Oslo te verminderen. Een regiment motorrijders werd naar Wassenaar verplaatst om landingen door parachutisten te voorkomen, De vliegvelden Waalhaven, Schiphol en Ypenburg werden extra bewaakt door het 1^e Legerkorps en met pantserwagens. Snelwegen en open terreinen werden versperd om luchtlandingen te voorkomen.²⁴⁶

Later die dag reikte het Gezantschap in Berlijn een visum uit aan de vier Duitse diplomaten, vanwege de huidige situatie konden de Duitse diplomaten echter niet per vliegtuig naar Nederland reizen. Dat was te gevaarlijk aldus het Gezantschap, maar zij konden wel gebruik maken van de trein. Door deze voorwaarde liepen de diplomaten ernstige vertraging op. Hitler besloot mede hierdoor het ultimatum te laten vervallen.²⁴⁷

Na het grote alarm op 7 mei bleef een Duitse aanval uit in de ochtend van 8 mei. Ook de volgende dag bleef een aanval uit. Op 9 mei werden weer buitengewone verloven toegestaan door de opperbevelhebber. Het betrof slechts enkele verloven voor schrijnende gevallen.²⁴⁸ Op diezelfde dag ontving de GS IIIA wederom een bericht van majoor Sas, de aanval zou losbarsten de volgende morgen bij het aanbreken van de dag. Uitstel was nog mogelijk tot 21.00 die avond.²⁴⁹ Tegelijkertijd ontving de GS IIIA van de grens signalen dat

---

²⁴³ Ibidem, 110.

²⁴⁴ De Beus, *Informant*, 108,109.

²⁴⁵ Notities van luitenant-generaal F.H.M. van Voorst tot Voorst, *Enquête* 1 B, 105.

²⁴⁶ Memorie van generaal Winkelman over de voorgeschiedenis van de Meidagen 1940, *Enquête* 1 B, 134.

²⁴⁷ De Beus, *Informant*, 112.

²⁴⁸ Telex-bericht van 9 Mei 1940 inzake buitengewone verloven, *Enquête* 1 B ,118.

²⁴⁹ De Beus, *Informant*, 114.

er iets stond te gebeuren.²⁵⁰ Ook onderschepte de GS IIIC een telegram aan een Amerikaans tijdschrift waarin in versluierd taalgebruik gewaarschuwd werd voor een Duitse aanval op 10 mei.²⁵¹

Op dezelfde middag nam een medewerker van de GS IIIA wederom contact op met de attaché in Parijs om de mening van het *Deuxième Bureau* te peilen. In de namiddag berichtte Van Voorst Evekink dat het *Deuxième Bureau* pas een aanval in oktober of november 1940 verwachtte.²⁵² Toch ging om 20.45 een telexbericht naar alle commandanten met de volgende tekst:

‘Van de grens komen zeer verontrustende geluiden weest dus zeer op uw hoede’.²⁵³

De commandanten hadden zelf de verantwoordelijkheid om maatregelen te nemen aan de hand van deze telex. De commandant van de Vesting Holland nam die avond geen maatregelen, omdat hij ervan uit ging dat de Vesting Holland niet direct bij de gevechten betrokken zou worden.²⁵⁴

Sas kreeg die avond bevestiging van zijn informant dat de aanval op 10 mei zou plaatsvinden. Om 21.00 kreeg Sas telefoonverbinding met Den Haag. In een kort telefoongesprek gaf hij door dat de aanval door zou gaan: ‘morgenvroeg, bij het aanbreken van de dag, hou je taai!’.²⁵⁵ Na het telefoontje van Sas werd Van de Plassche teruggehaald naar het Algemeen Hoofdkwartier. De chef van de GS IIIA was die avond uit eten. Van de Plassche deed wat hij al eerder had gedaan en probeerde het bericht bevestigd te krijgen. Die avond belde hij nogmaals met Sas, twee medewerkers van de Marechaussee en nam hij contact op met de Duitse luchtvaartattaché.²⁵⁶ Uit de verhoren van de Enquêtecommissie komt het beeld naar voren dat Van de Plassche niet geloofde in een Duitse aanval op 10 mei. Van de Plassche zelf heeft altijd ontkend dat hij niet geloofde in een Duitse aanval, hij verklaarde later voor de Enquêtecommissie dat hij zijn werkelijke mening voor zich hield. Hij probeerde op deze wijze het moreel hoog te houden op zijn afdeling.²⁵⁷

---

²⁵⁰ De Jong, *Koninkrijk II*, 467.

²⁵¹ Notities van luitenant-generaal F.H.M. van Voorst tot Voorst, *Enquête 1 B*, 105.

²⁵² Rapport van de majoor Dr. Somer omtrent de gebeurtenissen op het algemeen hoofdkwartier, *Enquête 1 B*, 129-130.

²⁵³ Notities van luitenant-generaal F.H.M. van Voorst tot Voorst, *Enquête 1 B*, 105, Amersfoort, *Mei 1940*, 103.

²⁵⁴ De houding van het algemeen hoofdkwartier in verband met de Duitse overval, *Enquête 1 A*, 112.

²⁵⁵ De Beus, *Informant*, 117.

²⁵⁶ Rapport van de majoor Dr. Somer omtrent de gebeurtenissen op het algemeen hoofdkwartier, *Enquête 1 B*, 128.

²⁵⁷ Verhoor Van de Plassche, *Enquête 2 C*, 38.

Omdat de situatie in de ogen van de opperbevelhebber zeer ernstig was nam hij een aantal maatregelen die avond. De troepen aan de oostgrens, de luchtafweer en de bewaking van de vliegvelden kregen opdracht de hoogste graad van strijdvaardigheid aan te nemen. De wegen die naar bruggen over de Maas leiden werden versperd. Van de minister van Defensie werd die avond toestemming verkregen om vernielingen uit te voeren ten oosten van de Maas en de IJssel.²⁵⁸ Met het daadwerkelijke opblazen van bruggen werd gewacht totdat de Duitse aanval zou volgen. Nadat Winkelman alle benodigde maatregelen had genomen verliet hij om 23.30 het hoofdkwartier om thuis te gaan slapen.²⁵⁹ Om 3.15 passeerden Duitse troepen op diverse plekken de Nederlandse grens.

6.15 April en mei de balans

In april en mei 1940 sloeg de GS IIIA tweemaal alarm. De eerste keer op 9 april en daarna op 7 mei. Beide keren speelden de waarschuwingen van majoor Sas een belangrijke rol. Tijdens het Aprilalarm was de waarschuwing van Sas niet de enige waarschuwing, maar wel de belangrijkste. In de archieven van de GS IIIA is nog een tweede bericht terug te vinden met een waarschuwing voor een Duitse aanval aan het Westfront, na een Duits offensief in Scandinavië. Blijkbaar hechtte de GS IIIA voldoende waarde aan deze twee bronnen om alarm te slaan in april 1940.

Op 7 mei 1940 sloeg de GS IIIA wederom alarm, dit maal aan de hand van een bericht uit het Vaticaan. De bevestiging van majoor Sas in combinatie met een aantal andere aanwijzingen waren de aanleiding voor groot alarm. In de dagen voor de Duitse aanval van 10 mei nam de Nederlandse militaire en politieke top een aantal maatregelen: de paraatheid van diverse onderdelen werd verhoogd, bruggen werden voorzien van explosieven, naar aanleiding van de luchtlanding in Oslo werden diverse maatregelen genomen om een soortgelijke aanval te voorkomen en verloven werden ingetrokken. Toen op 9 mei de dreiging 's avonds verder toenam werden extra maatregelen genomen. De militaire en politieke top waren zich zeer bewust van de Duitse dreiging in mei en handelden hier ook naar.

In individuele gevallen zijn fouten gemaakt, zoals bij de Vesting Holland waar de paraatheid ten tijde van de Duitse aanval te laag was en de spoorbrug bij Gennep die niet is opgeblazen. Deze fouten zijn niet te wijten aan naïeve opstelling van de GS IIIA of de Nederlandse beleidsmakers maar aan individuele fouten van de verantwoordelijken.

---

²⁵⁸ Notities van luitenant-generaal F.H.M. van Voorst tot Voorst, *Enquête* 1 B, 105.

²⁵⁹ Amerikaanse beschouwing over de Meidagen 1940, *Enquête* 1 B, 116.

Na de oorlog is kritiek geuit op de opperbevelhebber dat hij te weinig maatregelen had genomen tegen een Duitse aanval met parachutisten.²⁶⁰ Een aanval met grootschalige inzet van parachutisten was in mei 1940 een nieuw fenomeen. De beleidsmakers hadden een aanval in deze vorm niet kunnen zien aankomen. De Nederlandse militaire top had juist naar aanleiding van de aanval op Noorwegen maatregelen getroffen om een luchtlandingsaanval te voorkomen. Hieruit blijkt dat de militaire top wel degelijk actief gebruik maakte van de verkregen inlichtingen om de Nederlandse verdediging te verbeteren.

Tijdens de *Parlementaire Enquête* over het regeringsbeleid tijdens de Tweede Wereldoorlog werd uitgebreid aandacht besteed aan een bericht van majoor Sas waarin hij waarschuwde voor een Duitse aanval met een pantserdivisie door Noord-Brabant richting de Moerdijkbruggen.²⁶¹ Dit bericht zou tot tweemaal zoekgeraakt zijn bij de GS IIIA. Het is niet uitgesloten dat dit bericht daadwerkelijk zoek is geraakt. De GS IIIA was echter wel op de hoogte van de Duitse aanvalsplannen door Noord-Brabant. Op 20 februari kwam al een bericht binnen waarin gewaarschuwd werd voor een aanval door Noord-Brabant op de Moerdijkbruggen. Ook in de inlichtingenrapportage van 26 april is terug te lezen dat een aanval door Noord-Brabant waarschijnlijk was. In dezelfde rapportage is terug te lezen dat op dat moment 6 pantserdivisies tegenover de Nederlandse grens lagen. Van een verrassing was dus geen sprake, de militaire top was op de hoogte van deze feiten, ongeacht wat er met de waarschuwingen van Sas is gebeurd.

6.16 Het functioneren van de GS IIIA en de Nederlandse beleidsmakers gedurende de mobilisatieperiode

Gedurende de mobilisatieperiode vormde de GS IIIA een beeld van de Duitse dreiging. Hiervoor probeerde GS IIIA informatie te verkrijgen over de Duitse troepenopstelling en de Duitse intenties met die troepen. Aan de hand van deze informatie maakte de GS IIIA een analyse van de Duitse dreiging. De politieke en militaire beleidsmakers gebruikten deze analyses vervolgens om maatregelen te nemen tegen de Duitse dreiging. In deze paragraaf komen deze vier onderdelen van het functioneren van de GS IIIA aan de orde. Om hieruit een oordeel te vellen over het functioneren van de GS IIIA gedurende de mobilisatieperiode. Omdat de beslissingen van beleidsmakers een belangrijk onderdeel zijn van de inlichtingencyclus zijn deze meegenomen in deze paragraaf.

---

²⁶⁰ De houding van het algemeen hoofdkwartier in verband met de Duitse overval, *Enquête* 1 A, 114.

²⁶¹ *Ibidem*, 111.

Gedurende de mobilisatieperiode had de GS IIIA een goed overzicht van de Duitse troepenconcentraties aan het Westfront. Veel informatie over de Duitse troepen was afkomstig van de Nederlandse Marechaussee en Nederlanders die vaak in Duitsland kwamen. Ook de Nederlandse militair attachés verkregen regelmatig informatie van buitenlandse inlichtingendiensten over de posities van de Duitse troepen. Door de informatie uit meerdere bronnen te vergelijken had de GS IIIA een goed overzicht van de Duitse troepenposities.

De GS IIIA had gedurende de mobilisatieperiode een goed beeld van de Duitse intenties aan het Westfront. De belangrijkste bron van informatie over de Duitse intenties was majoor Sas. Hoewel er twijfel bestond over de betrouwbaarheid van de relatie van Sas, werden zijn waarschuwingen wel degelijk serieus genomen. Viermaal zijn concrete maatregelen genomen naar aanleiding van de berichten van Sas. Bij elke alarmering ontving de GS IIIA waarschuwingen uit meer dan een bron. De GS IIIA, en in het bijzonder Van de Plassche, probeerde altijd bevestiging uit andere bronnen te krijgen over belangrijke berichten. Naar aanleiding van de waarschuwingen van Sas in april en mei 1940 nam hij contact op met Van Voorst Evekink om de mening van het *Deuxième Bureau* te peilen. Door deze proactieve manier van werken wist de GS IIIA vaak meer informatie te verkrijgen dan was verkregen met een passieve houding. Naast deze proactieve houding van de GS IIIA was een tweede succesfactor het uitgebreide netwerk waar de GS IIIA gebruik van kon maken. In dit netwerk speelden de militaire attachés een belangrijke rol, maar ook andere Nederlandse diplomaten, in Nederland geaccrediteerde buitenlandse diplomaten en burgers leverden belangrijke informatie aan de GS IIIA.

De rapportages van de GS IIIA leverden bruikbare inlichtingen aan de Nederlandse beleidsmakers. Viermaal sloeg de GS IIIA alarm over de Duitse dreiging, zoals te zien is in de volgende tabel, driemaal had Duitsland ook daadwerkelijk plannen om Nederland aan te vallen. Tijdens het Aprilalarm had Duitsland geen directe plannen om Nederland aan te vallen. De situatie was echter dusdanig dreigend dat een alarmering terecht was. De Duitse troepenconcentraties aan de Nederlandse grens maakten het onverantwoord om de waarschuwingen in april 1940 te negeren.

Aan de hand van de analyses van de GS IIIA namen de beleidsmakers elke keer dat de dreiging toenam maatregelen. Dat wil niet zeggen dat elke beleidsmaker goed omging met de Duitse dreiging. Minister-president de Geer was erg terughoudend in het nemen van militaire maatregelen. Hij was bang dat deze maatregelen onrust onder de bevolking zouden veroorzaken. Ook generaal Reijnders had moeite om een goed beeld te vormen van de Duitse dreiging. Hij twijfelde aan de waarschuwingen van Sas en de Belgische militair attaché.

Ondanks de twijfel van Reijnders om de waarschuwingen te geloven nam hij in november 1939 en januari 1940 maatregelen naar aanleiding van toegenomen Duitse dreiging.

ALARM	BRON VAN DE WAARSCHUWING	MAATREGELEN	REDEN VAN ALARM
Novemberalarm 12 november 1939	Britse gezant Majoor Sas	Inundaties, Verloven ingetrokken Verhoogde staat van paraatheid	Duitse aanvalsplannen op 12 november 1939
Januarialarm 13 januari 1940	Franse marineattaché Majoor Sas Belgische militair attaché	Geen verloven meer veleend Sluiten bruggen Explosieven aan bruggen	Duitse aanvalsplannen op 17 januari 1940
Aprilalarm 9 april 1940	Majoor Sas Betrouwbaar inlichter (verder onbekend)	Intrekken verloven Verhoogde paraatheid kust- en grenstroepen	Duits offensief in Scandinavië op 9 april 1940
Meialarm 7 mei 1940	Internuntius (gezant namens de paus) Majoor Sas	Intrekken verloven Verhoogde paraatheid Explosieven aan bruggen	Duitse aanval op 10 mei 1940

Gedurende de mobilisatieperiode hebben een aantal factoren het functioneren van de GS IIIA beïnvloed. De voornaamste factoren waren persoonlijke conflicten en *mindset*-problemen. In de volgende paragraaf komt aan de orde welke invloed deze factoren hadden op het functioneren van de GS IIIA.

Een aantal conflicten beïnvloedden het functioneren van de GS IIIA. Het grootste conflict speelde tussen generaal Reijnders en minister van Defensie, Dijkhoorn. Dit conflict nam dusdanige vormen aan dat Reijnders op een bepaald moment de verspreiding van inlichtingenrapportages verhinderde. In de praktijk bleven de gevolgen beperkt, Van de Plassche stuurde, via een omweg, de rapportages toch naar het Koninklijk Huis en de minister van Defensie. Ook oefende Reijnders druk uit op de GS IIIA om de inlichtingenrapportages voor het Koninklijk Huis af te zwakken.

De relatie tussen majoor Sas en generaal Reijnders verslechterde in november 1939. Ondanks de slechte relatie tussen de attaché en de opperbevelhebber nam Reijnders uiteindelijk wel maatregelen naar aanleiding van de waarschuwingen van Sas. Het ontslag van Reijnders op 6 februari 1940 maakte een einde aan de conflicten rondom Reijnders. Uit de verhoren van de Parlementaire Enquêtecommissie blijkt dat ook na het ontslag van Reijnders

een aantal conflicten sluimerden binnen de GS IIIA. De medewerkers van het studie bureau hadden regelmatig onenigheid met Van de Plassche over de interpretatie van alarmerende berichten. Na de oorlog vertelden zij voor de Enquêtecommissie dat Van de Plassche niet geloofde in een Duitse inval. Van de Plassche heeft dit zelf altijd ontkend.

Diezelfde Van de Plassche vertelde voor de Enquêtecommissie dat hij van de chef van de GS III, generaal Fabius, opdracht kreeg om geen berichten meer naar het Koninklijk Huis te sturen. Ondanks dit verbod is Van de Plassche deze berichten, hetzij via een omweg, altijd aan de koningin blijven versturen.²⁶² Majoor Sas had ook bij generaal Winkelman het idee dat zijn waarschuwingen niet werden gewaardeerd. Na de alarmering in april werd Sas zelfs door generaal Winkelman vermaand omdat hij ten onrechte had gealarmeerd.

Hoewel tijdens de mobilisatieperiode veel conflicten speelden, is de invloed van deze conflicten op het functioneren van de GS IIIA beperkt gebleven. Er zijn geen situaties opgetreden waarin persoonlijke conflicten geresulteerd hebben in foutieve beslissingen. Naast conflicten speelden ook *mindset*-problemen een rol bij de Nederlandse beleidsmakers.

Generaal Reijnders had grote moeite om de waarschuwingen van Sas te geloven. Hij was niet in staat om te geloven dat een Duitse officier informatie lekte naar de Nederlandse attaché. Ondanks de moeite die Reijnders had om Sas te geloven heeft dit niet tot foutieve beslissingen geleid. Zowel in november als in januari nam Reijnders maatregelen naar aanleiding van de verhoogde dreiging.

Minister-president De Geer was zeer terughoudend bij het nemen van militaire beslissingen. Zijn angst om de bevolking te verontrusten en de handel te verstoren speelde een grote rol bij deze houding. De terughoudendheid van De Geer werd gecompenseerd door de doortastendheid van de minister van Defensie, de minister van Buitenlandse zaken en de opperbevelhebber. Omdat de invloed van de minister-president op het Nederlandse militaire en buitenlandse beleid beperkt was heeft de terughoudendheid van De Geer geen grote gevolgen gehad.

Ondanks de problemen die speelden, was de GS IIIA aan de hand van de binnengekomen informatie in staat een accurate inschatting te maken van de Duitse dreiging. Aan de hand van de rapportages van de GS IIIA namen de Nederlandse beleidsmakers op de juiste momenten maatregelen tegen de Duitse dreiging. De persoonlijke problemen tussen minister Dijkhoorn en opperbevelhebber Reijnders en het conflict tussen Sas en Reijnders hadden de potentie om tot een verkeerde inschatting van de Duitse dreiging te leiden. Ook de

---

²⁶² Verhoor Van de Plassche, *Enquête 2 C*, 30,38.

twijfel van Reijnders ten aanzien van de berichten van Sas en de Belgische informatie over het Maasmechelen-incident hadden tot een verkeerde inschatting kunnen leiden. Hetzelfde gold voor de terughoudende houding van minister-president de Geer. Ondanks de conflicten en problemen met het waarden van inlichtingen, reageerden de Nederlandse beleidsmakers adequaat op de Duitse dreiging. De volgende factoren droegen bij aan het adequate reageren van de Nederlandse beleidsmakers.

De beleidsmakers corrigeerden elkaar op de cruciale momenten. De terughoudende De Geer werd herhaaldelijk gecorrigeerd door de meer doortastende Dijkhoorn en Van Kleffens. Daarnaast namen de Nederlandse beleidsmakers het zekere voor het onzekere. Hoewel men twijfelde in januari 1940 over de mogelijkheid van een Duitse aanval werden toch maatregelen genomen tegen een Duitse aanval.

Van de Plassche negeerde het bevel van Reijnders om geen inlichtingen aan de minister van Defensie en het Koninklijk Huis te leveren. Via een omweg informeerde hij toch de minister en de koningin. Door het negeren van het bevel van Reijnders, leverde Van de Plassche een belangrijke bijdrage aan het informeren van de beleidsmakers.

De GS IIIA en in het bijzonder Van de Plassche probeerden altijd om belangrijke berichten via een ander kanaal bevestigd te krijgen. Door deze proactieve houding hoefde de GS IIIA niet blind te varen op informatie uit slechts één bron. Daarnaast beschikte de GS IIIA over een uitgebreid netwerk van menselijke bronnen waardoor veel en kwalitatief goede informatie binnenkwam. Door dit uitgebreide netwerk was de GS IIIA in staat om een accuraat beeld te schetsen van de Duitse dreiging.

6.17 Conclusie

Gedurende de mobilisatieperiode werd het functioneren van de GS IIIA bemoeilijkt door een aantal conflicten en mogelijke deceptie van Duitsland. Ondanks deze factoren was de GS IIIA in staat om te Nederlandse beleidsmakers tijdig van accurate en relevante inlichtingen te voorzien omtrent de Duitse dreiging. Zoals blijkt uit het voorgaande hoofdstuk waarschuwde de GS IIIA vier maal voor een dreigend Duits offensief. Telkens ontving de GS IIIA uit meerdere bronnen berichten over een dreigende Duitse aanval. Uit onderzoek van H.A. Jacobsen, naar de Duitse voorbereidingen voor operatie *Fall Gelb*, blijkt dat de Duitsers in november, januari en mei daadwerkelijke aanvalsplannen hadden. Tijdens de waarschuwing in april 1940 waren er geen Duitse plannen om West-Europa aan te vallen. Toch was het

verstandig dat de GS IIIA alarm sloeg. Duitsland voerde een agressieve buitenlandse politiek. Daarnaast was Duitsland in staat om met de aan de grens gelegerde troepen snel een aanval uit te voeren. Toen op 9 april bleek dat de waarschuwing van Sas voor een Duits offensief in Scandinavië klopte was het onverantwoord om geen maatregelen te nemen.

Minister-president De Geer was zeer terughoudend bij het nemen van maatregelen zoals het intrekken van verloven en mobilisatie. Opperbevelhebber Reijnders had moeite om de waarschuwingen over de Duitse dreiging op waarde te schatten. Ondanks deze problemen namen ze naar aanleiding van de waarschuwingen van de GS IIIA telkens maatregelen om Nederland voor te bereiden op een mogelijke Duitse aanval. In het algemeen reageerden de Nederlandse beleidsmakers adequaat op de Duitse dreiging. De beleidsmakers werden goed geïnformeerd door de GS IIIA en namen binnen de bestaande mogelijkheden vergaande en kostbare maatregelen tegen de Duitse dreiging.

In dit hoofdstuk kwam het inhoudelijk functioneren van de GS IIIA aan de orde. In het volgende hoofdstuk (7) komen de analyses van de GS IIIA aan de orde en worden deze vergeleken met analyses gemaakt met ACH.

7 ACH analyses

In dit hoofdstuk worden de analyses van de GS IIIA vergeleken met ACH analyses. Uit hoofdstuk 6 blijkt dat de GS IIIA goede informatie ontving over de Duitse dreiging. Daarnaast blijkt dat de GS IIIA op de juiste momenten alarmeerde over de Duitse dreiging. De alarmeringen van de GS IIIA kwamen overeen met momenten waarop Duitsland daadwerkelijk offensieve plannen had tegen Nederland. Door de analyses van de GS IIIA te vergelijken met ACH analyses kan een uitspraak worden gedaan over de kwaliteit van de GS IIIA analyses. Trok de GS IIIA aan de hand van de beschikbare informatie de juiste conclusies?

Het hoofdstuk begint met een korte uitleg van het gebruik van ACH matrices binnen deze scriptie en het toevoegen van waarderingen aan de berichten. Hierop volgt een uiteenzetting van de mogelijke toekomstscenario's begin september 1939. Deze scenario's worden gebruikt in de ACH analyses die in de rest van het hoofdstuk aan de orde komen.

7.1 Het gebruik van ACH analyses

In hoofdstuk 2 worden de 8 stappen van ACH uitgebreid beschreven. Het resultaat van deze analyse is een matrix waarin aan de linkerkant de verschillende stukken bewijslast worden opgesomd. Voor de duidelijkheid worden de stukken bewijslast voorzien van een codering die begint met de letter 'A' van argumentatie en vervolgens een volgnummer. Bovenaan de matrix staan de verschillende hypothesen. Deze hypothesen worden aangeduid met de letter 'H' en vervolgens een volgnummer. De exacte hypothesen worden in paragraaf 7.2 beschreven.

In de matrix worden verschillende symbolen gebruikt om aan te geven in welke mate een bewijsstuk een hypothese ondersteunt. Als bewijslast een hypothese ondersteunt dan wordt dat aangegeven met een plus (+), bewijslast die een hypothese ontkracht wordt weergegeven met een min (-), als de bewijslast een hypothese niet ondersteunt maar ook niet uitsluit volgt een plus min (+/-), bewijslast die niet van toepassing is op een hypothese wordt aangeduid met NVT, bewijslast die één specifieke hypothese onderschrijft krijgt een dubbele plus (++). Bewijslast zonder diagnostische waarde wordt in stap 4 van ACH verwijderd uit de matrix, bewijslast zonder diagnostische waarde is in deze scriptie herkenbaar aan de grijze achtergrond.

Aan alle berichten in de ACH matrix wordt een waardering conform de, in hoofdstuk 2 besproken, *Source and information reliability index* toegevoegd. Column B geeft de waardering van de betrouwbaarheid van de bron aan. Column W geeft een de waardering van de informatiewaarde van een bericht weer. Bij het beoordelen van de betrouwbaarheid van de bron is, waar aanwezig, gebruikt gemaakt van de inschatting die de GS IIIA zelf maakte van een bron. De volgende tabel geeft weer hoe betrouwbaarheidsaanduiding van GS IIIA berichten wordt vertaald naar de *Source and information reliability index*. Berichten van Nederlandse diplomaten worden altijd met een ‘A’ (reliable) gewaardeerd, ervan uitgaande dat Nederlandse diplomaten het belang van Nederland dienen. Berichten van Duitse diplomaten krijgen een ‘E’ (unreliable) vanwege aantoonbare deceptie van Duitse zijde aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog.²⁶³

Aanduiding in GS IIIA bericht	Aanduiding <i>Source and information reliability index</i>
Van berichtgever	F (can not be judged)
Geen afzender	F (can not be judged)
Betrouwbaar berichtgever	B (usually reliable)
Zeer betrouwbaar berichtgever	A (reliable)
Van zeer goed ingelichte zijde	B (usually reliable)
Van zeer goed georiënteerde medewerker	B (usually reliable)
Berichten van Nederlandse diplomaten	A (reliable)
Berichten van Duitse diplomaten	E (unreliable)

De informatiewaarde van een bericht werd waarschijnlijk niet systematische beoordeeld door de GS IIIA. Om toch een waardering toe te kennen aan de informatiewaarde van berichten is een inschatting gemaakt per bericht aan de hand van *Source and information reliability index*, deze waardering is terug te vinden in column ‘W’ van de ACH matrix.

7.2 Toekomstscenario’s in september 1939

Een van de onderdelen van ACH is het toetsen van de hypothesen aan het aanwezige bewijsmateriaal. Om goede hypothesen te ontwikkelen is het nuttig om een aantal scenario’s te maken over de mogelijke toekomstige ontwikkelingen. Deze scenario’s moeten het hele spectrum aan mogelijkheden afdekken zodat belangrijke mogelijkheden niet over het hoofd

²⁶³ Duitse verklaring dat na de annexatie van Sudetenland geen verdere territoriale eisen zouden volgen. Duitse legitimatie van aanval op Polen: aanval was een reactie op Poolse aanval op Duitsland.

worden gezien.

De grootste onzekerheid voor Nederland was in september 1939 de buitenlandse politiek van Duitsland. Hoewel ook de buitenlandse politiek van andere landen zoals Frankrijk en Groot-Brittannië een rol speelde, was de Duitse buitenlandse politiek vanwege het agressieve karakter ervan de belangrijkste onzekerheid voor Nederland op dat moment. De drie scenario's beschrijven de mogelijke acties van Duitsland aan het Westfront vanuit een Nederlands oogpunt. Daarnaast wordt het niveau van de dreiging voor Nederland per scenario beschreven.

Scenario 1: Defensief Duitsland, Duitsland zal zich in West-Europa beperken tot de verdediging. In dit scenario handhaaft Duitsland de status quo aan het Westfront en zal het niet overgaan tot een grootschalige aanval op de geallieerden. Mogelijk streeft Duitsland zelfs naar vredesonderhandelingen met de geallieerden. Dit scenario levert een beperkte dreiging op voor Nederland. Nederland zal door beide partijen onder druk worden gezet en te maken krijgen met schendingen van de neutraliteit.

Scenario 2: Duitsland respecteert Nederlandse neutraliteit, Duitsland zal overgaan tot een (grootschalige) aanval op de geallieerden waarbij de neutraliteit van Nederland wordt gerespecteerd. Dit scenario levert een reële dreiging op voor Nederland, het conflict kan escaleren waardoor de Nederlandse neutraliteit onder grote druk kan komen te staan.

Scenario 3: De Duitse aanval op Nederland, Duitsland zal overgaan tot een aanval op Nederland, mogelijk als onderdeel van een aanval op Frankrijk en Groot-Brittannië. Duitsland kan ook alleen een aanval op Nederland uitvoeren vanwege de strategische positie van Nederland in het conflict met de geallieerden. Dit scenario levert een zeer grote dreiging op voor Nederland.

Aan de hand van de drie hierboven beschreven scenario's is het mogelijk drie hypothesen op te stellen over de Duitse intenties. Door deze hypothesen te toetsen aan het aanwezige bewijsmateriaal is het mogelijk meer inzicht te krijgen in de Duitse intenties.

H1 Duitsland zal zich beperken tot defensieve acties aan het Westfront (scenario 1)

H2 Duitsland is voornemens een aanval op de geallieerden uit te voeren waarbij de Nederlandse neutraliteit wordt gerespecteerd (scenario 2)

H3 Duitsland is voornemens een aanval op Nederland uit te voeren, mogelijk als onderdeel van een groter offensief (scenario 3)

Bij een waarschijnlijke Duitse aanval op Nederland (H3) kan door een tweede ACH analyse inzicht worden verkregen in de termijn waarop een aanval verwacht kon worden. Er is gekozen voor drie termijnen omdat in elke situatie andere beleidsmaatregelen noodzakelijk waren.

H4 Een Duits offensief op korte termijn (1-7 dagen). Vereist directe verhoging van de staat van paraatheid van de troepen, het intrekken van verloven en andere maatregelen die de directe gevechtskracht van het Leger vergroten.

H5 Een Duits offensief op een termijn van 8-30 dagen. Vereist een hoge mate van alertheid van de Marechaussee en de grenstroepen. Daarnaast kunnen nog verbeteringen aan de verdedigingslinies worden uitgevoerd. Deze optie geeft ruimte om diplomatieke maatregelen te nemen zoals contact opnemen met mogelijke bondgenoten. Daarnaast kunnen juridische maatregelen worden genomen zoals het uitroepen van de Staat van Beleg.

H6 Een Duits offensief op langere termijn (30+ dagen). Deze situatie geeft de mogelijkheid om op grote schaal de verdediging te verbeteren. Daarnaast kunnen contacten gelegd worden met eventuele bondgenoten. Het is nog mogelijk om veranderingen aan te brengen in de strategie en om eenheden op te leiden voor bepaalde taken. Vergaande juridische maatregelen kunnen worden voorbereid, maar hoeven nog niet doorgevoerd te worden.

7.3 ACH analyse 20 september 1939

Op 20 september 1939 kwam de GS IIIA tot de volgende conclusie naar aanleiding van een analyse van de Duitse dreiging:

‘Bij den militairen inlichtingendienst zijn geen feiten bekend, waaruit zou kunnen worden afgeleid dat Duitschland van plan zou zijn om met zijn landmacht een aanval op Frankrijk te doen, nog minder dat hierbij de opmarsch door Nederland en België zou plaats hebben.’²⁶⁴

---

²⁶⁴ *GS III rapportage 7, 20-26 september 1939*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

Op 20 september 1939 was de Duitse operatie in Polen nog in volle gang. De geallieerden hadden op 3 september de oorlog verklaard aan Duitsland. In Nederland waren de strijdkrachten gemobiliseerd. Nederland had verklaard om neutraal te blijven in het conflict tussen Duitsland en de geallieerden.

In dit hoofdstuk is voor de ACH matrices alleen gebruik gemaakt van berichten uit de rapportages van de GS IIIA en algemeen bekende feiten die dus bekend moeten worden geacht op het studie bureau van de GS IIIA. In de onderstaande ACH matrix worden de drie hypothesen omtrent de Duitse intenties getoetst aan de bij de GS IIIA aanwezige bewijslast.

	ACH ANALYSE VAN DUITSE DREIGING 20-09-1939	B	W	H1	H2	H3
A1	Duitse spionage van Nederlandse kustverdediging.	B	2	-	+/-	+
A2	Mening Van Voorst Evekink: Nederland zal niet buiten oorlog blijven.	A	2	+	+	+
A3	Duitse vrees voor geallieerde aanval.	A	1	+	+	+
A4	Duitse verklaring dat Nederlandse neutraliteit wordt gerespecteerd.	E	1	+	+	-
A5	Duitse attaché ontwijkt Nederlandse neutraliteit.	A	2	-	-	+
A6	Agressieve buitenlandse politiek, invasie in Polen, Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije.	-	-	-	+	+
A7	Afgeluisterd gesprek tussen Duitse officieren, waarin aanval op het westen wordt besproken.	F	2	-	+	+
A8	Hitler bevordert handel tussen Nederland en Duitsland.	F	2	+	+	+/-
A9	Geen troepenconcentraties aan Nederlandse grens boven de Rijn.	F	2	+	+	+
A10	Maatregelen in Zuid-Limburg wijzen op verdedigende stelling.	F	2	+	+	-
A11	Duitse divisies uit Polen worden naar Franse front gebracht.	F	2	+	+	+
A12	Duitse stemming tegenover Nederland is verbeterd.	F	2	+	+	+/-
A13	Duitsland benadrukt schendingen van het Nederlandse luchtruim.	F	2	+	+	+

Uit de ACH analyse blijkt dat zes bewijsstukken diagnostische waarde hadden. De andere bewijsstukken konden geen hypothesen uitsluiten. De verklaring van de Duitse gezant (A4) dat de Nederlandse neutraliteit gerespecteerd zou worden, had weinig waarde aangezien Duitsland eerder aantoonbaar valse verklaringen had afgegeven. Als de verklaring van de Duitse gezant niet wordt meegenomen, blijven er vijf bewijsstukken over met diagnostische waarde (A1, A5, A6, A7 en A10).

	ACH ANALYSE VAN DUITSE DREIGING 20-09-1939	B	W	H1	H2	H3
A1	Duitse spionage van Nederlandse kustverdediging.	B	2	-	+/-	+
A5	Duitse attaché ontwijkt Nederlandse neutraliteit.	A	2	-	-	+
A6	Agressieve buitenlandse politiek, invasie in Polen, Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije.	-	-	-	+	+
A7	Afgeluisterd gesprek tussen Duitse officieren, waarin aanval op het westen wordt besproken.	F	2	-	+	+
A10	Maatregelen in Zuid-Limburg wijzen op een verdedigende stelling.	F	2	+	+	-

Uit de ACH analyse blijkt dat het onwaarschijnlijk was dat Duitsland zich zou beperken tot verdedigende acties aan het Westfront (H1). Uit deze ACH analyse zijn geen conclusies te trekken over de waarschijnlijkheid dat Nederland onderdeel uitmaakte van de Duitse plannen. Zowel een Duitse aanval op de geallieerden waarbij de Nederlandse neutraliteit wordt gerespecteerd (H2) als een aanval door Nederland (H3) behoorden tot de mogelijkheden op 20 september 1939.

De analyse van de GS IIIA op 20 september 1939 gaf aan dat er geen feiten bekend waren waaruit bleek dat Duitsland plannen had om Frankrijk aan te vallen. Een aanval door Nederland en België was nog minder waarschijnlijk. Er zit een groot verschil tussen de uitkomst van de ACH analyse en de GS IIIA analyse. De GS IIIA analyse is voorzien van 6 argumenten om de conclusie te onderbouwen. Deze argumenten zijn opgenomen in de ACH matrix als A8 tot en met A12 het zesde argument is dat alle berichten die wijzen op een Duitse aanval door Nederland uit Franse of Britse bron kwamen. Uit de ACH analyse blijkt dat de argumenten (A8, A9, A11 en A12) die GS IIIA analyse ondersteunden geen diagnostische waarde hadden. Het argument dat alle waarschuwingen voor een Duitse aanval uit Britse en Franse hoek kwamen heeft veel weg van het aanpassen van het bewijs aan de conclusie. De GS IIIA had ook signalen uit andere bronnen (A1, A5 en A7) ontvangen dat Duitsland offensieve bedoelingen had in West-Europa. De GS IIIA had de mogelijkheid van Duitse offensieve intenties in West-Europa veel nadrukkelijker moeten benoemen in de analyse van 20 september 1939.

7.4 ACH analyse 3 november 1939

De GS IIIA kwam op 3 november 1939 tot de volgende conclusie:

‘De Duitse concentraties langs de grens zijn zoodanig, dat niet alleen meer mag worden gesproken van een opstelling, welke slechts op defensieve doeleinden zou zijn gericht. De opstelling is langzamerhand zoodanig geworden, dat ook aan de mogelijkheid van een offensief optreden zou kunnen worden gedacht. Duitschland wenscht blijkbaar na half November a.s. met beide mogelijkheden rekening te kunnen houden. Er zijn geen betrouwbare aanwijzingen waaruit zou kunnen worden afgeleid,

dat genoemd land inderdaad binnen afzienbare tijd tot een aanval op Nederland zal overgaan.²⁶⁵

Voorafgaand aan deze analyse was de Duitse druk op West-Europa langzaam opgevoerd. Na het afronden van de operatie in Polen werden Duitse divisies op grote schaal naar het Westfront overgebracht. Vanuit Berlijn waarschuwde Sas dat Nederland deel uitmaakte van de Duitse aanvalsplannen in West-Europa. Bij deze ACH analyse wordt gebruik gemaakt van de hypothesen gebaseerd op de drie scenario's. Deze hypothesen zijn terug te vinden in paragraaf 7.2.

	ACH ANALYSE VAN DUITSE DREIGING OP 03-11-1939	B	W	H1	H2	H3
A1	Duitse verklaring dat Nederlandse neutraliteit wordt gerespecteerd.	E	3	+	+	-
A2	Opstelling van Duitse troepen aan Westfront 31 divisies tegenover Nederland en België waaronder pantser en gemotoriseerde divisies.	A	1	-	-	+
A3	Duitse agressieve buitenlandse politiek. Inval in Polen, Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije.	-	-	-	+	+
A4	Nederland heeft strategische waarde voor Duitsland in conflict met geallieerden.	-	-	+	-	+
A5	Von Toppelkirch meldt dat Duitse intenties defensief zijn.	E	3	+	-	-
A6	Bericht van Sas: Nederland onderdeel van Duits offensief midden november.	A	2	-	-	+
A7	Duitse boekhandels leveren landkaarten Nederland, België en Frankrijk in bij Duitse Generale Staf.	A	3	-	-	+
A8	Duitse pers meldt dat Nederland niet optreedt tegen schendingen luchtruim.	-	-	+	+	+
A9	Gestapo wint inlichtingen over Nederlandse verdediging.	B	2	-	-	+
A10	Wegen tussen Nederland en Duitsland zijn verbeterd.	A	1	+/-	+/-	+
A11	Veldhospitaal verplaatst naar achterland van Westfront.	F	3	-	+	+
A12	Bouw Duitse vliegvelden ten noorden van de Rijn.	A	1	+	+	+
A13	Aanleggen benzinedepots ten noorden van de Rijn.	F	2	-	-	+

Aan de hand van de ACH analyse was een Duitse aanval op Nederland mogelijk als onderdeel van een groter offensief (H3) het meest waarschijnlijk op 3 november 1939. Deze hypothese wordt door twee bewijsstukken ontkracht (A1 en A5) beiden zijn uitspraken van Duitse diplomaten en daardoor niet erg betrouwbaar. De mogelijkheid dat de Nederlandse neutraliteit zou worden gerespecteerd (H1 en H2) was veel minder waarschijnlijk. Aangezien een Duitse aanval op Nederland de meest waarschijnlijke hypothese was, is het zinvol om een beeld te krijgen op welke termijn een Duits offensief te verwachten was. Hiervoor worden de hypothesen H4-H6 uit paragraaf 7.2 gebruikt.

²⁶⁵ GS III rapportage 13, 1-8 november 1939, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

	ACH ANALYSE TIJDSTIP VAN DUIITS OFFENSIEF OP 03-11-1939	B	W	H4	H5	H6
A1	Geen berichten over het intrekken van verloven.	-	-	-	+	+
A2	Geen Duitse perscampagne tegen Nederland.	-	-	-	+	+
A3	Bericht van Sas: Nederland onderdeel van Duits offensief midden november.	A	2	-	++	+
A4	Duitse boekhandels leveren landkaarten Nederland, België en Frankrijk in bij Duitse Generale Staf.	A	3	+	+	+
A5	Gestapo wint inlichtingen over Nederlandse verdediging.	B	2	+	+	+
A6	Wegen tussen Nederland en Duitsland zijn verbeterd.	A	1	+	+	+
A7	Veldhospitaal verplaatst naar achterland van Westfront.	F	3	+	+	+
A8	Bouw Duitse vliegvelden ten noorden van de Rijn.	A	1	+	+	+
A9	Aanleggen benzinedepots ten noorden van de Rijn.	F	2	+	+	+/-
A10	Sas meldt dat er nog geen beslissing is genomen over de exacte datum van de Duitse aanval.	A	2	-	+	+

Uit de ACH analyse blijkt dat een Duitse aanval op korte termijn (H4) niet waarschijnlijk was. Er waren nog geen aanwijzingen binnengekomen dat een offensief aanstaande was zoals het intrekken van verloven (A1) of een Duits persoffensief (A2). De berichten van Sas (A3 en A10) wijzen ook op een Duitse aanval op een langere termijn dan 1-7 dagen (H1). Een Duitse verrassingsaanval kon echter niet worden uitgesloten. Hoewel Sas een Duitse aanval midden november verwachtte, is het lastig om een goede schatting te maken op welke termijn een Duitse aanval verwacht kon worden.

De GS IIIA hield op 3 november 1939 nadrukkelijk rekening met mogelijke offensieve intenties van Duitsland. Uit de ACH analyse blijkt dat dit een juiste conclusie was aan de hand van de binnengekomen berichten. Volgens de GS IIIA waren er geen betrouwbare aanwijzingen dat Duitsland binnen afzienbare tijd zou aanvallen. Uit de ACH analyse blijkt dat er inderdaad geen aanwijzingen waren voor een offensief binnen 1-7 dagen. De conclusie van de GS IIIA op 3 november 1939 komt overeen met de uitkomsten van de ACH analyse.

7.5 ACH analyse 8 november 1939

Op 8 november 1939 maakte de GS IIIA aan de vooravond van het Novemberalarm de volgende analyse van de Duitse dreiging:

‘Hoewel uit de verkregen gegevens thans niet met enige zekerheid kan worden afgeleid, dat een offensief aanstaande is, zoo is toch de concentratie der Duitse troepen zoodanig, dat de mogelijkheid aanwezig is binnen 3 à 4 dagen tot den aanval

over te gaan (het week-end is hiervoor gebruikelijk!).²⁶⁶

Deze analyse is gemaakt op dezelfde dag dat majoor Sas een bezoek bracht aan het kernkabinet. Zijn waarschuwing dat Duitsland op 12 november zou aanvallen is dan ook niet meegenomen in de ACH matrix. Wel is zijn eerdere meer algemene waarschuwing meegenomen. In deze ACH analyse wordt gebruik gemaakt van de hypothesen gebaseerd op de drie scenario's. Deze hypothesen staan beschreven in paragraaf 7.2.

	ACH ANALYSE VAN DUITSE DREIGING OP 08-11-1939	B	W	H1	H2	H3
A1	Duitse verklaring dat Nederlandse neutraliteit wordt gerespecteerd.	E	3	+	+	-
A2	Opstelling van Duitse troepen aan Westfront 31 divisies tegenover Nederland en België waaronder pantser en gemotoriseerde divisies.	A	1	-	-	+
A3	Duitse agressieve buitenlandse politiek. Inval in Polen, Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije.	-	-	-	+	+
A4	Nederland heeft strategische waarde voor Duitsland in conflict met geallieerden.	-	-	+	-	+
A5	Von Toppelkirch meldt dat Duitse intenties defensief zijn.	E	3	+	-	-
A6	Bericht van Sas : besluit voor aanval op Westfront valt tussen 8-15 november. Aanval op Nederland is onderdeel van deze plannen.	A	2	-	-	+
A7	Duitse boekhandels leveren landkaarten NL Bel en FR in bij G.S.	A	3	-	-	+
A8	Duitse pers meldt dat Nederland niet optreedt tegen schending luchtruim.	-	-	+	+	+
A9	Gestapo wint inlichtingen over NL verdediging.	B	2	-	-	+
A10	Wegen tussen Nederland en Duitsland zijn verbeterd.	A	1	+/-	+/-	+
A11	Veldhospitaal verplaatst naar achterland van Westfront.	F	3	-	+	+
A12	Bouw Duitse vliegvelden ten noorden van de Rijn.	A	1	+	+	+
A13	Aanleggen benzinedepots ten noorden van de Rijn.	F	2	-	-	+
A14	Waarschuwing van Britse gezant Duitse aanval op Westfront inclusief Nederland op 12 november.	B	2	-	-	+
A15	Waarschuwing van Franse marineattaché beslissing over Duitse aanval valt voor 12 november.	B	2	-	-	+
A16	Op 6 november zijn Nederlandse uniformen onderschept op weg naar Duitsland.	B	1	-	-	+

Uit de ACH analyse van 8 november blijkt dat een Duitse aanval op Nederland (H3) de meest waarschijnlijke hypothese was. De aanwijzingen die deze hypothese ondersteunen waren toegenomen (A14, A15 en A16) ten opzichte van 3 november. Om meer duidelijkheid te krijgen over de termijn waarop een Duitse aanval verwacht kon worden is een tweede ACH matrix noodzakelijk.

²⁶⁶ Ibidem.

	ACH ANALYSE VAN TIJDSTIP VAN DUIITS OFFENSIEF OP 08-11-1939	B	W	H4	H5	H6
A1	Waarschuwing van Franse marineattaché beslissing Duitse aanval valt voor 12 november.	B	2	+	+	-
A2	Waarschuwing van Britse gezant Duitse aanval op 12 november	B	2	++	-	-
A3	Sas meldt Duitse aanval te verwachten midden november	A	2	+	+	-
A4	Waarschuwing van Van Voorst Evekink, Franse Generale Staf verwacht Duitse aanval tussen 11-15 november.	A	2	++	-	-
A5	Duitse boekhandels leveren landkaarten Nederland, België en Frankrijk in bij Duitse Generale Staf.	A	3	+	+	+
A6	Gestapo wint inlichtingen over Nederlandse verdediging.	B	2	+	+	+
A7	Wegen tussen Nederland en Duitsland zijn verbeterd.	A	1	+	+	+
A8	Veldhospitaal verplaatst naar achterland van Westfront.	F	3	+	+	+
A9	Bouw Duitse vliegvelden ten noorden van de Rijn.	A	1	+	+	+
A10	Aanleggen benzinedepots ten noorden van de Rijn.	F	2	+	+	+/-
A11	Begin van Duitse perscampagne tegen Nederland op 5 november.	-	-	+	+	-
A12	Nog geen bericht over het intrekken van Duitse verloven.	-	-	-	+	+

Aan de hand van de vele waarschuwingen (A1, A2, A3 en A4) was het waarschijnlijk dat Duitsland een aanval tegen Nederland van plan was op korte termijn (H4). Er waren op 8 november nog geen berichten binnengekomen over ingetrokken Duitse verloven (A12). Wel werd in de Duitse media de druk op Nederland opgevoerd (A11). Aan de hand van de ontvangen waarschuwingen, de Duitse perscampagne en de aanwezige Duitse troepenmacht was het waarschijnlijk dat een Duits offensief snel zou losbarsten.

De conclusie van de GS IIIA op 8 november meldde dat er nog geen zekerheid was over een Duits offensief, maar de mogelijkheid was aanwezig dat Duitsland binnen 3 à 4 dagen tot de aanval zou overgaan. De uitkomst van de ACH analyse en de GS IIIA conclusie van 8 november vertonen grote overeenkomsten. Toch had de GS IIIA meer nadruk moeten leggen op de mogelijkheid van een Duitse aanval. Hoewel er geen zekerheid was over een Duits offensief, waren er wel veel aanwijzingen dat een offensief aanstaande was.

7.6 ACH analyse 15 december 1939

De spanning was op 15 december weer enigszins afgenomen na het Novemberalarm. Wel bleef majoor Sas in tussentijd waarschuwingen sturen voor een Duits offensief. Op 15 december 1939 maakte de GS IIIA de volgende inschatting van de Duitse dreiging:

‘De maatregelen, welke zouden kunnen duiden op een offensief optreden, worden dan ook in hoge mate verzwakt door die, welke kennelijk een defensieve grondslag als uitgangspunt hebben. Uit den aard der zaak blijft echter het betrachten van de uiterste

waakzaamheid en paraatheid een gebiedende eisch.²⁶⁷

Hoewel de GS IIIA oproept tot waakzaamheid en paraatheid, blijkt uit de conclusie dat de Duitse opstelling zowel offensief als defensief kon zijn. Een duidelijke keuze maakte de GS IIIA niet op 15 december 1939. In de volgende ACH analyse wordt wederom gebruik gemaakt van de drie hypothesen gebaseerd op de drie scenario's van paragraaf 7.2.

	ACH ANALYSE VAN DUITSE DREIGING OP 15-12-1939	B	W	H1	H2	H3
A1	Duitse verklaring dat Nederlandse neutraliteit wordt gerespecteerd.	E	3	+	+	-
A2	Duitse agressieve buitenlandse politiek. Inval in Polen, Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije.	-	-	-	+	+
A3	Nederland heeft strategische waarde voor Duitsland in conflict met geallieerden.	-	-	+	-	+
A4	Duitse spionageactiviteiten bij kustverdediging en Nederlandse verdediging aan de oostgrens.	-	-	-	-	+
A5	Aanleg en verbetering van de Duitse wegen langs Nederlandse grens.	-	-	-	-	+
A6	Bouw Duitse vliegvelden langs Nederlandse grens	-	-	+	+	+
A7	Duitse troepenopstelling 55-60 divisies tussen Rijn en Luxemburg, 5 divisies ten noorden van de Rijn.	A	1	+	-	+
A8	Bericht van majoor Sas: als het weer gunstig is zal Duitsland op 17 december aanvallen.	A	2	-	-	++
A9	Voortdurende werkzaamheden aan de Westwall. Waaronder leggen van mijnen en aanwezigheid zoeklichten.	A	1	+	+/-	+/-
A10	Conclusie van GS IIIA : Duitse troepen stonden op 12 november klaar voor een aanval op West-Europa, bevel tot aanval bleef uit.	-	-	-	-	+
A11	Regelmatige schendingen van het Nederlandse luchtruim door Duitsland	-	-	+	+	+
A12	Schenden van de Nederlandse neutraliteit tijdens het Venlo-incident.	-	-	+	+	+

Uit de matrix blijkt dat Duitse offensieve intenties tegen Nederland (H3) de meest waarschijnlijke hypothese was op 15 december. De GS IIIA benadrukte in de conclusie de defensieve maatregelen van Duitse zijde zoals het leggen van mijnen en de aanwezigheid van zoeklichten. De uitbreiding aan de Westwall (A9) wees inderdaad op defensieve intenties van Duitse kant. Toch sloten deze maatregelen een Duits offensief niet uit. De uitkomst van de ACH analyse wijkt af van de conclusie die de GS IIIA trok op 15 december 1939. Om een beeld te krijgen van de termijn waarop een Duitse aanval verwacht kon worden, kan een tweede ACH analyse worden gemaakt.

²⁶⁷ GS III rapportage 19, 13-18 december 1939, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

	ACH ANALYSE VAN TIJDSTIP VAN DUISTS OFFENSIEF OP 15-12-1939	B	W	H4	H5	H6
A1	Bericht van majoor Sas: als het weer gunstig is volgt een Duitse aanval op 17 december.	A	3	++	+	+/-
A2	Voortdurende werkzaamheden aan de Westwall.	A	1	+/-	+	+
A3	Duitse verloven verleend voor de Kerst.	F	2	-	+	+
A4	Redenering dat december een ongunstige maand is voor een Duitse aanval vanwege het weer.	-	-	-	-	+
A5	Geen berichten over het intrekken van Duitse verloven	-	-	-	+	+
A6	Ontbreken Duitse perscampagne	-	-	-	+	+
A7	Uit Duitse militaire kring vernomen dat de komende maanden geen actie tegen Nederland wordt verwacht.	E	2	-	+	+
A8	Uitblijven van waarschuwingen uit andere diplomatieke kanalen dan Sas.	-	-	-	+	+

Uit de ACH analyse blijkt dat de waarschuwing van majoor Sas voor een Duitse aanval op 17 december (A1) niet ondersteund werd door andere aanwijzingen. Een Duitse aanval op een termijn van 1-7 dagen (H4) was op dit moment niet waarschijnlijk. Toch kon deze mogelijkheid niet worden uitgesloten. De aanwijzingen die een Duitse aanval op korte termijn ontcrachten (A3, A4, A5, A6, A7 en A8) waren niet bijzonder sterk. Hoewel de bewijslast op een Duitse aanval op een termijn langer dan 7 dagen (H5 en H6) wees, kon een verrassingsaanval niet worden uitgesloten. De oproep tot uiterste waakzaamheid en paraatheid van de GS IIIA op 15 december was dus terecht. De twijfel over de aard van de Duitse intenties was begrijpelijk, er kwamen verschillende signalen binnen bij de GS IIIA. Toch hadden de aanwijzingen die wezen op offensieve intenties op dit moment de overhand. De conclusie van de GS IIIA op 15 december 1939 wijkt af van een ACH analyse met dezelfde informatie.

7.7 ACH analyse 12 januari 1940

Op 12 januari 1940, aan de vooravond van het Januarialarm, kwam de GS IIIA tot de volgende conclusie met betrekking tot de Duitse dreiging:

‘... de snel verplaatsbare eenheden- pantser-, gemotoriseerde en lichte divisies- zijn gelegerd nabij de Nederlansche en Belgische grenzen, hetgeen erop zou kunnen wijzen, dat een offensief tegen het front der geallieerden niet in de bedoeling der Duitse legerleiding ligt, doch dat deze rekening houdt met de mogelijkheid een aanval op Frankrijk te ontketenen door Nederland en België. Dientengevolge mag de

conclusie worden getrokken, dat sinds 12 november 1939 het gevaar voor een inval niet is geweken en de militaire druk onverminderd blijft voortbestaan.²⁶⁸

Op 12 januari hield de GS IIIA rekening met een Duitse aanval door Nederland en België op Frankrijk. In de conclusie noemt de GS IIIA geen termijn waarop een Duitse aanval te verwachten was. De conclusie van de GS IIIA komt grotendeels overeen met hypothese 3 zoals omschreven in paragraaf 7.2. In de volgende ACH analyse wordt een inschatting gemaakt van de Duitse dreiging.

	ACH ANALYSE VAN DUITSE DREIGING OP 12-01-1940	B	W	H1	H2	H3
A1	Duitse verklaring dat Nederlandse neutraliteit wordt gerespecteerd.	E	3	+	+	-
A2	Duitse agressieve buitenlandse politiek. Inval in Polen, Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije.	-	-	-	+	+
A3	Nederland heeft strategische waarde voor Duitsland in conflict met geallieerden.	-	-	+	-	+
A4	Duitse spionageactiviteiten bij kustverdediging en Nederlandse verdediging aan de oostgrens.	-	-	-	-	+
A5	Speculatie van de Duitse marineattaché over vredesbesprekingen.	E	2	+	-	-
A6	Duitse officier meldt dat verkenningsvluchten boven Nederlandse en Belgische verdedigingslijnen zijn gemaakt.	F	1	-	-	+
A7	Belgische kamerlid: Duitsland doet op termijn een aanval op Nederland en België. Duitsland wordt slechts tegengehouden door tactische overwegingen en opportuniteit.	B	2	-	-	+
A8	Italiaanse legatiesecretaris: Duitsland wil vrede, vrede is mogelijk maar niet waarschijnlijk.	F	2	+	-	-
A9	Toespraak van Duitse Nationaal Socialistische Ambtenaren Organisatie deze winter geen offensief meer.	E	2	-	+/-	+
A10	Duitse marineattaché landoorlog begint pas in voorjaar 1940.	E	2	+	+	+
A11	Franse marineattaché Duitsland heeft plannen voor een aanval op Nederland op korte termijn.	B	2	-	-	+
A12	Duitse fabrikant: Duitsland heeft plannen om Nederland aan te vallen	E	2	-	-	+
A13	Opstelling van Duitse troepen: 55-60 divisies tegenover Nederland en België, aanwezigheid van pantser, gemotoriseerde en lichte divisies tegenover Nederland en België.	B	1	-	-	+
A14	Toegenomen bezetting van Duitse vliegvelden aan de Nederlandse grens.	B	2	+/-	+/-	+
A15	Majoor Sas: uitstel van operatie in het westen is mogelijk door het uitlekken van aanvalsplannen.	A	2	-	-	+
A16	Aanvoer van munitie, benzine, pontonmateriaal en artillerie naar de Nederlandse grens.	B	2	-	-	+
A17	Verharden van wegen naar Nederland en België.	B	1	-	-	+

²⁶⁸ GS III rapportage 23, 9-15 januari 1940, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

Uit de ACH analyse blijkt dat het zeer waarschijnlijk was dat Duitsland plannen had om Nederland aan te vallen (H3). Slechts berichten uit de Duitse en Italiaanse bron (A1, A5 en A8) ontkrachten deze hypothese. De volgende ACH analyse moet meer duidelijkheid geven over de termijn waarop een Duits offensief te verwachten was.

	ACH ANALYSE VAN TIJDSTIP VAN DUIJS OFFENSIEF OP 12-01-1940	B	W	H4	H5	H6
A1	Redenering dat in januari het weer ongunstig is voor een Duits offensief.	-	-	-	-	+
A2	Geen persoffensief van Duitse zijde.	-	-	-	+	+
A3	Geen berichten over ingetrokken Duitse berichten.	-	-	-	+	+
A4	Aanvoer munitie, benzine, en pontonmateriaal naar Nederlandse grens.	B	2	+	+	+/-
A5	Duitse marineattaché landoorlog begint pas in voorjaar 1940.	E	2	-	-	+
A6	Toespraak van Duitse Nationaal Socialistische Ambtenaren Organisatie deze winter geen offensief meer.	E	2	-	-	+
A7	Frans marineattaché Duitsland heeft plannen voor een aanval op Nederland op korte termijn.	B	2	+	+	-
A8	Toegenomen bezetting van Duitse vliegvelden aan de Nederlandse grens.	B	2	+	+	+
A9	Majoor Sas: uitstel van operatie in het westen is mogelijk door het uitlekken van aanvalsplannen.	A	2	+	+	+

Aan de hand van de ACH analyse was op 12 januari 1940 een Duits offensief op korte termijn (H4) niet waarschijnlijk. Het bericht van majoor Sas dat de aanval op Nederland mogelijk zou worden uitgesteld (A9) had weinig diagnostische waarde voor de termijn waarop een Duitse aanval verwacht kon worden. De Franse marineattaché waarschuwde voor een Duits offensief op korte termijn (A7) deze waarschuwing werd ondersteund door de aanvoer van munitie, benzine en pontonmateriaal (A4) en de toegenomen bezetting van de Duitse vliegvelden (A8). Het was moeilijk om aan de hand van de op 12 januari 1940 beschikbare informatie een uitspraak te doen over de termijn waarop een Duits offensief verwacht kon worden. De conclusie van de GS IIIA dat het gevaar voor een Duitse invasie niet geweken was sinds 12 november was dan ook een terechte constatering.

7.8 ACH analyse 24 februari 1940

Op 24 februari 1940 kwam de GS IIIA tot de volgende conclusie met betrekking tot de Duitse dreiging:

‘Het aantal Duitse troepen tegen de Nederlandsche grens is gedurende de laatste 14 dagen verminderd. De opstelling van de overige troepen is zoodanig, dat deze zoowel voor defensieve als voor offensieve doeleinden zouden kunnen dienen.’

‘Uit de bij de G.S.IIIA ingekomen berichten werd echter niet de indruk verkregen, dat Duitsland voor het tegenwoordige van plan is een offensief te land naar het Westen te ontketenen.’²⁶⁹

Op 24 februari was de spanning enigszins afgenomen na het Januarialarm. Desondanks bleef Sas waarschuwen dat een Duits offensief niet van de baan was, maar slechts uitgesteld. In deze ACH analyse is gebruik gemaakt van de hypothesen gebaseerd op de drie scenario’s deze zijn terug te vinden in paragraaf 7.2.

	ACH ANALYSE VAN DUITSE DREIGING OP 24-02-1940	B	W	H1	H2	H3
A1	Duitse verklaring dat Nederlandse neutraliteit wordt gerespecteerd.	E	3	+	+	-
A2	Duitse agressieve buitenlandse politiek. Inval in Polen, Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije.	-	-	-	+	+
A3	Nederland heeft strategische waarde voor Duitsland in conflict met geallieerden.	-	-	+	-	+
A4	Duitse spionageactiviteiten richten zich op Nederlandse bruggen en de bevestigde springladingen.	A	1	-	-	+
A5	Afgenomen aantal Duitse troepen aan het Westfront nu 96 divisies tegenover 110 divisies twee weken geleden.	B	2	+/-	-	+
A6	Smokkel Nederlandse uniformen naar Duitsland.	A	1	-	-	+
A7	Gesprek met lid van Duitse legatie, Duitsland zal niet aanvallen maar wel reageren.	E	3	+	-	-
A8	Geruchten in Duitsland dat Nederland akkoord gaat met Duitse doortocht.	F	2	-	-	+
A9	Code telegram verstuurd naar Duitsers in Curaçao, offensief uitgesteld tot nader orde.	A	2	-	-	+
A10	Duits oorlogsschip kreeg bevel om Curaçao te verlaten om internering te voorkomen.	A	2	-	-	+
A11	Werkzaamheden aan Westwall stopgezet.	E	6	+	+	+
A12	Duitse marineattaché meldt dat hij geen mogelijkheden zag voor Nederland om neutraal te blijven.	E	2	+	+	+
A13	Duitse verkenningsvluchten boven Nederlandse verdedigingslinies.	A	1	+/-	+/-	+
A14	Na periodes van verhoogde spanning geen Duitse aanval in november en januari.	-	-	+/-	-	+
A15	Van Voorst Evekink meldt Duitse aanvalsplannen, Duitse aanval door Noord-Brabant.	A	2	-	-	+
A16	Sas meldt: offensief in het westen waarschijnlijk in het voorjaar.	A	2	-	-	+

Uit de ACH analyse blijkt dat een Duitse aanval door Nederland (H3) zeer waarschijnlijk was op 24 februari. Slechts twee verklaringen uit Duitse bron (A1 en A7) ontkrachtten deze hypothese. De GS IIIA concludeerde dat de Duitse opstelling voor zowel offensieve als defensieve doeleinden gebruikt kon worden. De GS IIIA onderkende hiermee de mogelijkheid van Duitse offensieve intenties. De gekozen formulering was echter aan de conservatieve kant. Hoewel de uitkomst van de ACH analyse eenduidiger is dan de conclusie van de GS IIIA vertonen ze grote overeenkomsten.

²⁶⁹ GS III rapportage 29,19-26 februari 1940, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

De GS IIIA had niet de indruk dat een offensief op korte termijn te verwachten was. Het doel van de volgende ACH analyse is het verkrijgen van inzicht in de termijn waarop een Duits offensief te verwachten was.

	ACH ANALYSE VAN TIJDSTIP VAN DUIJS OFFENSIEF OP 24-02-1940	B	W	H4	H5	H6
A1	Afname aantal Duitse troepen aan het Westfront van 110 divisies naar 96 in twee weken.	B	2	-	+	+
A2	Sas meldt: offensief in het westen waarschijnlijk in het voorjaar.	A	2	-	-	+
A3	Geen berichten over het intrekken van Duitse verloven.	-	-	-	+	+
A4	Geen Duits persoffensief.	-	-	-	+	+
A5	Duits voorlichter meldt dat dit voorjaar geen landoffensief.	E	2	-	-	+
A6	Nederlandse politicus heeft van Duitser vernomen dat aanval over 2 maanden volgt.	E	2	-	-	+
A7	Bericht Van Voorst Evekink: Duitsland heeft te veel binnenlandse problemen voor een snel offensief in het westen.	A	2	-	-	+

Uit de ACH analyse blijkt dat een Duitse aanval op een termijn van 1-7 dagen (H4) niet waarschijnlijk was. De afname van het aantal divisies aan het Westfront (A1) was een duidelijke aanwijzing dat een offensief niet op korte termijn te verwachten viel. Een Duits offensief op een termijn van 7-30 dagen (H5) kon niet uitgesloten worden. Een termijn van meer dan 30 dagen (H6) was waarschijnlijker en werd ondersteund door een aantal berichten uit verschillende bronnen (A2, A5, A6 en A7). De GS IIIA had op 24 februari niet de indruk dat Duitsland voor het tegenwoordige van plan was een offensief te ontketenen. De conclusie van de GS IIIA komt in grote lijnen overeen met de uitkomst van de ACH analyse.

7.9 ACH analyse 12 april 1940

Op 12 april 1940, drie dagen na het begin van de het Duitse offensief in Scandinavië, kwam de GS IIIA tot de volgende conclusie:

‘Het gevaar voor een aanval op Nederland is, zoals uit de berichten blijkt allerm minst als geweken te beschouwen. Het aantal langs de Westgrens opgestelde troepen is meer dan voldoende om hiermede tot een offensief te kunnen overgaan. Bijzondere waakzaamheid blijft bij den onzekeren toestand voor de eerstvolgende dagen geboden.’²⁷⁰

²⁷⁰ GS III rapportage 35, 11-14 april 1940, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

In de conclusie meldt de GS IIIA dat het lastig is een beeld te krijgen van de Duitse troepenopstelling. Daarnaast was de GS IIIA er vrij zeker van dat de bevelen voor een offensief in het westen (nog) niet gegeven waren. In de volgende ACH analyse wordt aan de hand van de drie scenario's van paragraaf 7.2 een inschatting gemaakt van de Duitse intenties.

	ACH ANALYSE VAN DUITSE DREIGING OP 12-04-1940	B	W	H1	H2	H3
A1	Duitse verklaring dat Nederlandse neutraliteit wordt gerespecteerd.	E	3	+	+	-
A2	Duitse agressieve buitenlandse politiek. Inval in Polen, Oostenrijk, Tsjecho-Slowakije, Denemarken en Noorwegen.	-	-	-	+	+
A3	Nederland heeft strategische waarde voor Duitsland in conflict met geallieerden.	-	-	+	-	+
A4	Duitse spionageactiviteiten richten zich op Nederlandse bruggen en de bevestigde springladingen.	A	1	-	-	+
A5	Duitse troepenopstelling lichte afname van het aantal divisies naar 83-85 aan het Westfront, toename van aantal pantserdivisies tegenover Zuid-Limburg.	B	2	-	-	+
A6	Voorspelling van Sas: Duitse aanval op het westen inclusief Nederland tussen 15 en 20 april 1940.	A	1	-	-	++
A7	Duitse bron meldt: Nederland is de komende dagen veilig, daarna volgt de Duitse aanval.	E	1	-	-	++
A8	Amerikaanse attaché meldt: Duitse invasie binnen enkele dagen.	B	1	-	-	++
A9	Duitse oefening op moerassig gebied en uitreiken woordenboeken Nederlandse taal.	C	2	-	-	+
A10	Duitse diefstal van Nederlandse uniformen.	-	-	-	-	+
A11	Duitse spionagevluchten met als doel Nederlandse inundaties en verdedigingslijnes.	A	1	+/-	+/-	+
A12	Duitse bron meldt Duitsland zal Frankrijk en België aanvallen in Nederland zullen door Duitsland georganiseerde relletjes uitbreken om de regering omver te werpen.	E	4	-	+	+/-

Op 12 april 1940 was het waarschijnlijk dat Duitsland een aanval tegen Nederland (H3) van plan was. Deze mogelijk werd alleen door een Duitse diplomaat ontkracht (A1). Het bericht dat in Nederland relletjes zouden uitbreken om de regering omver te werpen (A12) week enigszins af van de andere berichten en werd niet ondersteund door berichten uit andere bronnen. Op 12 april achtte de GS IIIA een Duitse aanval op het westen niet waarschijnlijk zolang het offensief in Scandinavië nog niet afgerond was. In de volgende ACH analyse wordt aan de hand van de hypotheses van paragraaf 7.2 een inschatting gemaakt van de termijn waarop een Duitse aanval waarschijnlijk was.

	ACH ANALYSE VAN TIJDSTIP VAN DUIJS OFFENSIEF OP 12-04-1940	B	W	H4	H5	H6
A1	Duitse troepenopstelling, lichte afname van het aantal divisies, maar toename van het aantal pantserdivisies tegenover Nederland.	B	2	+	+	+
A2	Veronderstelling dat Duitsland eerst de operatie in Scandinavië afrondt voordat het westen wordt aangevallen.	-	-	-	+	+
A3	Voorspelling van majoor Sas: Duitse invasie in het westen op 15-20 april.	A	1	+	+	-
A4	Amerikaanse attaché meldt: Duitse invasie binnen enkele dagen.	B	1	+	-	-
A5	Duitse bron meldt: Nederland is de komende dagen veilig, daarna volgt de Duitse aanval.	E	1	+/-	+	-
A6	Nog geen sprake van een persoffensief tegen Nederland.	-	-	-	+	+
A7	Recent nog verloven verleend aan landbouwers in het Duitse Leger.	B	2	-	+	+
A8	Vaste berichtgever van Sas meldt: aanvalsdatum staat nog niet vast.	A	2	-	+	+

Het was op 12 april 1940 lastig om een goede inschatting te maken van de termijn waarop een Duits offensief verwacht kon worden. Toch was het niet waarschijnlijk dat een aanval binnen 7 dagen (H4) zou volgen. Het verlenen van verloven aan landbouwers in het Duitse Leger (A7), het uitblijven van een persoffensief (A6) en de veronderstelling dat Duitsland eerst de aanval op Scandinavië wilde afronden (A2) waren aanwijzingen dat een Duits offensief op korte termijn (H4) onwaarschijnlijk was. Een Duitse aanval op korte termijn (H4) kon echter niet uitgesloten worden, mede omdat twee betrouwbare bronnen wezen op deze mogelijkheid (A3 en A4).

De conclusie van de GS IIIA dat het gevaar voor Nederland allerminst geweken was en dat bijzondere waakzaamheid geboden was, was een terechte conclusie. Uit de ACH analyse blijkt dat het zeer waarschijnlijk was dat Duitsland offensieve intenties tegen Nederland had. Omdat het lastig was de exacte datum te bepalen van een Duitse aanval was het verstandig om op te roepen tot bijzondere waakzaamheid. De GS IIIA schreef op 12 april dat een Duitse aanval waarschijnlijk pas zou volgen na het afronden van de Duitse operaties in Scandinavië. Toch werd een aanval op korte termijn niet uitgesloten. Deze conclusie van de GS IIIA komt overeen met de uitkomsten uit de ACH analyse.

7.10 ACH analyse 26 april 1940

Op 26 april 1940 kwam de GS IIIA tot de volgende conclusie:

‘Hoewel er schijnbaar eenige ontspanning is ingetreden, kan er geen sprake zijn van gerustheid. De opstelling der Duitse troepen is zoodanig dat op elk gewild oogenblik kan worden overgegaan tot een aanval naar het westen,...’

Grote paraatheid met het oog op een mogelijke aanval was geboden, aldus de GS IIIA. Twee dagen voor deze analyse van de GS IIIA besloot de legerleiding vanaf 27 april weer verloven toe te staan. De spanning was na het Aprilalarm enigszins afgenomen. In de volgende ACH analyse wordt gebruikt gemaakt van de drie hypothesen gebaseerd op de drie scenario's van paragraaf 7.2. Doel hiervan is inzicht te krijgen in de intenties van Duitsland.

	ACH ANALYSE VAN DUITSE DREIGING OP 26-04-1940	B	W	H1	H2	H3
A1	Duitse verklaring dat Nederlandse neutraliteit wordt gerespecteerd.	E	3	+	+	-
A2	Duitse agressieve buitenlandse politiek. Inval in Polen, Oostenrijk, Tsjecho-Slowakije, Denemarken en Noorwegen.	-	-	-	+	+
A3	Nederland heeft strategische waarde voor Duitsland in conflict met geallieerden.	-	-	+	-	+
A4	Duitse spionageactiviteiten richten zich op Nederlandse bruggen en de bevestigde springladingen.	A	1	-	-	+
A5	Duitse legatieleden hebben de indruk dat Duitsland geen offensieve intenties heeft aan het Westfront.	E	3	+	-	-
A6	Nederlanders in Duitsland wordt aangeraden lid te worden van de NSB nu het nog kan.	F	2	-	-	+
A7	Duitse troepenopstelling 110 divisies aan het Westfront. 70 divisies tegenover Nederland, België en Luxemburg.	A	2	+/-	-	+
A8	Sas meldt: Duits offensief in het westen volgende week	A	2	-	-	+

Uit de ACH analyse blijkt dat een Duitse aanval door Nederland (H3) de meest waarschijnlijke optie was op 26 april. Deze hypothese werd alleen ontkracht door berichten uit Duitse bron (A1 en A5). De GS IIIA kwam op dezelfde dag tot de conclusie dat Duitsers op elk gewild moment tot de aanval konden overgaan. De conclusie van de GS IIIA komt grotendeels overeen met de uitkomst van de ACH analyse. Op 26 april ging de GS IIIA ervan uit dat een Duitse aanval de eerste dagen niet te verwachten was. De volgende ACH analyse geeft een beeld van de termijn waarop een Duits offensief verwacht kon worden.

	ACH ANALYSE VAN TIJDSTIP VAN DUIJS OFFENSIEF OP 26-04-1940	B	W	H4	H5	H6
A1	Sas meldt: Duits offensief in het westen volgende week.	A	2	+	+	-
A2	In Nederland woonachtige Duitser verwacht Duits offensief pas in juli-augustus.	F	4	-	-	+
A3	De veronderstelling dat Duitsland eerst de operatie in Noorwegen afrondt voordat een offensief in het westen volgt.	-	-	-	+	+
A4	Berichten dat Duitsland nog steeds verloven verleend aan manschappen.	F	2	-	+	+
A5	Geen persoffensief tegen Nederland.	-	-	-	+	+

Uit de ACH analyse blijkt dat een Duits offensief op een termijn van 1-7 dagen (H4) minder waarschijnlijk was. Het feit dat Duitsland nog steeds verloven toestond (A4) en de

veronderstelling dat Duitsland eerst de operatie in Scandinavië wilde afronden (A3) maakten een snel Duits offensief (H4) onwaarschijnlijk. Omdat Duitsland wel de mogelijkheid had om tot een offensief over te gaan en omdat majoor Sas waarschuwde voor een offensief op korte termijn (A1) was een snelle Duitse aanval niet uit te sluiten. Het was dan ook terecht dat de GS IIIA opriep tot grote paraatheid met het oog op een mogelijke Duitse aanval. De uitkomsten van de ACH analyse komen overeen met de conclusie van de GS IIIA op 26 april 1940.

7.11 Conclusie

Uit het vergelijken van de conclusies van de GS IIIA met ACH analyses blijkt dat de conclusies van de GS IIIA in 4 van de 8 gevallen overeenkomen en in nog 2 gevallen grote overeenkomsten vertonen met de uitkomsten van ACH analyses. De GS IIIA conclusies van 20 september 1939 en 15 december 1939 wijken af van de ACH analyses. De GS IIIA analyse van 20 september had meer oog moeten hebben voor de mogelijke offensieve intenties van Duitsland. Ook op 15 december had de GS IIIA te weinig oog voor de offensieve intenties van Duitsland. In beide gevallen waren er genoeg overtuigende bewijzen dat Duitsland wel degelijk offensieve intenties had aan het Westfront.

Het is opvallend dat de analyses van de GS IIIA in periodes van oplopende spanning overeenkomen met de ACH analyses. Blijkbaar had de GS IIIA vooral moeite met het inschatten van de Duitse dreiging in periodes van teruglopende spanning. In de analyse van 20 september had de GS IIIA wel degelijk aandacht voor de Duitse dreiging, de inschatting ervan was echter te conservatief. De conclusie had alarmerender moeten zijn. Ook de conclusie van 15 december gaf een te conservatieve inschatting van de Duitse dreiging. Desondanks waarschuwde de GS IIIA dat waakzaamheid en paraatheid geboden waren. De foutieve inschatting had vanwege het waarschuwende karakter van de conclusie geen grote gevolgen voor de veiligheid van Nederland.

Uit de ACH analyses blijkt dat de GS IIIA beschikte over veel informatie over de Duitse intenties. De berichten van majoor Sas waren belangrijk, maar zeker niet de enige bron van informatie. De waarschuwingen van Sas waren lang niet altijd duidelijk over de exacte Duitse plannen. Regelmatig gaf Sas aan dat uitstel mogelijk was of dat de opgegeven aanvalsdatum slechts een voorlopige datum was. Het was begrijpelijk dat de GS IIIA geen belangrijke conclusies trok aan de hand van deze berichten van Sas en de berichten van Sas in

een context van andere berichten plaatste. Op het moment dat Sas specifiek was over een aanvalsdatum zoals op 12 november 1939, 14 januari 1940, 9 april 1940 en 7 tot 10 mei 1940 reageerde de GS IIIA wel degelijk op de berichten van Sas.

Het is achteraf altijd moeilijk om over inlichtingenrapporten te oordelen. Met de kennis van nu is het eenvoudiger bepaalde verbanden te zien dan toen. Toch levert het nabootsen van de analyses van de GS IIIA meer inzicht op in de problemen waar de GS IIIA toen voorstond. De GS IIIA maakte in 2 van 8 onderzochte analyses een te conservatieve inschatting van de Duitse dreiging. Toch is het te eenvoudig om te stellen dat de GS IIIA faalde bij het inschatten van de Duitse dreiging. In periodes van oplopende spanning gaven de analyses van de GS IIIA wel een goed beeld van de Duitse dreiging. Blijkbaar was de GS IIIA alert op de Duitse dreiging. In periodes van afgenomen spanning paste de GS IIIA de dreigingsperceptie aan, aan de nieuwe situatie. Hoewel de GS IIIA in deze periodes te veel nadruk legde op de defensieve intenties van Duitsland werd de mogelijkheid van offensieve intenties niet over het hoofd gezien. Het organiseren van een Duits offensief was een enorme operatie. Het was niet mogelijk voor Duitsland om een snelle onverwachte aanval op het Westfront uit te voeren. Hiervoor waren te veel voorbereidingen nodig. De GS IIIA was dusdanig alert op deze voorbereidingen dat het onwaarschijnlijk is dat de GS IIIA een aankomend offensief over het hoofd zou zien. De GS IIIA maakte tijdens de mobilisatieperiode fouten bij het inschatten van de Duitse dreiging, maar was desondanks toch in staat om in periodes van toegenomen dreiging een juiste analyse te maken van de Duitse dreiging.

8 Conclusies

In de conclusie komen kort de antwoorden op de eerder geformuleerde deelvragen aan de orde. Vervolgens wordt de centrale vraag van deze scriptie beantwoord. Het beantwoorden van de centrale vraag levert vervolgens ook weer nieuwe vragen op. Deze nieuwe vragen kunnen interessante ingangen bieden voor toekomstig onderzoek en worden daarom benoemd. Deze scriptie is niet los te zien van eerder onderzoek naar het functioneren van de GS IIIA aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. Daarom is in dit hoofdstuk aandacht voor de plaats die deze scriptie inneemt ten opzicht van eerdere publicaties over dit onderwerp.

8.1 Deelconclusies

In het tweede hoofdstuk, het antwoord op de eerste deelvraag, worden technieken en begrippen beschreven die specifiek zijn voor het werkveld van de inlichtingenanalyse. De analysetechniek ACH wordt beschreven, deze techniek wordt in hoofdstuk 7 gebruikt om een vergelijking te maken tussen ACH analyses en de analyses van de GS IIIA. Daarnaast worden in dit hoofdstuk de technieken van de GS IIIA vergeleken met hedendaagse technieken.

In het derde hoofdstuk wordt de historische context van het functioneren van de GS IIIA beschreven. Na de machtsgreep van Hitler in 1933 werd de buitenlandse politiek van Duitsland steeds agressiever. De Nederlandse politieke en militaire beleidsmakers waren op de hoogte van de steeds agressievere buitenlandse politiek van Duitsland en namen tal van maatregelen om de Nederlandse landsverdediging te versterken. Naar aanleiding van de toenemende spanning tussen Polen en Duitsland in augustus 1939 ging de Nederlandse regering over tot mobilisatie. Na de oorlogsverklaring van de geallieerden aan Duitsland voerde Nederland een strikte neutraliteitspolitiek.

Het vierde hoofdstuk geeft een omschrijving van de GS IIIA, de inlichtingendienst verantwoordelijk voor het informeren van de Nederlandse beleidsmakers over de Duitse dreiging. De GS IIIA had aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog de beschikking over een uitgebreid netwerk van menselijke bronnen. De Nederlandse militaire attachés speelden een belangrijke rol in dit uitgebreide netwerk. Naast HUMINT had de GS IIIA de beschikking over OSINT, SIGINT en informatie van andere inlichtingendiensten. Om de Nederlandse beleidsmakers te informeren werden dagelijkse rapportages met de belangrijkste berichten verzonden en wekelijks een analyse van de situatie met daarin een conclusie.

Het vijfde hoofdstuk geeft een overzicht van de bewaard gebleven GS IIIA analyses. Van deze GS IIIA analyses worden een aantal analyses vergeleken met ACH analyses. In hoofdstuk 5 wordt de keuze voor bepaalde analyses verantwoord.

In het zesde hoofdstuk wordt het functioneren van de GS IIIA en de Nederlandse beleidsmakers tijdens de mobilisatieperiode omschreven. In deze periode sloeg de GS IIIA viermaal alarm. De militaire en politieke beleidsmakers namen naar aanleiding van de alarmeringen van de GS IIIA vergaande maatregelen om Nederland voor te bereiden op een Duitse aanval. Tijdens de mobilisatieperiode werd het functioneren van de GS IIIA belemmerd door een aantal persoonlijke conflicten. Daarnaast hadden generaal Reijnders en minister-president De Geer grote moeite om de inlichtingen van de GS IIIA op de juiste waarde te schatten. Ondanks deze problemen reageerden de Nederlandse beleidsmakers adequaat op de Duitse dreiging.

In het zevende hoofdstuk worden de bewaard gebleven analyses van de GS IIIA vergeleken met analyses gemaakt met ACH. Uit de vergelijking blijkt dat de GS IIIA een goede inschatting maakte van de Duitse dreiging in periodes van toegenomen spanning. In periodes van afgenomen spanning werd de Duitse dreiging op momenten enigszins onderschat.

8.2 Eindconclusie

In het eerste hoofdstuk van deze scriptie is de volgende centrale vraagstelling geformuleerd:

Was de GS IIIA, aan de hand van haar perceptie van de Duitse dreiging, in staat om de Nederlandse beleidsbepalers tijdens de mobilisatieperiode (september 1939-mei 1940) tijdig te voorzien van relevante en accurate inlichtingen omtrent deze dreiging?

Het is mogelijk om deze vraag op drie niveaus te beantwoorden. Kreeg de GS IIIA de juiste informatie vanuit haar netwerk? Werd aan de hand van deze informatie de juiste analyse gemaakt van de Duitse dreiging? En kwam de analyse van de GS IIIA overeen met de aard van de Duitse dreiging? In deze conclusie wordt de vraagstelling op alle drie de niveaus beantwoord.

Tijdens de mobilisatieperiode beschikte de GS IIIA over een uitgebreid netwerk van menselijke bronnen. De GS IIIA ontving informatie van Nederlandse en buitenlandse

diplomaten, de Marechaussee, de kondschapdienst, zakenreizigers en andere burgers. Daarnaast kon de GS IIIA beschikken over OSINT, SIGINT en informatie van buitenlandse inlichtingendiensten.

De medewerkers van de GS IIIA hadden niet alleen de beschikking over een uitgebreid netwerk maar gingen ook effectief om met de mogelijkheden van het beschikbare netwerk. Met name Van de Plassche probeerde regelmatig belangrijke berichten bevestigd te krijgen uit een tweede bron. Naar aanleiding van de waarschuwingen van majoor Sas in april 1940 nam Van de Plassche meerdere keren contact op met Van Voorst Evekink in Parijs om het bericht van Sas bevestigd te krijgen. Toen begin mei 1940 het Vaticaan waarschuwde voor een Duitse aanval, werd contact opgenomen met majoor Sas om het bericht bevestigd te krijgen. Om meer informatie te verkrijgen van zakenreizigers werd deze vaak van te voren gevraagd om tijdens hun reis op bepaalde zaken te letten. Het is bekend dat de GS IIIA op regelmatige basis contact onderhield met bedrijven die zaken deden met Duitsland om hier informatie over de situatie in Duitsland te verkrijgen.

Na de oorlog is gebleken dat majoor Sas van kolonel Oster uitstekende informatie ontving over de Duitse intenties. Oster had in een vroeg stadium kennis van de Duitse aanvalsplannen en informeerde wanneer mogelijk Sas over de Duitse plannen. Sas was de belangrijkste bron voor de GS IIIA met betrekking tot de Duitse intenties. Hij was echter niet de enige bron die de GS IIIA tot haar beschikking had. Het grote netwerk van de GS IIIA en de proactieve werkwijze van haar medewerkers droegen bij aan de informatiepositie van de GS IIIA. Elke keer dat de GS IIIA alarm sloeg lagen hier waarschuwingen uit meerdere bronnen aan ten grondslag. Aangezien de GS IIIA door majoor Sas en andere informanten tijdig werd geïnformeerd over de Duitse offensieve intenties zowel tegen Nederland als tegen Polen en Scandinavië kan worden gesteld dat de GS IIIA over een goede informatiepositie beschikte.

Aan de hand van de verkregen informatie maakte het studie bureau van de GS IIIA een inschatting van de Duitse dreiging. Uit de bewaard gebleven GS IIIA rapportages is het mogelijk om een goed beeld te krijgen van de perceptie van de Duitse dreiging door de GS IIIA. Uit deze rapporten blijkt dat de GS IIIA viermaal waarschuwde voor een Duitse aanval. De eerste maal was begin november 1939. Hoewel de Duitse aanval uiteindelijk niet doorging, was de alarmering terecht. Uit onderzoek van H.A. Jacobsen blijkt dat Hitler wel degelijk van plan was om een aanval op West-Europa uit te voeren in november 1939.²⁷¹

---

²⁷¹ Jacobsen, *Fall Gelb*, 141.

Uiteindelijk werd het offensief uitgesteld vanwege de slechte weersomstandigheden. De GS IIIA sloeg voor de tweede maal alarm in januari 1940. Ditmaal aan de hand van waarschuwingen van de Italiaanse minister van Buitenlandse Zaken, majoor Sas en de Belgische militair attaché in Den Haag. Hoewel de opperbevelhebber en de minister van Defensie de nodige moeite hadden om de waarschuwingen te geloven namen zij uiteindelijk verschillende maatregelen zoals het niet langer verlenen van verloven.²⁷² Achteraf was dit een terechte alarmering, wederom had Hitler plannen om een aanval te doen door Nederland en België op Frankrijk.²⁷³

Begin april waarschuwde majoor Sas dat Duitsland plannen had om Noorwegen en Denemarken aan te vallen, kort daarop zou een aanval op West-Europa volgen. Ook deze keer namen de Nederlandse beleidsmakers vergaande maatregelen om goed voorbereid te zijn op een Duitse aanval. Hoewel achteraf bleek dat Duitsland in april 1940 geen plannen had om Scandinavië en West-Europa tegelijkertijd aan te vallen²⁷⁴, was het terecht dat de GS IIIA alarm sloeg. Door de grote Duitse troepenmacht aan de Nederlandse grens was het onverantwoord om risico's te nemen. Duitsland had al eerder laten zien een agressieve buitenlandse politiek te voeren. Daarnaast was Duitsland in staat om in korte tijd over te gaan tot een aanval. Het was daarom logisch om alarm te slaan naar aanleiding van de waarschuwing van Sas, zeker toen op 9 april bleek dat Duitsland een offensief in Scandinavië had ingezet. Hoewel Duitsland geen concrete plannen had voor een aanval op West-Europa was het toch onverantwoord geweest om niet alarm te slaan.

Begin mei 1940 ontving de GS IIIA van verschillende kanten waarschuwingen voor een Duitse aanval. Ook deze keer sloeg de GS IIIA alarm. Aan de hand van de inlichtingen van de GS IIIA namen de Nederlandse beleidsmakers diverse maatregelen om de Duitse dreiging tegen te gaan. De Duitse aanval van 10 mei 1940 wees uit dat de GS IIIA terecht alarm sloeg in mei 1940.

Uit onderzoek van H.A. Jacobsen naar de Duitse voorbereidingen voor operatie *Fall Gelb* blijkt dat de GS IIIA alarm sloeg op de momenten dat Duitsland daadwerkelijk offensieve intenties had tegen Nederland. Het Aprilalarm uitgezonderd, Duitsland had geen concrete aanvalsplannen tegen Nederland in april 1940. De perceptie van de GS IIIA van de Duitse aanvalsplannen vertoonde grote overeenkomsten met de daadwerkelijke Duitse aanvalsplannen.

---

²⁷² Verhoor Reijnders, *Enquête 2 C*, 441, Verhoor Dijkhoorn, *Enquête 2 C*, 544.

²⁷³ Jacobsen, *Fall Gelb*, 141.

²⁷⁴ Ibidem.

Uit de vergelijking van ACH analyses met GS IIIA analyses in hoofdstuk 7 blijkt dat de GS IIIA de Duitse dreiging enigszins onderschatte op momenten van afgenomen dreiging. Dit blijkt met name uit de vergelijkingen van 20 september 1939 en 15 december 1939. Op momenten van toegenomen Duitse dreiging maakte de GS IIIA wel een accurate inschatting van de Duitse dreiging. Hoewel de GS IIIA de Duitse dreiging op momenten onderschatte kan niet gesteld worden dat de veiligheid van Nederland hierdoor in gevaar is gebracht. De analyses van de GS IIIA hadden ook op momenten van afgenomen dreiging een waarschuwend karakter. Daarnaast onderkende de GS IIIA de mogelijkheid van een Duitse aanval wel degelijk. De meeste interesse van de GS IIIA ging uit naar Duitsland,²⁷⁵ de situatie daar werd nauwlettend in de gaten gehouden. Het is onwaarschijnlijk dat een Duitse aanval door de GS IIIA niet tijdig zou worden onderkend. De GS IIIA had de beschikking over een uitgebreid netwerk van bronnen die informatie konden verschaffen over de Duitse dreiging. Een Duits offensief was een dusdanig grote operatie dat het haast onmogelijk was om dit geheim te houden. De GS IIIA zou tijdig waarschuwingen hebben ontvangen. Van systematische onderschatting was geen sprake. Wel van momenten waarop de Duitse dreiging werd onderschat. Over het algemeen maakte de GS IIIA een redelijke inschatting van de Duitse dreiging aan de hand van de beschikbare bewijslast. In de belangrijke periodes van toegenomen spanning maakte de GS IIIA telkens een goede analyse van de Duitse dreiging aan de hand van de beschikbare bewijslast.

Uit de bewaard gebleven GS IIIA rapportages en andere bronnen blijkt dat de GS IIIA in staat was de Nederlandse beleidsmakers tijdig te informeren over het tijdstip van de Duitse aanval. De GS IIIA ontving via haar netwerk accurate informatie over het tijdstip van een aanval. Aan de hand van de verkregen informatie trok de GS IIIA in periodes van toegenomen spanning logische conclusies over de Duitse dreiging. Onderzoek naar de Duitse plannen voor operatie *Fall Gelb* heeft uitgewezen dat de analyses van de GS IIIA over de Duitse dreiging zeer accuraat waren.

Naast belangrijke inlichtingen over de mogelijke datum van een Duitse aanval leverde GS IIIA ook inlichtingen over de aard van een Duits offensief. Na de Tweede Wereldoorlog is veel kritiek geleverd op de Nederlandse militaire beleidsmakers van voor de oorlog. Volgens de critici was Nederland niet goed voorbereid op een Duitse aanval met parachutisten.²⁷⁶ Ook was niet voorzien dat Duitsland met een pantserdivisie zou optrekken door Noord-Brabant om

---

²⁷⁵ Verhoor Kok, *Enquête* 1 C,554, *GS III rapportages 1-37*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

²⁷⁶ De houding van het algemeen hoofdkwartier in verband met de Duitse overval, *Enquête* 1 A, 114.

de Moerdijkbruggen te veroveren. Dit ondanks de herhaalde waarschuwingen van majoor Sas over de Duitse plannen.²⁷⁷

Uit de bewaard gebleven GS IIIA rapportages blijkt dat er wel degelijk rekening werd gehouden met een Duitse luchtlandingsaanval.²⁷⁸ In de GS IIIA rapportage van 15 tot 20 april 1940 is te lezen dat medewerkers van de GS IIIA via een Nederlandse KLM piloot op de hoogte waren van de Duitse luchtlandingen in Oslo. Aan de hand van de informatie van de KLM piloot zijn adviezen aan de Nederlandse beleidsmakers gegeven om beter voorbereid te zijn op een Duitse luchtlandingsaanval. Naar aanleiding van de inlichtingen van de GS IIIA zijn aan de vooravond van de Duitse invasie maatregelen getroffen tegen een luchtlandingsaanval.²⁷⁹ Een aanval met grote aantallen parachutisten was echter nog niet eerder vertoond. De maatregelen om een luchtlandingsaanval te voorkomen waren vooral gericht op het voorkomen van het landen van vijandelijke vliegtuigen, zoals in Oslo had plaatsgevonden.

Hoewel niet exact duidelijk is wat er met de waarschuwingen van Sas over de Duitse opmarsroute is gebeurd, blijkt uit de GS IIIA rapportage van 26 april 1940 dat de GS IIIA wel degelijk op de hoogte was van de Duitse plannen.²⁸⁰ Opperbevelhebber Winkelman had aan de hand van de GS IIIA rapportage van 26 april 1940 het belang van de Moerdijkbruggen kunnen beredeneren, toch koos hij ervoor om deze bruggen niet van explosieven te voorzien. De Moerdijkbruggen waren noodzakelijk om de Lichte Divisie terug te laten trekken richting de Vesting Holland. Door de bruggen niet van explosieven te voorzien werd voorkomen dat de bruggen per ongeluk zouden worden opgeblazen.²⁸¹ Daardoor vielen op 10 mei de Moerdijkbruggen onbeschadigd in de handen van de Duitsers.

Naast inlichtingen over het tijdstip van een Duitse aanval leverde de GS IIIA tijdig accurate en relevante inlichtingen over de aard van een Duits offensief. Deze inlichtingen gaven de opperbevelhebber de mogelijkheid om maatregelen te treffen tegen een Duitse aanval.

Twee Nederlandse beleidsmakers hadden grote problemen om de inlichtingen van de GS IIIA op waarde te schatten. Opperbevelhebber Reijnders had grote moeite om de waarschuwingen van majoor Sas en de berichten van de Belgische militair attaché in Den

---

²⁷⁷ Ibidem, 111.

²⁷⁸ *GS III rapportage 36, 15-20 april 1940*, NA, Gouverneur van Suriname geheim archief, 2.10.18 inventarisnummer 360.

²⁷⁹ Memorie van generaal Winkelman over de voorgeschiedenis van de Meidagen 1940, *Enquête* 1 B, 134.

²⁸⁰ *Meedeling 27*, NIMH, Collectie Sas 463 inventarisnummer 2.

²⁸¹ Notities van luitenant-generaal F.H.M. van Voorst tot Voorst over de mobilisatie 1939/1940 en de Meidagen 1940, *Enquête* 1B, 105.

Haag te geloven. Ondanks het feit dat Reijnders twijfelde over de Duitse dreiging, met name in januari 1940, nam hij uiteindelijk maatregelen tegen deze dreiging. Achteraf gezien nam hij de juiste beslissing, Hitler had wel degelijk plannen om West-Europa aan te vallen in januari 1940.²⁸² Generaal Winkelman, de opvolger van Reijnders, had veel minder moeite om de inlichtingen van Sas te geloven. Minister-president De Geer bleek tijdens de mobilisatieperiode erg terughoudend in het nemen van maatregelen. Dit bleek in augustus 1939 bij de beslissing over mobilisatie, en in november 1939 en april 1940 bij beslissingen om de verlopen in te trekken. Hij was bang om met maatregelen de bevolking te verontrusten en de handel te verstoren.²⁸³ De terughoudendheid van De Geer werd gecompenseerd door de ministers Dijkhoorn van Defensie en Van Kleffens van Buitenlandse Zaken die veel doortastender waren.

Een andere factor die het functioneren van de GS IIIA beïnvloedde waren conflicten die speelden tijdens de mobilisatieperiode. Het belangrijkste conflict speelde tussen opperbevelhebber Reijnders en Dijkhoorn, de minister van Defensie. Het conflict nam dusdanige vormen aan dat de verspreiding van GS IIIA rapportages door Reijnders werd belemmerd.²⁸⁴ Omdat Van de Plassche de GS IIIA rapportages via een omweg toch naar de minister van Defensie en het Koninklijk Huis verstuurde bleven de gevolgen van het conflict beperkt. De relatie tussen Reijnders en majoor Sas verslechterde na november 1939. Dit conflict had een grote invloed op de waardering door Reijnders van de waarschuwingen van Sas. Naast deze grote conflicten speelden tijdens de mobilisatieperiode meerdere kleinere conflicten binnen de GS III.

Ondanks de conflicten die het functioneren van de GS IIIA beïnvloedden en de onderschatting van de Duitse dreiging op momenten van afgenomen spanning, leverde GS IIIA gedurende de mobilisatieperiode tijdig accurate en relevante inlichtingen aan de Nederlandse beleidsmakers over de Duitse dreiging. De Nederlandse militaire en politieke beleidsmakers namen naar aanleiding van de inlichtingen van de GS IIIA binnen de bestaande mogelijkheden maatregelen tegen de Duitse dreiging.

In hoofdstuk 2 is te lezen dat Heuer en Gill en Phytian onderzoek hebben gedaan naar de oorzaken van *intelligence failures*. Heuer schrijft in *The psychology of intelligence analysis* over *mindset*-problemen als oorzaak van fouten. Hoewel er geen sprake is van een *intelligence failure* tijdens de mobilisatieperiode, was er wel sprake van *mindset*-problemen

---

²⁸² Jacobsen, *Fall Gelb*, 141.

²⁸³ Van gent, *Falen*, 348.

²⁸⁴ Verhoor Van de Plassche, *Enquête 2 C*, 29.

bij opperbevelhebber Reijnders. De grote twijfel die hij had over de waarschuwingen van Sas en de Belgische militaire attaché zijn een teken dat hij belangrijke informatie verwierp omdat deze informatie niet binnen zijn *mindset* paste. Ook de terughoudende opstelling van minister-president De Geer wijst op *mindset*-problemen. Blijkbaar paste het idee van een Duitse aanval niet binnen zijn *mindset*.

Volgens Gill en Phytian liggen de oorzaken van *intelligence failures* voor het grootste deel in de beleidsfase van de inlichtingencyclus (stap 4). Fouten in de verwerkingsfase (stap 3) komen in mindere mate voor, de minste fouten komen voort uit het verzamelen van informatie (stap 2). Hoewel van een *intelligence failure* geen sprake was, blijkt uit deze scriptie dat tijdens de mobilisatieperiode geen aantoonbare fouten bij het verzamelen van informatie zijn gemaakt. In de verwerkingfase (stap 3) zijn verkeerde analyses gemaakt in periodes van afgenomen spanning. In periodes van toegenomen spanning waren de analyses van de GS IIIA wel correct. Aantoonbaar foute beslissingen van Nederlandse beleidsmakers tijdens de mobilisatieperiode zijn uitgebleven. Wel hadden Reijnders en De Geer moeite om de inlichtingen van de GS IIIA op waarde te schatten. De potentie voor een *intelligence failure* in de beleidsfase (stap 4) was wel degelijk aanwezig. Deze scriptie onderschrijft de bevindingen van Heuer en Gill en Phytian in die zin dat blijkt dat de laatste twee fases van de inlichtingencyclus het meest foutgevoelig waren tijdens de Nederlandse mobilisatieperiode.

8.3 Positie ten opzicht van andere publicaties

De publicaties over het functioneren van de GS IIIA zijn grofweg op te delen in twee groepen. De eerste groep benadrukt de fouten van de GS IIIA en de Nederlandse beleidsmakers aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. In de interpretatie van deze groep spelen de waarschuwingen van majoor Sas en de vermeende naïeve opstelling van de Nederlandse beleidsmakers een belangrijke rol. De GS IIIA en de Nederlandse beleidsmakers zouden de overduidelijke waarschuwingen van onder andere majoor Sas over het Duitse gevaar hebben genegeerd. Door het negeren van deze waarschuwingen zouden de GS IIIA en de beleidsmakers hebben bijgedragen aan de snelle Nederlandse nederlaag in mei 1940. Belangrijke auteurs binnen deze groep zijn Louis de Jong, Andre Ausems en Henry Mason. De belangrijkste bron voor deze auteurs is het werk van de Parlementaire Enquêtecommissie over het functioneren van de Nederlandse regering voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Het traditionele beeld van het falen van de Nederlandse beleidsmakers en de GS IIIA werd door Tobias van Gent verworpen. In zijn proefschrift *Het falen van de Nederlandse neutraliteit* komt hij tot de conclusie dat de Nederlandse beleidsmakers goed op de hoogte waren van de Duitse dreiging en maatregelen namen tegen deze dreiging. Van Gent beschrijft in zijn boek de gehele Nederlandse buitenlandse en militaire politiek gedurende de mobilisatieperiode. Het functioneren van de GS IIIA is slechts een onderdeel van zijn proefschrift. Deze scriptie heeft als focus het functioneren van de GS IIIA tijdens de mobilisatieperiode met betrekking tot de Duitse dreiging en belicht daarmee een deelaspect van het Nederlandse militaire en buitenlandse beleid. De conclusie van deze scriptie onderschrijft de bevindingen van Van Gent. De GS IIIA leverde tijdig accurate en relevante inlichtingen aan de Nederlandse beleidsmakers over de Duitse dreiging.

Deze scriptie gaat dieper in op het functioneren en de organisatie van de GS IIIA dan Van Gent en gebruikt methodes en begrippen uit het werkveld van de inlichtingenanalyse om een beeld te vormen van het functioneren van de GS IIIA. Daarnaast worden de analyses van de GS IIIA vergeleken met ACH analyses. Door gebruik te maken van ACH analyses is het mogelijk een beter beeld te krijgen van de informatie waarmee de GS IIIA haar analyses maakte en welke problemen hierbij kwamen kijken. Het gebruik van technieken uit het werkveld van de inlichtingenanalyse levert geen afwijkende conclusie op, maar onderschrijft juist de conclusie van Van Gent.

8.4 Mogelijkheden voor toekomstig onderzoek

Door een vraag te beantwoorden ontstaan vaak nieuwe vragen. Dit principe gaat ook op voor deze scriptie. Door het bestuderen van het functioneren van de GS IIIA tijdens de mobilisatieperiode, kwam ik regelmatig in aanraking artikelen over andere inlichtingendiensten. In elk land is wel onderzoek gedaan naar het functioneren van de nationale inlichtingendienst aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. Vergelijkend onderzoek naar het functioneren van de verschillende inlichtingendiensten ontbreekt grotendeels. Omdat België, Frankrijk, Luxemburg en Nederland te maken hadden met dezelfde Duitse dreiging zou een vergelijking tussen het functioneren van de verschillende inlichtingendiensten nieuwe inzichten kunnen creëren in het functioneren van inlichtingendiensten aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. Ook de

inlichtingenrapporten van de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en bijvoorbeeld Zwitserland zouden in een dergelijk onderzoek kunnen worden meegenomen.

Tijdens mijn zoektochten in het Nationaal Archief naar bruikbaar archiefmateriaal ben ik meerdere malen gestuit op archieven van de GS III uit de Eerste Wereldoorlog. Hoewel de rol van Nederland tijdens deze oorlog heel anders was dan tijdens de Tweede Wereldoorlog, biedt dit archiefmateriaal een prachtige kans om een onderzoek te doen naar het functioneren van de GS III tijdens de Eerste Wereldoorlog.

9 Literatuurlijst

Primaire bronnen

Archiefmateriaal

Nationaal Archief in Den Haag

Archieven van het Ministerie van Oorlog; Ministerie van Defensie

Toegang 2.13.70 Archief van de Generale Staf (Algemeen Hoofdkwartier) 1914-1940

Inventarisnummer 1555-1673 Archieven van Sectie III van de Generale Staf (1914-1940)

Toegang 2.13.71 Ministerie van Defensie te Londen 1941-1947

Inventarisnummer 573 – 746 Archieven van de Nederlandse militair attachés (1937-1947)

Archieven van het Ministerie van Koloniën

Toegang 2.10.18 Gouverneur van Suriname

Inventarisnummer 360 Uitreksels van GS III rapporten.

Nederlands Instituut Militaire Historie in Den Haag

Toegang 018 Collectie De Booy

Inventarisnummer 2 Stukken opgemaakt en ontvangen sedert 1936 als Marine-Attaché in Londen en sedert 10 mei 1940 tevens als Nederlands Liaison-officier

Inventarisnummer 13 Brieven van de marineattaché aan de minister van Defensie te Den Haag, 11 juli - 21 november 1939.

Toegang 463 Collectie Sas

Inventarisnummer 2 Telefonische berichten van de militaire attachés te Berlijn, Parijs en Londen uit 1938 – 1939 en inlichtingen rapportages.

Inventarisnummer 4 Correspondentie tussen generaal-majoor D.A. Hilten en generaal-majoor Sas betreffende de gebeurtenissen gedurende de Meidagen van 1940.

Inventarisnummer 7 Correspondentie van de Enquête Commissie Regeringsbeleid 1940 – 1945 betreffende het verhoor van generaal – majoor G.J. Sas.

Toegang 488 Collectie Fabius

Doos 56 Memoires van Fabius

Nederlands Instituut Oorlogsdocumentatie in Amsterdam

Archiefnummer 217 Archief F.D. Roosevelt

Inventarisnummer 1G Rapporten, opgesteld door de Amerikaanse Militaire Attaché in Den Haag.

Overheidsrapporten

Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945 verslag houdende de uitkomsten van het onderzoek algemene inleiding/militair beleid 1939-1940 Deel 1A, B en C (Den Haag 1949).

Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945 verslag houdende de uitkomsten van het onderzoek neutraliteitspolitiek/vertrek van de regering/de eerste maanden in Londen Deel 2 A, B en C (Den Haag 1949).

United States Army Headquarters, *FM 2.22-3 human intelligence collector operations* (Washington 2006).

Via internet geraadpleegde primaire bronnen

Canadian National Defence, *Joint intelligence doctrine* (AJP 2.0), gevonden op (8 februari 2010)

[http://www.cfd-cdf.forces.gc.ca/websites/Resources/dgfda/Pubs/CF%20Joint%20Doctrine%20Publications/CF%20Joint%20Doctrine%20-%20B-GJ-005-200%20FP-000%20-%20Joint%20Int%20-%20EN%20\(21%20May%202003\).pdf](http://www.cfd-cdf.forces.gc.ca/websites/Resources/dgfda/Pubs/CF%20Joint%20Doctrine%20Publications/CF%20Joint%20Doctrine%20-%20B-GJ-005-200%20FP-000%20-%20Joint%20Int%20-%20EN%20(21%20May%202003).pdf).

Secundaire bronnen

Amersfoort, Herman en Kamphuis, Piet ed., *Mei 1940 De strijd op Nederlands grondgebied* (Den Haag 2005).

Ausems, Andre, *Ten days in May 1940: The Netherlands defense against "Fall gelb"* (San Diego 1983).

Ausems, Andre, 'The Netherlands military intelligence summaries 1939-1940 and the defeat in the Blitzkrieg of May 1940', *Military Affairs* 50 (october 1986) 190-199.

Beus, J.G. de, *De geheime informant : Berlijn, 1939-10 mei 1940* (Rotterdam 1984).

Brongers, E.H., *Generaal Reynders, een miskend bevelhebber* (2007).

Engelen, D., *De militaire inlichtingendienst 1914-2000* (Den Haag 2000).

Fasseur, C., *Wilhelminia, de jonge koningin* (2003).

Fasseur, C., *Wilhelmina, krijgshaftig in een vormeloze jas* (2003).

Gent, Tobias van, *Het falen van de Nederlandse neutraliteit, september 1939–mei 1940* (Amsterdam 2009).

Gent, T. van, 'Majoor G.J. Sas (1892-1948) was geen Cassandra', in V. Enthoven, G. Acda en A. Bon (red.), *Een saluut in 26 schoten. Liber amicorum aangeboden aan Ger Teitler* (Amsterdam 2005) 164-173.

Gill, Peter en Phytian, Mark, *Intelligence in an insecure world* (Cambridge 2006).

Heuer Jr., Richard J., *The psychology of intelligence analysis* (1999).

Jacobsen, Hans-Adolf, *Der Kampf um den deutschen Operationsplan zur Westoffensive 1940* (Wiesbaden 1957).

Jong, L., De, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog I, Voorspel* (Den Haag 1969).

Jong, L., De, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog II, Neutraal* (Den Haag 1969).

Kissinger, H., *Diplomacy* (New York 1994).

Koedijk, P, Linssen J. En Engelen D. (red.), *Verspieters voor het vaderland, Nederlandse spionage voor, tijdens en na de Koude Oorlog* (Den Haag 1996).

Mason, Henry L., 'War comes to the Netherlands : September 1939-May 1940', *Political Science Quarterly* 78 (1963) 548-581.

Middelkoop, Teo van, *Generaal H. G. Winkelman. Standvastig strijder, 1876-1952* (2006 Zaltbommel).

Tigchelaar, B., *De gemiste kans. Staatsgreep tegen Hitler 1938. Officieren tussen moed en wanhoop* (Zwolle 2004).

Valk, G. G., de, *Dutch intelligence – towards a qualitative framework for analysis* (proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen, 2005).

Vanwelkenhuyzen, J., 'Die Niederlande und der "Alarm" im januar 1940', *Vierteljahrhefte für Zeitgeschichte* 1 (1960) 17-56.

Vanwelkenhuyzen, J., *Les avertissements qui venaient de Berlin 9 octobre 1939- 10 mai 1940* (1982 Paris-Gembloux).

Gebruikte afkortingen

GS III	Derde afdeling van de Generale Staf, de afdeling inlichtingen
GS IIIA	Afdeling buitenland van GS III
GS IIIB	Afdeling binnenland van de GS III
GS IIIC	Afdeling censuur van de GS III
GS IIID	Afdeling pers van de GS III
HUMINT	Informatie verkregen uit menselijke bron
IMINT	Informatie verkregen uit satellietbeelden of luchtfotografie
OSINT	Informatie verkregen uit open bronnen
SIGINT	Informatie verkregen door het onderscheppen van signalen